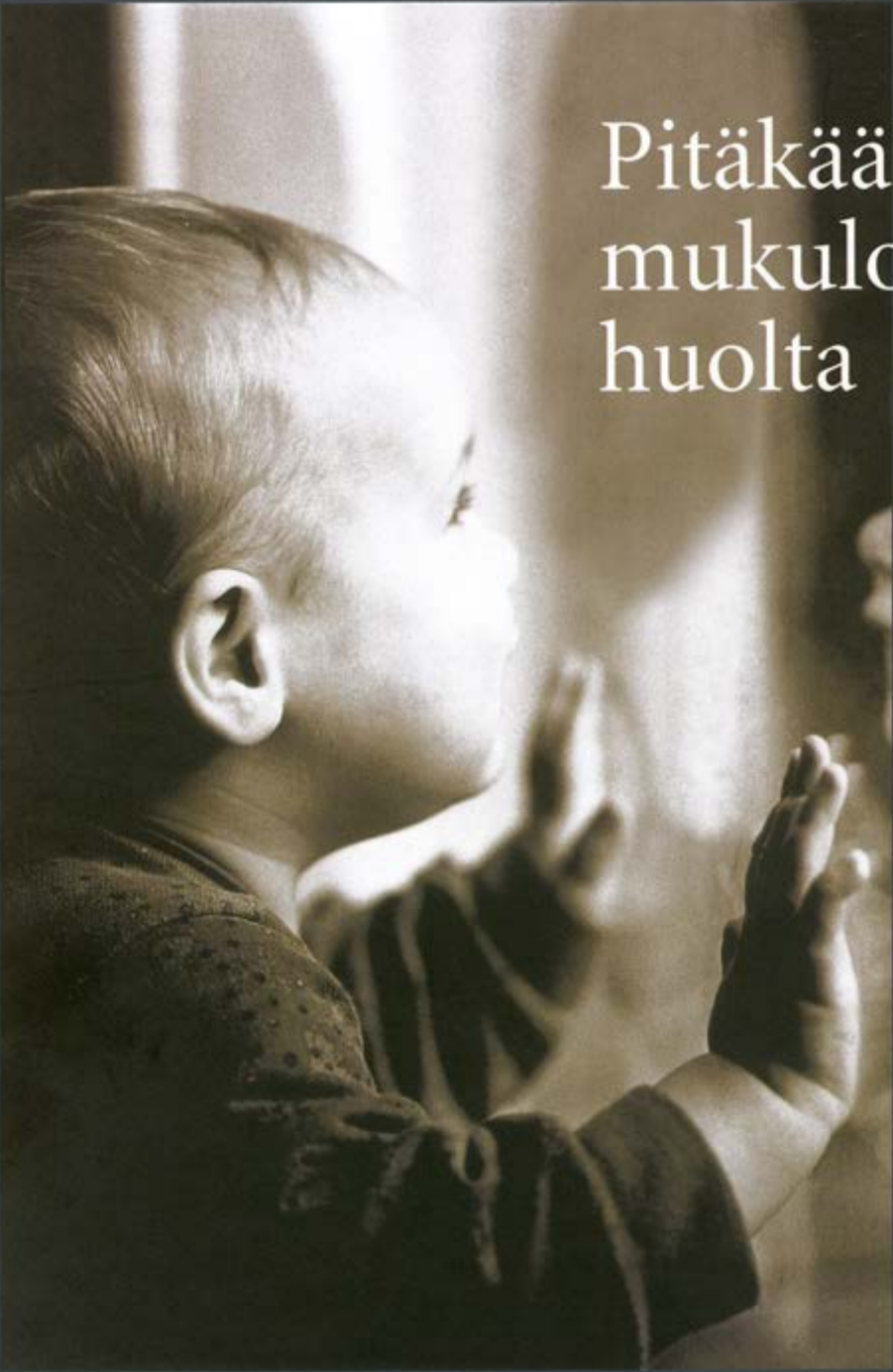

A close-up, side-profile photograph of a young child with light brown hair, looking upwards with an expression of hope or prayer. The child's hands are raised in front of their face, palms facing each other. The lighting is soft and warm, coming from the upper left, creating a gentle glow on the child's face and hands. The background is blurred, showing vertical lines that could be curtains or a window frame.

Pitäkää mukuloista huolta

Keski-Suomen Sotalapset ry

Pitäkää mukuloista huolta

– *Keskisuomalaisen sotalapsen historiakirja* –

Keski-Suomen Sotalapset ry

Pitäkää mukuloista huolta

– *Keskisuomalaisen sotalapsen historiakirja* –

Keski-Suomen Sotalapset ry

PITÄKÄÄ MUKULOISTA HUOLTA on nykyisin
Keski-Suomessa asuvien entisten sotalasten historiakirja.
Kustantaja: Keski-Suomen Sotalapset ry
Kirjatyöryhmän johtaja: Jyväskylän työväenopiston rehtori Olli Kaikkonen
Kannen kuvat: Etukansi: ©Kuvapörssi Oy, takakansi: Anna-Liisa Pentinmikko
Muut kuvat: sotalasten yksityisarkistot
Taiton ja ulkoasun suunnittelu: Merja Huovelin
Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2004

2. painos

ISBN 952-91-2513-5

Saatteeksi

Sodanaikaisia lastensiirtoja koskeva keskustelu kulminoitui vuoteen 1991, jolloin Kemin seudulla asuvat entiset sotalapset perustivat ensimmäisen sotalapsiyhdistyksen. Tätä kirjoitettaessa sotalapsiyhdistyksiä on Suomessa neljätoista, Ruotsissa kahdeksan ja Tanskassa yksi.

Tänä päivänä on edetty kansalliseen ja pohjoismaiseen yhteistoimintaan. On pohdittu, mikä lasten siirroissa oli oikein ja mikä meni taas pieleen. On pohdittu, mahtaako entisillä sotalapsilla olla hallussaan sellaista tietoa, jolla on kantavuutta ajateltaessa lasten kohtelua tämän päivän maailmassa. Yhdistysten mukana on syntynyt sotalapsikulttuuria, esimerkiksi kuvaelmien, kirjoitusten ja musiikin muodossa. On pystytetty yksi sotalapsipatsas (Kemi 1996), ja useita reliefejä on kiinnitetty lastensiirtojen kannalta keskeisten paikkakuntien julkisten rakennusten seiniin.

Sotalasten keskuudessa on syntynyt usko, että hekin vaikeina aikoina olivat isänmaan asialla. On tullut tietoa siitä, että vaikka useat sotalapset tuntevat kiitollisuutta saamastaan kohtelusta, niin on olemassa myös joukko, joka muistaa nuo ihmiselämän kannalta tärkeät ajat hyvin traumaattisina. Entiset sotalapset ovat joukolla liikkeellä etsimässä totuutta omasta menneisyydestään.

Keski-Suomen sotalapsiyhdistys perustettiin keväällä 1997. Kirjaprojektista keskusteltiin alustavasti saman vuoden syksyllä, mutta tämä asia konkretisoitui helmikuussa 1998 Jyväskylän työväenopiston rehtorin Olli Kaikkosen ottaessa yhteyttä ja tarjoutuessa vetäjäksi syksyllä aiheen ympärille perustettavaan opintopiiriin.

Aiheen kartoittamiseksi valittiin työryhmä, jonka tehtäväksi tuli laatia koko sotalapsuuden kattava kyselylomake. Julkisuuden avulla saatiin vihiä noin 240:stä entisestä sotalapsesta, joista kesän 1998 aikana vastasi kyselylomakkeen kysymyksiin 133. Vastauksen lisäksi saatiin entisiltä sotalapsilta suuri määrä valokuvia, vihjeitä ja kirjoituksia, mistä kaikesta on syytä esittää parhaimmat kiitokset.

Syksyllä 1998 ilmoittautui Jyväskylän työväenopiston opintopiiriin 10 henkilöä, joista kirjan valmistuessa oli jäljellä puolet. ”Projekti 2000” oli pitkäjännitteinen operaatio, jonka takia mukana olleille on osoitettava suuret kiitokset. Työryhmä kokoontui lukukausien aikana kerran viikossa, ja keskustelujen jälkeen lopullisiksi kirjoittajiksi valikoitui kolme henkilöä, Daisy Holopainen, Pauli Lampinen ja Matti Pylvinen. Tässä yhteydessä on

Keski-Suomen Sotalapsia -kirjan toimituskunta: eturivissä Sointu Vehkala, Olli Kaikkonen (Työväenopiston rehtori), Daisy Holopainen, Matti Pylvinen. Takarivissä Juhani Kuustie, Pauli Lampinen, Antti Pihlajaoja, Reima Rajala, Eero Kovanen ja Voitto Hytönen.

jaettava kiitoksia myös Ruotsissa asuvalle entiselle sotalapselle Kai Rosnellille, joka antoi käytettäväksi keräämänsä sotalapsikirjallisuuden luettelon ja tarkasti ruotsinkielisen yhteenvedon.

Ennen kaikkea kirjan syntymisestä lankeaa kiitos rehtori Olli Kaikkoselle, joka toimi aloitteentekijänä, isänä ja johtajana työryhmässä kahden vuoden ajan. Itseään ja toimistoaankaan säästämättä hän loi uskoa siihen, että niin tekniset kuin taloudelliset ongelmat ovat voitettavissa. Ilman hänen panostaan koko kirja olisi jäänyt syntymättä.

<i>Saatteeksi</i>	5
<i>1. Sotalapseksi Suomesta</i>	9
Talvisodan aikana	11
Jatkosodan pienet siirtolaiset	12
<i>2. Sotalapsia koskeva keskustelu ja tutkimus</i>	15
<i>3. Sotalapsen lähtökohdat</i>	23
<i>4. Matkantekoa</i>	29
Junanvaunussa oli tunnelmaa	31
Jo laivamme lähdössä on	37
<i>5. Uuteen maahan</i>	39
Vastaanottokeskuksissa	41
Valinta perheisiin	44
<i>6. Muu maa mansikka</i>	49
Uusi perhe	51
Elämää kotona, koulussa ja kylällä	55
Ikävät ja hauskat muistot	63
Elämää lastenkodissa	73
Yhteydet kotimaahan	75
<i>7. Paluu Suomeen</i>	79
Lähdön haikeus	81
Uusi sopeutuminen	86
<i>8. Sotalapsuus osana elämänkaarta</i>	93
<i>9. Runoja, esseitä ja kohtaloita</i>	99
Askeleet hiljaisuuteen	101
Elämäntielle	108
Impi Mirkkola, keskisuomalaisten sotalasten ystävä	109
Omin toimin matkalle	112
Saattokuljetukset ja karanteenileirit	114
Lapsen paras	116
Sotalapsena olo oli elämys sekin	119

Sotalapsuuden aikaa ei voi unohtaa	121
Hei me oltiin sotalapsina Tanskassa	126
Sotalapseksi Tanskaan	128
Olavi Korhosen tarina	129
Pääseekö Pulmu tänne kouluun?	132
Matti sulautui yhteisöön	134
Komero, eli kotiinpaluun tuska	137
Käynti koti-Suomessa	139
Sotalapsi 7071:n paluu Suomeen	142
 <i>10. Svensk sammanfattning</i>	 145
 <i>Tilastoja</i>	 157
 <i>Kyselylomake</i>	 161
 <i>Sotalapsia koskevaa kirjallisuutta</i>	 163

1

Sotalapseksi Suomesta

*Tämä luku perustuu lähdeluettelossa
mainittuihin Jussi A. Erosen, K. A. Fagerholmin,
Silvo Hietasen, Aura Korppi-Tommolan
sekä Elina Rautasen tutkimuksiin*

Talvisodan aikana

Talvisodan puhjettua skandinaaviset naapurimme olivat syvästi huolestuneita Suomen tilanteesta. Erilaisia avustusmuotoja ja avun toimittamista Suomeen harkittiin ja toteutettiin. Useisiin kuntiin toimitettiin vaate- ja ruoka-avun lisäksi mm. omakotitaloja, jotka ovat vieläkin pystyssä.

Organisoidumman avustustoiminnan käynnistämisestä Suomeen tekivät aloitteen Ruotsin ulkoministerin puoliso Maja Sandler ja fil. tri. Hanna Rydh. Joulukuun 4. päivänä 1939 järjestettiin ulkoministerin kotona neuvottelu, johon olivat kutsutut sellaisten yhdistysten ja järjestöjen edustajat, joiden toivottiin tulevan mukaan. Jo seuraavana päivänä järjestetyn kokouksen osanottajat perustivat Centrala Finlandshjälpen-järjestön. Saadakseen alkaneen vapaaehtoistoiminnan viralliselle pohjalle Ruotsin kuningas antoi päätöksen Kuninkaallisen Komitean asettamisesta Centrala Finlandshjälpen-järjestöä varten. Komitea nimitettiin 22. 12. 1939. Kuningaan päätöksellä määrättiin läheisestä yhteistyöstä sosiaalihallituksen ja muiden viranomaisten kanssa sekä työn organisoinnista. Komitean puheenjohtajaksi nimitettiin prinssi Wilhelm ja jäseniksi mm. varapuheenjohtajat Maja Sandler ja Hanna Rydh. Edelleen päätös sisälsi työvaliokunnan perustamisen, puheenjohtajanaan Einar Ekstrand ja jäseninä mm. Lennart Bernadotte. Sihteeriksi nimettiin asianajaja Lars Östberg.

Ruotsalainen valtuuskunta, johon kuuluivat Maja Sandler, Hanna Rydh ja kreivi Curt von Schverin, oli saapunut jo 12. 12. 1939 kertomaan suunnitelmansa suomalaisten pakolaisten vastaanottamisesta Ruotsiin. Sosiaali- ja sisäasiainministeriön sekä Uudenmaan läänin maaherran avulla perustettiin seuraavana päivänä Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus. Toiminta keskitettiin Helsingin toimistoon.

Muissa lääneissä toimittiin paikalliskomiteoin, huoltoviranomaisten ja nimismiesten voimin. Järjestöä ei rekisteröity. Maaherra Ilmari Helenius osoitti runsaat toimitilat Keskukseen käyttöön lääninhallituksen tiloista. Neuvotteluissa sosiaaliministeri K. A. Fagerholmin ja sisäministeri Ernst von Bornin kanssa sovittiin Ruotsiin suuntautuvan lasten ja aikuisten siirron periaatteista. Toimintavaltuudet, ohjeet ja menettelytavat annettiin sisäministeriön päätöksellä.

Kuljetuksista Ruotsiin talvisodan aikana vastasi Suomessa Pelastakaa Lapset ry. Tanskaan ja Norjaan suuntautuvista siirroista vastasi Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Sodan alussa siirrot tapahtuivat meritse Turun

kautta. Ensimmäinen laivalastillinen suomalaisia sotalapsia lähti Turusta Tukholmaan 15.12. 1939, eli runsaat kaksi viikkoa talvisodan alkamisesta. Tämä laivareitti osoittautui kuitenkin pian vaaralliseksi, ja laivakuljetukset siirtyivät Vaasaan. Tammikuun 11. päivänä 1940 alkoivat junakuljetukset Tornion-Haaparannan kautta. Vähän ennen välirauhan solmimista koettiin traaginen junaonnettomuus, kun maaliskuun 3. ja 4. päivän välisenä yönä lapsia kuljettava ylimääräinen juna törmäsi pohjoisesta tulevaan junaan lähellä Iittalan asemaa, jolloin 15 lasta ja 6 muuta henkilöä sai surmansa.

Pohjoismaisen Avun Suomen Keskuksen kautta siirtyi ”virallista tietä” Pohjoismaihin talvisodan aikana 5471 lasta, 1008 äitiä ja 175 vanhusta. Nämä luvut eivät kerro koko totuutta, sillä Tukholman Suomi-toimiston mukaan yksityistä tietä tuli Ruotsiin niin paljon väkeä, että suomalaisten pakolasten määrä kaikkiaan nousi 12.000:een, lapsia 9.000 ja aikuisia 3.000. Tanska ja Norja ehdivät ottaa vastaan sotalapsia yhteensä 200. Pohjoismaat halusivat lastensiirtojenkin avulla auttaa sodan kurimukseen joutunutta veljeskansaa. Suomen valtion osalta päävastuuta lastensiirroista lähes koko sotiemme aikana kantoivat sosiaaliministeri K. A. Fagerholm ja hänen uuttera apulaisensa fil. maisteri Elsa Bruun.

Ruotsin osalta pitää mainita, että Ruotsin ja Sveitsin Punaiset Ristit aloittivat jo vuonna 1919 lastensiirrot lähinnä saksankielisistä maista, jonnekin verran myös Baltiasta. Siltä ajalta on peräisin myös ”sotalapsen” käsite (Kriegskind). Kaikkiaan tuli Ruotsiin vuosina 1919–21 noin 20.000 sotalasta, osa yksityistä tietä. Espanjan sisällissodan aikana 1937 Ruotsi lienee ottanut vastaan 500 espanjalaislasta ja keväällä 1939 500 juutalaislasta. Ruotsilla oli siis perinteitä lastensiirroista.

Jonkin verran meillä esiintyi sodan alussa epäilyjä siitä, oliko viisasta lähettää lapsia ulkomaille. Yhtenä vastustajana mainitaan ministeri Juho Koivisto. Asenne muuttui kuitenkin suomalais-ruotsalaisen lähetystön vieraillessa Mikkelin päämajassa 19.12.1939. Marsalkalla oli myönteinen kanta lastensiirtoihin.

Jatkosodan pienet siirtolaiset

Keväällä 1941 Ruotsissa perustettiin Hjälpkommittén För Finska Sömmarbarbarn eli Kesälapsikomitea. Tämän yhteistyöelimeksi Mannerheimin Lastensuojeluliitto perusti toukokuussa 1941 Kesälapsivaliokunnan. Kesän 1941 alussa kuljetettiin Ruotsiin 700 kesälasta. Lisäksi Ruotsiin oli matkannut yksityisestä kutsusta n. 1300 lasta. Valtaosa näistä lapsista oli vie-

raillut siellä jo talvisodan aikana.

Jatkosodan alettua sosiaaliministeri K. A. Fagerholm perusti ministeriön erityisen Lastensiirtokomitean. Ensimmäinen lasten lähettämisen aalto oli 1941–1942. Syksyllä 1940 ennen siirtojen käynnistymistä olivat suomalaiset viranomaiset talvisodan tapaan vastustaneet asiaa. Suomen ulkomaanavun keskustoimikunnan mielestä rahaa tarvittiin kipeämmin muuhun avustustoimintaan kuin lasten siirtoihin. Niinpä Ruotsin Rikskommittén För Finland eli Ruotsin Suomen Avun Valtionkomitea lähetti rahaa lasten avustamiseksi Suomeen. Lupausta taloudellisesta avusta teki lasten siirrot käytännössä mahdolliseksi.

Kesän 1942 jälkeen siirrettiin myös sairaita lapsia Ruotsiin. Niinpä Suomen Komiteaa täytyi täydentää lääketieteellisellä asiantuntemuksella. Komitean jäseniksi kutsuttiin professori Arvo Ylppö ja tohtori Viljo Rautasalo.

Poliittiset näkökohdat ratkaisivat avustustavan. Laaja kummikunta-toiminta tuki hyvin kotimaahan jääneitä lapsia.

Lehdistö arvosteli lasten lähtemistä erittäin voimakkaasti, erityisesti IKL:n äänenkannattaja Ajan Suunta. Lasten matkustamiseen käytetyt varat olisi IKL:n mielestä pitänyt kohdistaa kokonaisuudessaan kotimaahan. Tukholman Suomi-toimiston kautta tulleeeseen tarjoukseen suomalaisviranomaiset vastasivat ensin kieltävästi. Mutta Maja Sandler ja Hanna Rydh vaikuttivat henkilökohtaisella aktiivisuudellaan lastensiirtoihin. Ministeri K. A. Fagerholm katsoi, etteivät avuntarjoajat voisi ymmärtää avun torjumista.

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea asetettiin 2. 9. 1941. Sen päämäärien toteuttajaksi perustettiin lastensiirtotoimisto. Lastensiirtoja arvosteltiin ankarasti sekä eduskunnassa että lehdistössä vuosina 1941–1942, mutta sensuuri kielsi tammikuussa 1942 negatiivisten kirjoitusten ja lausuntojen esillepääsyn. Suomen taholta siirtoja pidettiin väliaikaisratkaisuna, ja suomalaisvanhemmilta vaadittiin kirjallinen sitoumus siitä, ettei lasta missään olosuhteissa jätettäisi pysyvästi Ruotsiin eikä Tanskaan. Lastensiirtokomitean pöytäkirjoista on luettavissa, millä perusteilla viralliset lastensiirrot naapurimaihin toteutettiin. Alun neljästä kriteeristä jouduttiin perusteita laajentamaan useaan eri otteeseen.

Kriteereinä mainitaan:

1. Jälleenrakennustöihin Karjalaan palanneiden lapset
2. Pommituksessa vaurioituneiden kotien lapset
3. Invalidien lapset
4. Kummiavustusta vaille jääneet kaatuneiden lapset

5. Lapset, joiden isät olivat asepalveluksessa äidin ollessa samalla ansiotyössä
6. Raskaana tai puutteessa olevien äitien lapset
7. Monilapsisten perheiden lapset
8. Lopuksi kaikki alle 10 v. halukkaat, ensi vaiheessa etusija oli aliravituilla 2–7 vuotiailla lapsilla, toisessa vaiheessa yläikäraja nousi 10 vuoteen ja ns. kutsun saaneiden lasten osalta 13 vuoteen.

Talvisodan aikana äidit saivat seurata lapsiaan, jos lapsi oli alle kolmevuotias.

Kaupunkilaisperheet lähettivät maalaiskoteja herkemmin lapsiaan suojaan. Lähtijöissä oli erityisesti työläiskodeista tulevia, kun taas maaseutulaiset olivat pääosin evakkoperheistä. Huomionarvoista kuitenkin on, etteivät syrjäseutujen vähäväkiset juurikaan lähettäneet pienokaisiaan.

Komitea kuljetti Ruotsiin v. 1941 4002 lasta ja v. 1942 jo 17 172 lasta. Osa näistä oli ns. kesälapsia, joiden oli määrä viipyä vain kesä ja palata syksyllä kotiin. Kuitenkin paluun alettua päätös pyörrettiin ja lapset saattoivat saada jatkoaikaa. Seuraava suuri aalto lasten siirroissa koettiin vuoden 1944 aikana. ”Siirtolaisuus” jatkui vielä sodan jälkeenkin. Useat lapset tekivät matkan useammankin kerran.

Lastensiirtojen järjestämisestä Jyväskylässä on kerrottu Runoja, esseitä, kohtaloita -osan luvussa ”Impi Mirkkola, keskisuomalaisten sotalasten ystävä” sekä luvussa ”Omin toimin matkalle”.

2

Sotalapsia koskeva keskustelu ja tutkimus

Sotalapsia koskeva keskustelu ja tutkimus

Sotalapsia koskeva keskustelu vilkastui suuresti 1990-luvulla, kun Pohjola-Nordenin osastot ja Suomeen, Ruotsiin ja Tanskaan perustetut sotalapsiyhdistykset alkoivat tuoda asiaa julkisuuteen. Kirjallisessa muodossa sotalapsiasiaa oli toki käsitelty kymmenissä kirjoissa ja sadoissa lehtiartikkeleissa sodan ajoista lähtien. Epätäydellinen luettelo kirjoista on tämän teoksen liitteenä. Mikä niistä kuuluu tutkimuksiin, selvityksiin, muistelmiin jne. on toisinaan vaikeata ratkaista. **Magdolna Kovács** jakaa kirjassaan **Olin sotalapsi** (1995) sotalapsikirjallisuuden neljään ryhmään: 1) viranomaisten ja lastensiirroista vastanneiden julkaisut, 2) tutkimukset ja kokoomateokset, 3) sotalapsiaiheiset kaunokirjat sekä 4) lehti- ym. artikkelit.

Toinen näkökulma voisi olla se, suhtaudutaanko ko. kirjoissa lastensiirtoihin myönteisen neutraalisti vai kielteisen kriittisesti. Vaikka periodit jossain määrin voivat mennä lomittain, on seuraava jaottelu paikallaan: 1) ”Suomen lapset kiittävät Ruotsia ja Tanskaa”. Se vaihe alkoi jo sodan aikana jatkuen 1970-luvun puoliväliin asti. 2) ”Oli se niin väärin, niin väärin”. Itse sotalapset astuivat kriittisesti esiin tuoden julkisuuteen lastensiirtoihin liittyviä epäkohtia. **Markku Lahtelan** kirja **Yksinäinen mies** (1976) kuului tähän ryhmään, mutta varsinaisen tunnekuohun aiheutti Ruotsissa asuva sotalapsi **Annu Edvardsen (Liikkanen)** kirjallaan **Det får inte hända igen** (suom. Sotalapset, 1977). 3) ”Mustavalkoista totuutta ei olekaan” on vaihe, jonka alkajana on **Pertti Kaven** tutkimuksellaan **70 000 pientä kohtaloa** (1985). Hän korosti, että toki ongelmia lastensiirroissa oli, ja nimenomaan sotalasten palautuksessa, mutta useat sotalapset saivat hyvän sijaiskodin, eikä hyväntahtoista avuntarjousta olisi mitenkään voitu olla ottamatta vastaan. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin näitä vaihteita.

”Suomen lapset kiittävät Ruotsia ja Tanskaa” -vaihe alkoi sodan aikana ja seuraavien vuosikymmenten aikana julkaistiin lukuisia viranomaisten ja lastensiirtoja lähellä olevien henkilöiden sekä sosiaaliministeriön oman tutkimuslaitoksen teoksia. Ahkerimpiin kirjoittajiin kuului K.A. Fagerholmin oikea käsi **Elsa Bruun**. Hän toimitti jo vuonna 1942 kokoomateoksen **Ruotsiin sijoitetut Suomen lapset**, jonka eräs tärkeimmistä kirjoittajista oli ruotsalaisella puolella keskeisesti vaikuttanut **Lars Östberg**. Seuraavana vuonna Bruun julkaisi yhdessä **Kustaa Vilkanan** ym. kanssa teoksen **Suo-**

men lasten kiitos Ruotsille ja vuonna 1949 Sosiaalisessa Aikakausikirjassa yhdessä **Aune Ståhlbergin** kanssa artikkelin **Lastensiirrot Ruotsiin 1941–48** (1950). Vuonna 1950 **Margit Jalo** julkaisi Sosiaalisessa Aikakausikirjassa luotettavina pidetyt laskelmansa siirrettyjen sotalasten määristä jatkosodan aikana.

Mila Schildt ja **Aarne Runeberg** kirjoittivat 1960 Tanskaan siirretyistä sotalapsista (*Finlandsbarnen i Danmark*, suom. 1961). Tutkijan kannalta erinomainen lähde on **Juhani Lomun** julkaisematon aineisto **Lastensiirtokomitea ja sen arkisto 1941–49** (1974). Ruotsalaiselta puolelta kannattaa mainita Centrala Finlandshjälpenin puheenjohtajan, prinssi **Wilhelmin** vuonna 1940 kirjoittama kirja **Hur Sverige hjälpte Finland**.

Arvo Ylpön suhtautumisesta lastensiirtoihin on jälkipolville jäänyt kahdenlainen käsitys. Ylppöhän oli keskeisesti mukana Lastensiirtokomitean työssä siirrettäessä 5118 sairasta lasta Ruotsiin. Myönteisestä kannastaan tähän työhön hän kertoo 1964 julkaistussa teoksessa **Elämäni pienten ja suurten parissa**. Mutta kun hän 1992 julkaistussa MLL:n juhla kirjassa puhuu ”onnettomista lastensiirroista”, hän sanoo vastustaneensa projektin muuttumista joukkoliikenteeksi. Hän viittaa siihen, että sellaisia terveitäkin lapsia siirrettiin, joilla kotona Suomessa ei ollut mitään hätää. Hän sanoo pelänneensä, että joukkosiirtojen myötä Suomi tulisi menettämään ehkä tuhansia lapsia ulkomaille (s. 50–51).

Jatkosodan alussa käytiin muutakin kriittistä keskustelua Suomen eduskunnassa ja lehdistössä. Kansanedustajat pelkäsivät, että vuonna 1931 tehty pohjoismainen sopimus, jonka mukaan adoptiohakemukset käsitellään siinä maassa, jossa hakemus oli jätetty, johtaisi lukuisten suomalaisten jäämiseen ulkomaille. Lehdistön puolella pisimmälle eteni Ilkka-lehden päätoimittaja **Artturi Leinonen**, joka lastensiirtojen ohella arvosteli Ruotsin suhtautumista Suomen käymään sotaan. ”Laittakoot itte ittellensä tenavia kun eivät sotahankaan lähde ja on kyllä varaa elättää” (Leinosen Karhuvaaran Esan nimellä julkaisema pakina Ilkassa 6. 2. 1942). Sotasensuuri puuttui kriittiseen keskusteluun jo tammikuun lopussa 1942 ja myöhemmin kiellettiin kaikki Ruotsia arvosteleva keskustelu. Annettiin määräys poistaa myös eduskunnassa käydystä keskustelusta negatiivisiksi katsotut puheenvuorot. (Eronen s. 7) Vain myönteinen kiiltokuva-asetus Ruotsia kohtaan sallittiin eduskunnassa, lehdistössä ja uutisfilmeissä. **Jussi Eronen** toteaa tutkimuksessaan (s. 5), että lastensiirtojen kannalta keskeiset henkilöt, Fagerholm ja Mannerheim, olivat sitä mieltä, etteivät ruotsalaiset auttajat olisi ymmärtäneet arvostelua tai vieraanvaraisuuden torjumista ja että juuri sotalapset ”edustivat myös takausta Suomen kuulumisesta Poh-

joismaihin”. Pitäneekö tämä tulkita niin, että Ruotsin antama apu oli Suomelle hyvin tärkeä ja että sotalapset ylläpitivät ruotsalaisten sympatiaa ja auttamisen halua. Itse asiassa ei liene edes tutkittu, miten Ruotsissa suhdauduttiin Suomessa virinneeseen kritiikkiin.

Aili Konttisen romaani **Inkeri palasi Ruotsista** (1947) tuli tutuksi monessa suomalaisessa kodissa, ja painoksia otettiin ainakin kahdeksassa maassa. Kirja kuvaa erinomaisesti sitä rakkautta, mitä suomalainen sotalapsi sai naapurimaassa, mutta järkyttävällä tavalla Konttinen onnistuu kuvaamaan myös rakastetuksi tulemisen ja juurtumisen varjopuolta. Inkeri vieraantuu täysin siitä ympäristöstä, josta hän on lähtöisin.

Eräs teos kannattaa tässä sarjassa vielä mainita, nimittäin kolmessa pohjoismaassa julkaistu **Palosaaren Pirkko** (1946), jonka kirjoitti ruotsalainen sijaisisä **Ruben Nyström**. Kirjoittaja kuvaa aluksi suomalaislapsia kohtaan tuntemaansa epäluuloa, mutta hän päätyykin sitten kuvaamaan sitä harmoniaa ja kiitollisuuden tunnetta, mitä sotalapsi toi mukanaan sijaiskotiin. Yleensä sekä biologiset että sijaisvanhemmat ovat sotalapsikirjallisuudessa pysyneet vai.

”**Oli se niin väärin, niin väärin**” on sanoma **Annu Edvardsen-Liikkasen** kirjassa **Det får inte hända igen** (1977). Kirja suomennettiin samana vuonna nimellä *Sotalapset*. Uudistettu painos ilmestyi nimellä **Med lapp om halsen** (suom. Lappu kaulassa, 1995). Kirjan johdannossa tekijä huomauttaa, että aikaisempi sotalapsikirjallisuus on ollut virallista tai ”pelkästään myönteistä”. Hän lisää, että kirjoja ”julkaistiin ilman että päähenkilöiltä itseltään, sotalapsilta, olisi kysytty mitään”. Kun hän kyseli Ruotsiin jääneiltä sotalapsilta näiden kokemuksia, hän yllätyksekseen havaitsi, että valtaosa vastaajista oli kokenut siirrot ongelmallisina. Hän korosti, ettei ”halua syyttää ketään, ei mustata uhrimieltä eikä moittia kummankaan maan viranomaisia”, mutta palaute osoitti hänen mielestään, että lasten lähettäminen pois maasta ilman vanhempiaan oli ollut erehdys (s. 8).

Edvardsenin kirja aukaisikin melkoisen padon. Monet pettyneet sotalapset ovat halunneet kertoa oman versionsa lastensiirroista. Tosin harvat tässä tunteenpurkauksessa näyttävät pystyvän osoittamaan sormella syyllisiä, ellei syyllinen ole sota itsessään. Mielenkiintoinen yhtäläisyys pettyneiden sotalasten kirjallisuudessa ilmenee kolmen kirjoittajan kohdalla. **Heikki Hietamies** (Äideistä parhain, 1992), **Pertti Kehusmaa** (Kivi onkalo, omakust. 1996) ja **Anja E. Tyni** (Finnungen, Årlans förlag, Luleå 1998) kertovat kaikki, että sotalapsi joutui matriarkaaliseen kotiin, jossa kasvatuisia esiintyy kilttinä ja moraalisesti korkeatasoisena, mutta valtaa käyttä-

vä kasvatusäiti on terrorisoiva sadisti ja rasisti. Hietamiehen kirja perustuu kolmen sotalapsen haastatteluun, muut ovat autobiografioita.

Ruotsalainen sosiologi **Lillemor Lagnebro** väitteli Uumajassa 1994 tohtoriksi tutkimuksellaan **Finska krigsbarn**. Ilman vertailuryhmää hän haastatteli 65 Pohjois-Ruotsissa asuvaa entistä sotalasta, joista melkoinen osa adoptoitiin hyviin koteihin. Näin pienellä populaatiolla hän näyttää onnistuvan todistamaan lähtöajatuksensa, että siirrot lähes poikkeuksetta merkitsivät itkuja, yksinäisyyttä, identiteettikriisiä, epäoikeudenmukaista kohtelua jne., siis pelkästään kielteisiä kokemuksia. On selvää, että kriittiset äänenpainot, joita on helpompi esittää kuin myönteiset, ovat toimineet katalysaattoreina sekä sotalasten omassa muistelmakirjallisuudessa että sotalapsiyhdistysten synnyssä.

”Mustavalkoista totuutta ei olekaan” -vaiheen aloitti **Pertti Kavén** tutkimuksellaan **70 000 pientä kohtaloa** (1985, ruots. 1994). Kavén ei kiellä etteikö sotalapsuusaika sisällä ongelmia ja negatiivisiakin tunteita: ”Omiin sotalapsikokemuksiini liittyy sekä iloa että surua. Ilo kumpuaa siitä pyyteettömästä rakkaudesta, jota sain kasvatusvanhemmiltani, suru vaikeista eron kokemuksista”. Hän sanoo tutkimuksessaan, jonka lähteet hän tuo selvästi esiin, pyrkivänsä neutraalisuuteen ja totuudellisuuteen. **Kari Tarkiainen**, Tukholman Riksarkivetin sotalapsia koskevan materiaalin järjestelijä, antaa tunnustusta Kavénin tutkimukselliselle otteelle. Tarkiainen valittaa, että suuri osa sotalapsikirjallisuudesta sisältää tunneperäisiä ja tendenssimäisiä sävyjä ja lisää, että ”suomalaisista sotalapsista ei vielä ole kirjoitettu yhtään historiatieteellistä monografiaa, matrikkeleista ja muista tiedoista puhumattakaan” (Arkistoviesti 3/95).

Kun eri lähteissä (esim. Kovács s. 10) on mainittu, että talvisodan aikana olisi lähetetty pääasiassa Ruotsiin 12 000 henkeä, joista 9 000 lasta, toteaa Tarkiainen mainitussa artikkelissaan, että kortteja löytyy vain noin 7 000. Vuonna 1998 ilmestyneessä **Elina Rautasen** tutkimuksessa **Centrala Finlands-hjälpen ja Tiukulan säätiö** todetaan, että Pohjoismaisen Avun Suomen Keskus kautta lähetettiin Pohjoismaihin 5 471 lasta, 1 008 äitiä ja 175 vanhusta. Lisäksi Rautasen tutkimus paljastaa, että Pohjoismaisen Avun Suomen Keskus sai suuren määrän rahaa, jonka hoitoa varten perustettiin Tiukulan säätiö. Saaduilla varoilla hankittiin Tiukula-niminen rappiotila Valtimon kunnasta orpokotia varten. Varat näyttivät uppoavan kokonaan tilan kunnostukseen, ja kuntien varoin siellä oleskeli noin 20 vuoden aikana 139 lasta. Näyttää siltä, että asia hoidettiin niin huonosti, että esimerkiksi ruotsalaisten koululaisten vuona 1940 keräämät varat menivät ”Kankkulan kaivoon”.

Erittäin vankkaa tutkijan otetta esittää **Eila Räsänen** väitöskirjallaan **Lapsuusiän separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psyykkiseen terveyteen ja sosiaaliseen hyvinvointiin** (1988). Populaatioon kuului 379 lasta, jotka siirrettiin 1944–45 Ruotsiin Kuopion läänistä. Kyselylomaketteiden lisäksi hän haastatteli osan koehenkilöistään. Vertailuryhmä, yhteensä 144 henkeä, koostui sodanajan lapsista, joita ei lähetetty Ruotsiin. Kotimaahan jääneet näyttävät pärjänneen paremmin koulutuksen osalta. Muuten ei huomattavia eroja siirrettyjen ja Suomeen jääneiden välillä nähtä olevan. Paljon puhuva on Räsänen loppupäätelmä: ”Tutkimus antaa olettaa, että monenlaiset kokemukset (sotalapsilla) ovat rikastuttaneet ja avartaneet elämää merkittävästi” (s. 116).

Kavénin hengessä on vuoden 1985 jälkeen julkaistu suuri määrä kaudokirjallisia tuotteita, joista mainittakoon vain **Solveig Emtön Sotalapsi 13408** (1986). Emtö osaa esittää vakaviakin asioita sopivasti huumorilla höystettynä.

Sekä ihania että surullisia sotalasten kokemuksia esittelee myös Vantaan Pohjola-Nordenin julkaisema kokoomateos **Matkalla kodista kotiin** (1996). Kirja ansaitsee tulla luetuksi, koska se sisältää lukemattomia erilaisia sotalapsikohtaloita. Paluu Suomeen näytti olleen usealle sotalapselle vaikein kynnyks.

Siirtomaalaisinstituutin vuonna 1995 kustantama ja **Magdolna Kovácsin** toimittama kokoomateos **Olin sotalapsi** sisältää historiallisten tietojen lisäksi 60 sotalasten kirjoittamaa tarinaa. Analysoitaessa näitä tarinoita tuli seuraavanlainen tulos. Enemmistö ei löydä omasta kokemuksestaan ja kohtelustaan mitään moitittavaa. Joitakin kriittisiä asioita, etenkin paluustaan Suomeen, mainitsee 17 sotalasta, mutta heidänkin loppupäätelmänsä on ehdottomasti positiivinen. Viiden sotalapsen kohdalla esiintyy jo enemmän kritiikkiä, ja ehkäpä jonkun kohdalla heistä koko reissu olisi pitänyt jäädä tekemättä. Tulkoon lainatuksi seuraava Hely-nimisen sotalapsen puheenvuoro: ”Menin ensimmäisen kerran mukaan sotalasten kokoukseen, koska olin pitkään ollut närkästynyt siitä negatiivisesta kirjoittelusta, joita sotalapsista saa lukea. Aioin sanoa selvin sanoin, miten paljon hyvää ja kaunista olen saanut elämäni Ruotsin vuosistani. Hämmästykseni oli valtava kun kaikki yhtä lukuun ottamatta olivat asiaan positiivisesti suhtautuvia.”

Tutkittavaa riittää edelleenkin, vaikka etenkin sotalasten kokemuksia on paljon kirjattu. Esimerkiksi niinkin keskeiset asiat kuin sotalasten kokonaismäärä ja palaamatta jääneiden määrä ovat tarkasti ottaen selvittämättä. Tietenkin on ensin tarkasti määriteltävä sotalapsen käsite, esimerkiksi

”sotalapsi on alle 15-vuotias Suomen kansalainen, joka sotien aikana (1939–46; vuosi 1946 on otettava mukaan, koska vasta tuolloin alettiin toissisaan vaatia lasten palauttamista, ja Pariisin rauhansopimuskin allekirjoitettiin vasta vuoden 1947 puolella) vietiin ilman vanhempiaan pitemmäksi ajaksi Pohjoismaihin turvaan”. Ainakin määritelmä sulkee pois ne lastensiirrot, joita sodan aikana tehtiin maan sisällä ja ne noin 800 orpolasta, joita tuotiin jatkosodan aikana Suomeen Itä-Karjalasta. Vielä määritelmä sulkee pois vuoden 1941 kesälapset ja virkistysvierailulla käyneet kummilapset. Ulkopuolelle jäävät myös ne 4237 (Kavén) lasta, joita vuosina 1947–49 lähetettiin Ruotsiin, sekä ne arviolta 30 000 lasta (Jouni Kallioniemi kirjassaan *Lapin sota* (1989), puhuu vain noin 56 400:sta pakolaisesta erittelemättä lasten lukumäärää), jotka pakenivat Ruotsiin vuonna 1944.

Jatkosodan aikaisista sotalapsista on ainoa varma tieto Margit Jalon laskemat 48 628 lasta (lähtijöiden määrä oli 54 015), jotka siirrettiin *viralista* tietä, mutta *yksityistä* tietä siirretyistä sotalapsista on vain pelkkää arvailua. Keitä nämä yksityistä tietä siirretyt sotalapset olivat, kuka heistä vastasi ja millaiset olot heillä oli, moniko heistä palasi Suomeen? Virallista tietä siirretyistä lapsista oli syyskuussa 1949 palaamatta 15 174 lasta (Kovács s. 13) ja näistä tehtiin noin 5200 adoptio- ja kasvatussopimusta. Sopii kysyä, mikä oli noin 10 000 sotalapsen kohtalo; heidätkö yksinkertaisesti vain jätettiin ulkomaille?

Sotalapset ja siirroissa työskennelleet henkilöt kertovat esimerkiksi tilapäissairaaloista, vastaanotto- ja karanteenileireistä, sairaskodeista ja lastenkodeista, mutta tutkimuksellinen kokonaiskuva puuttuu. On myös epä-tietoista, saivatko ne kodit, jotka ottivat suomalaisia sotalapsia, mitään korvausta. Muita kysymyksiä ovat esimerkiksi miksi puolueeton Ruotsi ja miehitetty Tanska auttoivat Suomea ja mikä on vaikkapa Ruotsi avun kokonaisvolyyymi lastensiirrot mukaan lukien. Selvittämättä on myös mitä päätöksiä Ruotsin valtioelimet sodan aikana etenkin lastensiirtojen osalta tekivät, sillä vaikka kuningashuone oli koko ajan näyttävästi mukana, tuntuu kuin avustustoiminta olisi levännyt enemmänkin kansalaisten kuin valtion harteilla.

3

Sotalapsen lähtö- kohdat

Sotalapsen lähtökohdat

Juhani Kuustie on esittänyt tämän kirjan liiteosassa graafisesti millainen populaatio sotalapsiksi lähetettiin ja millaisista oloista. Analyysit perustuvat 7-kohtaiseen kyselykaavakkeeseen, joita palautettiin 133 kappaletta keuhalla 1998.

Kuustien tilastoista käy ilmi, että 92 % vastaajista asui Keski-Suomessa (kuvio 1) ja heistä lähes puolet on sodan jälkeen tullut muualta maasta (kuvio 2). Vastaajista naisia on 64 % ja miehiä 36 % (asetelma 1). Sotalapset ovat syntyneet vuosina 1928–42. Ikäpyramidi on suurin piirtein samanlainen kuin muissa tutkimuksissa (kuvio 3). Esimerkiksi lähtijöiden keski-ikä oli hieman alle kuusi ja puoli vuotta. viisivuotiaita oli eniten. Nuorin lähtijä oli 1/2-vuotias ja vanhin 13-vuotias (kuvio 4).

Lähtövuosia olivat 1939–46. Vastanneista sotalapsista yli 60% lähti vuosina 1941–42 (kuvio 5).

Enemmistö (60 %) lähti Keski-Suomesta. Seuraavina tulevat luovutettu Karjala (10 %), Pohjanmaa (9 %), Uusimaa (8 %) ja Savo (lähes 7 %). Ruotsiin lähti 129 (97 %) ja 4 (3 %) Tanskaan. Tarkkaa lukumäärää kaikista Keski-Suomesta Ruotsiin lähteneistä ei ole, mutta Tanskaan tiedetään lähteneen vain 43 sotalasta.

Sotalasten lähtöympäristöä ajatellen pyydettiin vastaajia kertomaan perheen koostumuksesta, kodin elintasosta, sotakokemuksista ja kodin ilmapiiristä.

Perheen koostumusta analysoitaessa havaittiin, että lähtöhetkellä 79 %:lla isä oli elossa ja noin 13 %:lla varmuudella kuollut. Isän iäksi ilmoitettiin 28–60 vuotta. Noin 95 %:lla äiti oli elossa äidin iän vaihdellessa 22:sta 49:ään vuoteen. Sisarusten määrä oli 0–10 (kuvio 6), mutta se, että sisaruksia oli keskimäärin 2 (eli lapsia perheessä vain 3), on melkoinen yllätys, sillä useissa vastaussitaateissa korostuvat suurlapsiset perheet. Monesti mainitaan perheen hyvät suhteet isovanhempiin tai muihin sukulaisiin.

Isän **ammatin** perusteella suurin ryhmä lähti työläiskodeista (47 %), maanviljelijäperheistä tuli n. 10 % ja toimihenkilöperheistä 7 %. Lukujen arvoa heikentää se, että kokonaista 30 % jättää isän ammatin mainitsematta (kuvio 7), mutta muiden tutkimuksien perusteella on syytä olettaa, että valtaosa näistä tuli työläisperheistä.

Siitä, kuinka moninaisiksi lapsen perheolot sodan aikana saattoivat muodostua, antakoon kuvauksen sitaatti: ”Isä kuollut, äiti sairastui keuh-

kotauttiin, holhoojaksi setä, jolla oli huollettavana mm. halvaantunut vaimo”. Ja vielä pari lainausta: ”Äiti hylännyt, asuin mummon luona yhdessä kahden enon ja kahden tädin kanssa”. ”Menimme isän kotitaloon, jossa asuivat ennestään isän vanhemmat, heidän neljä lastaan sekä kaksi muuta sukulaista perheineen.”

Millaisissa asumuksissa sotalapsiksi lähtijät oikein elivät? 41 % eli 55 henkilöä näyttää asuneen vuokra-asunnoissa (kuvio 8). Evakot tietenkin kiertelivät toisten nurkissa. Huoneitten lukumäärää harvat muistavat tarkkaan. Siksi on paikallaan antaa eri henkilöiden vastata: ”Kotina oli yhden huoneen mökki – Meillä oli pirtti + porstua – Oli autiotalo, jota asutti kaksi muutakin perhettä, huonokuntoinen ja kylmä – Asuimme huonossa mökissä, jossa oli tupa ja kamari – Meillä oli kurja asunto, lahonnut vanha mökki, josta siitäkkin vain yksi huone oli käytössä – Muistan vain asumisen toisten nurkissa – Asuimme lastenkodissa, jossa äiti oli töissä apulaisena”. Jos lie jollakin perheellä ruhtinaallisempi asunto ollut, vastaaja jättää sen visusti kertomatta.

Kodin elintasoa yleisemmin arvioitaessa lähes 48 % sotalapsista sanoo sen olleen heikon ja noin 42 % muistelee elintason olleen kohtalaisen. Jotkut perheet ovat saaneet MLL:sta tai muista järjestöistä tai kunnasta avustuksia, valtiolta invalidikorvauksia, ulkomailta paketteja jne., mutta toiset valittavat, ettei avustuksia tullut mistään. Eräskin sotalapsi kertoo katkerana: ”Kun äiti meni hakemaan ulkomaanavustusta, siellä oli hienoja rouvia turkeissaan. He ja jakajat veivät parhaat päältä”.

Usein äiti joutui yksin raatamaan rakennuspuuhissa, piikana, ompelijana jne. yötä myöten perheen eteen. Muuan muistaa lapsena sanoneensa: ”Keitä, äiti, joskus perunoitakin äläkä aina rluispuuroo!” Eräässä tapauksessa äiti joutui panttaamaan vihkisormuksensa saadakseen lapsilleen ruokaa. Eräs sotalapsi oli kiitollinen ruotsalaisesta lahjatalosta, mutta ruokaa piti lähteä kerjäämään talosta taloon. Muuan sotalapsi sanoo suoraan: ”Elintasosta ei kannata puhuakaan, sillä äidille jäi tasan markka isän lähtiessä sotaan.” Toinen kirjoittaa, ettei äidin ruoanlaitosta kerran tahtonut tulla mitään, kun lapset olivat syöneet nälissään koko kuukauden korttiso-kerit kerralla. Yhdelläkään vastaajalla ei näytä olevan tarkempaa kuvaa perheen tuloista.

Sota kosketti suoraan myös lapsia. Ennen lähtöä sotalapsista noin 20 % oli kokenut pommituksia, lähes 60 %:lla isä tai muu lähisukulainen oli rintamalla. Lähes joka kymmenennellä isä kaatui, ja noin 30 %:lla on kokemuksia evakkotaipaleista (kuvio 9). Lasten muistiin ovat erityisesti jääneet vanhempien paineet sodan aikana. Äiti näyttää onneksi yleisimmin

olleen lasten luona kotona. Toisinaan äiti taas on lottatyössä tai muissa tehtävissä, kuten panostehtaalla, siivoojana, vahtimestarina jne.

Isä on rintamalla, haavoittuu tai kaatuu. Joku kuvaa isän haavoittumista yksityiskohtaisesti: "Isä haavoittui kranaatinsirpaleista, toinen silmä sokeutui ja toinen korva kuuroutui". Toisen isä makasi pitkään tajuttomana sotasairaaloissa ja pääsi mukaan vasta loppukahinoihin. Yhden isä ilmoitettiin ensin kaatuneeksi, mutta sitten hän kaikkien yllätykseksi ilmaantuikin kotiin. Joittenkin isät eivät olleet rintamalla vaan palvelivat väestönsuojelutehtävissä tai tehtaissa. Muutaman isän sanotaan olleen työkomppanioissa tai sotateollisuudessa. Kahden vastaajan isät kieltäytyivät ensin aseista mutta valitsivat lopulta rintaman kuritushuoneen asemasta.

Evakkomatkoja ja niiden tuomia rasituksia kuvataan lukuisissa vastauksissa: "Olimme evakossa ensin Tyrvällä, toisen kerran Hartolassa ja kolmannen kerran Äänekoskella ja Korpilahdella. Karjalasta lähdettiin 1940 ja toisen kerran 1944, joka olikin sitten lopullinen lähtö. Evakkomatkat härkävaunuissa ovat jääneet pysyvästi mieleen."

Pommituksia koettiin ja niitä pelättiin: "Hälytyksen tultua juoksimme metsään piiloon. Ikkunat peiteltiin vilteillä. Pelkäsin aina kun kuulin lentokoneen äänen. Pommisuojaissa tai kellarissa olo herätti aina pakokauhua. Koin pommitukset tosi ahdistavina." Kotkaa pommitettiin, Helsinkiä pommitettiin, Oulua pommitettiin, Jyväskylää pommitettiin, Iisalmea pommitettiin, Haapamäkeä pommitettiin... Eräs sotalapsi muistelee, että pommeja putoili, eikä hän koskaan ennättänyt pommisuojaan. Toinen kertoo, että Ruotsiin lähtökin myöhästyi pommitusten takia. Yksi kertoo "tärisyttävänä kokemuksena" joutuneensa ilmataisteluun, joka käytiin Ruotsiin matkalla olleen laivasaattueen yläpuolella. Hän kertoo nähneensä pommittajien syöksyvän vesi pärskeyn mereen.

Toisten lasten sodan kokemukset ovat niin moninaiset, ettei jokin lakoninen vastaus pysty ollenkaan kattavasti kuvaamaan niitä. "Oli evakkokiertämistä, sankarihautajaisia ja sitä paitsi jouduin läheltä seuraamaan sekä sotasairaalan että sotavankileirin kurjuutta", kertoo eräs sotalapsi. Sota näyttää lyöneen leimansa lasten leikkeihinkin. Eräs leikki näyttää olleen sellainen, että yksi huutaa: "Ryssät tuloo!" ja toiset ryntäävät sänkyjen alle ja kuka minnekin piiloon. Ensiksi löytynyt joutuu seuraavalla kierroksella huutamaan: "Ryssät tuloo!"

Kenties vaikuttavin sotakokemus kuulostaa seuraavalta: "Partisaanit tulivat yöllä ja ampuivat isän, äidin ja 13-vuotiaan pojan. Me nuoremmat olimme aitassa nukkumassa kun partisaanit yllättivät. Neljä lasta jäi orvoiksi".

Entisiltä sotalapsilta tiedusteltiin myös, millaisena he muistavat kodin ilmapiirin ennen lähtöään Ruotsiin tai Tanskaan. Kolmasosalla kodin ilmapiiri näyttää olleen läheinen ja lämmin: ”Kodissani harrastettiin huumoria, ja siellä kävi vieraita. Äiti loi kodin ja välittämisen tunteen. Ilmapiiri oli hyvä sekä perheenjäsenten että sukulaisten kesken. Yhteenkuuluvaisuuden tunne oli voimakas. Kotini oli köyhä mutta ehjä ja tasapainoinen. Isä ja äiti olivat kovia huolehtimaan perheestä.” Kymmenkunta prosenttia vastaajista koki kotinsa täysin normaaliksi ja tavalliseksi: ”Kotini oli turvallinen paikka, jossa välillä riideltiin, joskus naurettiin. Kotini oli köyhä, mutta parempaakaan ei osannut toivoa. Kovilla oltiin, mutta invalidimummo (huoltaja) teki parhaansa. Tuskin pahaakaan voi ilmapiiristä sanoa.”

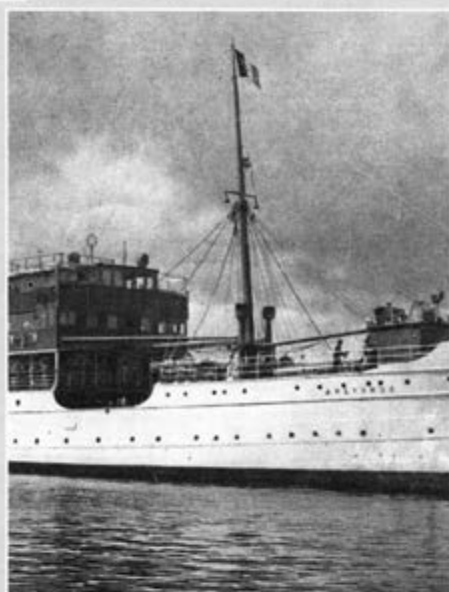
Noin kolmasosalla tuntuu olleen kotona ongelmia tai ristiriitaisuuksia: ”Kotona tunnelma oli riitainen ja kireä. Koin kodin ilmapiirin ankeana, tunsin aina olevani liikaa, ja sen takia halusinkin lähteä Ruotsiin. Perhe-elämä ei ollut sellaista kuin olisi pitänyt, isä ja äiti riitelivät usein. Kun isä kävi lomalla, hän oli äreä ja purki vihansa meihin lapsiin. Minulla oli liian ankarat vanhemmat ja pelkästään veljeä hemmoteltiin; siksi läksinkin ’kusiruiskuna’ Ruotsiin.” Hieman lievempiä kommentteja ovat esimerkiksi: ”Isä oli liian vaativa, äiti sallivampi. Isäpuoli oli kiltti, mutta joskus hänen alkoholinkäyttönsä oli ahdistavaa. En koskaan oppinut hyväksymään piiskan käyttöä.”

Lopuksi tulkoon lainatuksi sotalasta, joka ilmoittaa olleensa ”sopeutuvainen”, mutta ehkäpä seuraavantapaista kierrätystä yhden lapsen osalta voidaan pitää liiallisena: ”Äiti koki kovia tultuaan hylätyksi toisen naisen takia. Siihen aikaan sellainen oli suuri häpeä, eikä keneltäkään saanut myötätuntoa. Olin heittopussina ensin isän serkun perheessä Helsingissä, vähän aikaa kotona, vuoden mummolassa, sitten kotona, mummolassa, taas vähän aikaa kotona, vuoden Ruotsissa, vuoden kotona, vuoden tädin luona, mummolassa, kotona...”

4

Matkan- tekoa

Junanvaunussa oli tunnelmaa

Kuinka me niille kokoontumispaikoille ja asemasilloille päädyimme vuosina 1939–1945, sitä ei monikaan meistä muista. Yleensä äidit, joukossa joku isäkin, olivat hoitaneet paperisodan. Kuntien sosiaalivirkailijat, terveys-sisaret, kätilöt ja seurakuntien eri työntekijät ja vapaaehtoiset olivat myös osallistuneet lasten valikointiin ja järjestelyihin. Ja sitten oli oma-aloitteisia, jo kouluikään ehtineitä tyttöjä ja poikia, joille puskaradio oli tiedottanut mahdollisuuksista päästä seikkailemaan suureen maailmaan. He osasivat itse hoitaa järjestelynsä tai ainakin kaverin kanssa yhdessä se sujui.

Sodan tuoma turvattomuus, nälkä ja puute, erilaiset sairaudet, myös omaisten sairaudet, oletamme tai muistelemme olleen matkalle joutumisen syitä. Oliko suurempi pakko lähtöön niillä lapsilla, jotka olivat menettäneet jommankumman vanhempansa, joko isän rintamalla tai äidin sairaalassa? Oli sellainen sisarussarja, joka oli menettänyt vanhempansa ja vanhimman veljensä (vasta 13-vuotias poika) neuvostoliittolaisten partisaanien uhrina. Itse itsensä matkalle järjestäneitä ei juurikaan kotona kannustettu, jos ei vastustettukaan. Moni lapsi oli painostanut vanhempiaan matkansa järjestelyihin, vaikka nämä suhtautuivatkin siihen väkimmäisesti. Paljon oli kuitenkin pienokaisia, jotka olivat tyystin ymmällä matkan tarkoitusperästä tai ymmärsivät ehkä lähtevänsä jonkinlaiselle retkelle. Kenenkään ei ollut helppoa lähettää lasta tai lapsia vieraalle maalle vieraitten ihmisten ja vieraan kielen pariin. Mielikuvat siirroista pyrittiin silti pitämään myönteisinä. Ei kai niitä erotilanteita muuten olisi kestänytään? Todellisuus toi sitten aikanaan yhtä monta pientä tai suurta ihmistarinaa, kuin mitä oli lähtijöitäkin.

Siellä seisoimme nyssäköinemme ja kapsäkkeinemme monella asemalla ja keräilypaikalla ympäri Suomea. Kuka oli aloittanut matkansa reippaalla hevoskyydillä, kuka maantiellä pomppivan pyörän tarakalla. Oli saavuttu linja-autossa saattajan tai toisten lasten kanssa. Joku oli tullut laivan kannella kyyhöttäen kaupunkiin, joku toinen pressun alle piiloutuneena kuorma-auton lavalla. Matka oli saattanut katketa ilmahälytykseen ja välillä pommisuojaan rientäen. Vaan sekava vaellus oli jo monelle tuttua. Evakkomatkat oli koettu, monet itkut itketty, monet hyvästit jätetty, mutta vielääkään eivät kyyneleet olleet ehtyneet. Itkua ja parkua riitti yleisen hälinän keskellä. Lapsen vaisto aavisti jotain väkivaltaista tapahtuvaksi. Pienimmät halusivat jäädä äidin syliin. Lotta-täti oli liian vieras. Isom-

Tässä lapsia Kurikasta lähdössä Tanskaan v. 1941. Saattaja-tädit ovat Tyyne Saari ja Maija Hakala. Sylissä heillä ovat Vilho ja Toini ja oikealla heidän isosiskonsa Anna-Liisa Pienimäki.

mat yrittivät korvata pienille sisaruksilleen läheistä aikuista, mutta epävarmuus ja pelko häivähti heidänkin olemuksestaan. Kuinka meidän käy? Sydän sykkyrällä annettiin ohjeita. ”Pirähän mukuloosta huolta!”, ”Sanokaa, että teidän sisarusten on päästävä samaan paikkaan, pyytäkää että saisitte olla yhdessä.” Pahvilappuja jaettiin ja ripustettiin kaulaan, nimiä ja osoitteita tarkistettiin. Itsekin itkun partaalla saattajat yrittivät rohkaista lähti-jöitä kertomalla, mitä kaikkia ihanuuksia perillä olisikaan tarjolla. Puheet hipaisivat kuitenkin vain vähän lapsen mieltä. ”Voisikohan sitä sittenkin jäädä kotiin?” Yksi isistä ei pystynyt vastustamaan lapsensa pyyntöä. Isosisko sai lähteä, kun itse sitä halusi, mutta tämän pienemmän hän veisi takaisin kotiin. Ei kestänyt moni äitikään, pakoon oli päästävä tätä raastavaa tilannetta. Jotkut keksivät lähteä hakemaan makeispussia pienelle matkalaiselle, palaamatta kuitenkaan enää takaisin asemasillalle. Turhaan pienokainen odotti junan rappusilla emoaan. Jäikö jo tästä hetkestä jotain niin tuskaalista sydamiin, ettei sitä vuosikymmenienkään päästä voitu lähestyä ja selvittää.

Ja niin juna lähtee, hitaasti ja rauhallisesti. Vaunujen ikkunoita koristavat nenät lasissa kiinni olevat, itkuun vääristyneet monet lapsen kasvot.

Edellisessä kuvassa ollut Anna-Liisa Pienimäki lähetti Tanskasta kuvan v. 1942, jossa hän halusi osoittaa äidilleen pitävänsä huolta pienemmistään.

Joku pikkupoika hakkaa epätoivoisesti karamellikepillään lasiruutua. Eikö äiti huomaa? Keppi hajoaa, mutta äiti ei voi auttaa. Sen tosiasian myötä muuttuu karamellikeppikin merkityksettömäksi. Vähitellen, hitaasti itku laantuu, vain hartiat nytkähtelevät viimeisten nytkytysten tahdissa. Vieras sylikin kelpaa ja uni tuo hetken helpotuksen.

Tällaistako lähtömme oli? Itkemmekö itkujamme vielä tänäkin päivänä? Ehkäpä? Mutta on joukossa niitäkin, jotka muistavat matkansa huolettomampana, seikkailuna, joka tuntui hirveän mahtavalta. Olisivatpa nyt kaverit näkemässä kun meikäpoika junalla ajelee. Ja oikein makuuvaunussa! Joku meistä näet pääsi näinkin ylellisesti, ikään kuin luksusluokassa matkustaen yön aikana satamaan. Mutta että olisi nukuttu! Eihän toki. Ikkunasta tuijotettiin ulos pimeään yöhön, niin kuin olisi nähty jotain. Kuu siellä korkeintaan seurasi matkalaisia ja hymyili ilikurisesti tietäessään muuttuvansa naapurimaassa lehmäksi. ”Det var en gång en ko...”. Niinhän siinä vieraan maan aapisessa luki.

”Härkävaunussa lappu kaulassa” olisivat ne lapset voineet laulaa, joiden matkustustapa kuulostaa vähiten mukavalta. Tuskin lapsia laulatti, mutta melko johdonmukaisesti eräs sotalapsi päätteli asioita myöhemmin

kirjeessään kotiin. ”Haaparannan täi- ja puhdistussaunassa tarkastettiin, ettei meissä ollut suu- ja sorkkatautia.” Niinpä niin, mutta täitä kyllä vilisi päissämme.

Pienempiä lapsiryhmiä matkusti ihan tavallisissa matkustajajunissa. Ahdasta kyllä oli, mutta aina löytyi matkustajien parista syli, jossa uni voitiin pienen mierolaisen. Unen mukana otteet herpaantuivat mukana seuraneesta rakkaasta esineestä, nukesta, pienestä käsilaukusta tai vaikkapa karvahatusta. Yleensäkin tavaroita sekaantui ja hävisi, mutta harvat muistavat mitä oli mukanaan. Isän sodassa valmistama noin 10 cm korkea puutii- nu, joka sisälsi jonkun suomalaisen kolikonkin vieraan maan perheelle vietäväksi, Suomen lippu, päällysvaatteita, monta pientä matkalaukkuja, kirja, jonka kannessa oli kuva pääskyselästä, kaunis pusero, linkkuveitsi – niin, moni menetys kirvelee haikeana vieläkin. Ne olivat meille yhdyssiteitä Suomen kotiin, kultaakin arvokkaampia meille, mutta ei sotakorvausten pariin kuuluvia. Vaatimattomiahan ne meidän varusteemme olivat ja kuitenkin äidit, mummot ja monet muut läheiset olivat tehneet parhaansa pukeakseen meidät vieraille kelpaaviksi.

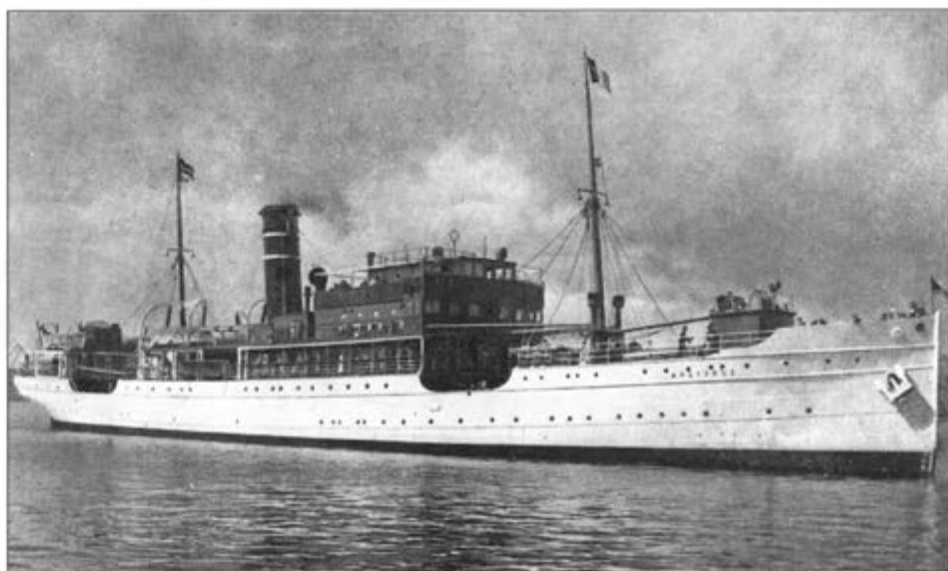
Junanvaunussa oli tunnelmaa. Melkein poikkeuksetta on jäänyt mieleen omat tai ainakin pienempien itkut ja parkumiset. Vähitellen matkan jatkuessa alkoi jo kuulua iloisempiakin ääniä. Lotat ja muut tädit yrittivät leikittää lapsia ja saada heitä laulamaan tuttuja lauluja. Jossakin pelattiin Mustaa Pekkaa ja kisailtiin sen verran mikä nyt junanvaunussa on mahdollista. Monella oli sisaruksia seuranaan – ja myös vastuksinaan, oli naapurin tyttö tai poika, joillakin serkku tai muu tuttu, jotka hieman korvasivat sitä menetettyä oman perheen turvaverkkoa.

Ruokaa oli useimmiten riittävästi tarjolla, esim. makkaravoileipiä ja velliä. Mutta oli matkoja, joissa lasten eväät koottiin yhteen ja jaettiin tasapuolisesti kaikkien kesken. Joku sentään älysi piilottaa parhaat palat kotoa saaduista eväistä tyynynsä alle ja söi niitä sitten salaa yöllä. Joku Tanskaan matkalla ollut ja linja-autolla matkaa tehnyt muistelee, että ”...Tampereella saimme juoda kirnupiimää niin paljon kuin jaksoimme. Ja mehän jaksoimme!” Samoin Tanskaan menossa ollut, Liisa, kertoo: ”Oli outoa ruokaa, mutta pakko oli syödä. Lotat syötti, jollei mennyt alas.” Pienempiä lapsia tietysti syötettiinkin ja siinä isommat toimivat apuna. Kuka sitten oli se isompi lapsi? Eräs seitsenvuotias tyttö kertoo jo heti matkansa alussa saaneen parkuvan pikkulapsen hoidettavakseen. Pienemmistä sisaruksista pidettiin erityisen hyvää huolta, muistaen äidin kehotukset. Tuliko vastuu liian varhain ja liian hennoille hartioille ja miten se lieenee heijastunut myöhempään elämään?

Ennen kuin olimme Haaparannassa ja valkoisen näkkileivän ääressä oli junassa tapahtunut kaikenlaista. Erään lapsen eväistä oli yksi suolakala lennätetty ulos junanvaunun ikkunasta, lokille, kuten hoitajatäti oli sanonut. Jonkun pikkusiskolta oli peukalo jäänyt vaunun oven väliin poikien telmiessä ja torujakin oli ennätetty jo saada. Kurinpito on ollut vaihtelevaa, joillakin matkoilla hyvinkin ankaraa, mutta ei kaikilla. Miten me peseydyimme pitkän junamatkan aikana, siitä ei ole muistiin jäänyt juuri mitään kenellekään. Oletamme olleemme samoissa vaatteissa vuorokauden ympäri. Potalla istumiset ja siitä seuranneet hajut eivät ilmeisesti ole meitä lapsia suurestikaan häirinneet. Olettaa voi, että huoltajamme ovat olleet sitäkin lujemmalla pyörittäessään näitä hygieni- ja saniteettiasioita. Oli pahoinvointia ja vatsavaivoja potevia. Aliravitsemus näkyi myös monen lapsen olemuksesta. Joku pienokainen sulkeutui kaiken eron tuoman järkytyksen jälkeen tyystin omaan maailmaansa kieläytyen jopa syömästä.

Vaikka ilmapiiri junassa vaikutti joskus tyylyltä, oli lasten saattajiksi yleensä saatu pystyviä ja luontaista auttamishalua omaavia naisia, usein tavallisia perheenäitejä. Oli kilttejä hoitajia, jotka yöllä ottivat syliin, jos itketti. Eihän sitä syliä kaikille riittänyt, koska lapsia oli monta vaunullista. Myötätuntoa ei herunut sillekään tyttölapselle, joka kyynelehti vielä laivaan mennessämme. Todettiin vain, että onpa surkea lapsi. Joku koki meidän olevan kuin karjalauma, jota siirrellään paikasta toiseen. Sinnikkäästi tämä karjalauma kuitenkin vaeli jos jonkinlaisessa tilanteessa. Eräänkin kerran oli raahauduttava jalan noin kilometrin päässä odottavaan toiseen junaan, kun rautatietä oli pommitettu hajalle saksalaisen sotilasjunan sabotoinnin yhteydessä. Huikea marssisuoritus tältä ”Rajamäen rykmentiltä”. Hoitajien huoli turvallisuudestamme ei ollut niitä pienimpiä. Pommikoneet saattoivat seurata meitä niin maalla, merellä kuin ilmassakin. Vastuu terveydestämme, ruoan saannista ja puhtaudesta oli raskasta kantaa niissä olosuhteissa. Eikä ollut mitenkään helppoa kohdata lapsen tuskaa, kun tapahtumat menivät yli lapsen ymmärryksen. Kiitos teille, saattajatädit. Kiitos, että jaksoitte. Monikaan teistä ei ole enää keskuudessamme, mutta olkoon työnne meille esimerkkinä huolenpidosta, vastuusta ja siitä, että vieraastakin lapsesta voi välittää. Vapaaehtoista oli saattajien työ. Palkkaa siitä ei maksettu. Ruotsin puolella annettiin 20 kr ruokarahaa. Sillä rahalla teki mieli ostamaan sellaista tavaraa, jota kotimaassa sai korkeintaan ”tiskin alta”, kuten esim. leninkikangasta, kertoo Kaisu Heinonen, eräs silloin hyvin nuori saattajatäti.

Sotalapsen matka kesti monta, jopa 8 päivää. Sairaimmat ja ehkä joku muukin selvisi lentoteitse nopeammin, joskin siinäkin muodossa erilaiset

Höyrylaiva ARCTURUS, jolla 2. maailmansodan aikana kuljetettiin suomalaisia sotilaksia Ruotsiin. Laiva oli rakennettu v. 1899 ja se osallistui myöhemmin mm. jääkärien kuljetukseen Libausta Vaasaan kansalaissodan aikana.

karanteeniajat viivästyttivät lopullista perillepääsyä. Pohjanlahden yli matkasimme laivoilla, joiden nimiä vieläkin muistellaan. Oli Arcturus, Wellamo, Nordstjernan ja Brynhild. Laivojen lähdöt tapahtuivat Helsingistä, Turusta ja Vaasasta. Silti suurin osa meistä sotilaksista lienee kiertänyt Haaparannan kautta naapurimaan puolelle, ainakin jollakin kertaa matkoistaan. Ennätimmehän olla sijaistekodeissa kaksi, jopa kolme kertaa sodan aikana. Muistissa ainakin on, että junamatka kesti ikuisuuden. Seisomiset asemilla, poistumiskiellot junavaunuista, ahtaus ja pienten lasten itku sisältyivät siihen ”ikuisuusmatkaan”. Päivävaatteissa menimme iltaisin nukkumaan junavaunun lattialle levitettyjen sanomalehtien päälle. Turvallinen yösiija saatiin myös asettamalla vanerilevy vaunun penkkien väliin. Nukkumatin luo pääsi myöskin verkkotavarahyllyllä, joita siihen aikaan oli junissa. Sellaisesta nukkumapaikasta vähän kilpailtiin, mutta saattoi joku pelätäkin sieltä putoamista. Oli muutakin pelättävää. ”Ensimmäinen pommihälytys tuli jo Haapamäellä”, kertoo eräs Säynätsalosta maailmalle lähtenyt ns. iso tyttö ja jatkaa, ”Koska olin iso tyttö, mukaani laitettiin naapurista 4 nuorempaa, joista minun käskettiin pitää huolta. Pidin huolen, että kaikki saimme ruokaa ja paikan, missä nukkua.” Melkoinen suoritus 8-vuotiaalta.

Jo laivamme lähdössä on

Matkat olivat lyhempiä mennessämme meriteitse. Laivoissa odottivat uudet saattajat ja entisten kanssa oli hyvästit heitettävä. Saattajat vaihtoivat tietenkin "rahtikirjat" keskenään ja kaiken piti täsmätä. Taas oltiin kaulapahviemme kimpussa astuessamme laivaan.

Lapsia ohjattiin eri ryhmiin ja suuri hätä oli jo tässä vaiheessa pienemmistä sisaruksista. Etteivät vaan eksyisi erilleen. Sinne laivan ruumaan meidät yleensä ohjattiin. Ja kaikkia meitä pelotti, ketä enemmän, ketä vähemmän. Ruumassa saattoi olla kerrossänkyjä ja riippumattoja, mutta myös täällä levitettiin sanomalehtiä lattialle nukkumapaikoiksi. Laivamatka tuntui monesta tylsältä. Oltiin kuin sillit suolassa eikä päästy ruumaa pitemmälle. Ja aina oli pimeää tai ainakin hämärää, joku tuikku katossa ja lapset jännittyneinä ja kalpeina lavitsoillaan. Auttoiko edes mummin anta-

Pentti ja Tauno Kallioniemi ovat saapuneet ARCTURUS-laivalla Ruotsiin ja päätyneet Gnestaan, jossa kuva on otettu veljeksistä 12. 4. 1942.

ma muistivihko enkelinkiiltokuvineen ja säkeineen ”Maan korvessa kulkevi lapsosen tie...”, kun myrsky yltyi ja lisäsi pelkoa. Tuuli ulvoi ja laineet löivät ruuman laitoihin ja tuli se pelätty hetki, jolloin oli siirryttävä pelastusveneisiin, tynnyreihin, kuten me lapset niitä nimitimme. Pissat olivat jo housuissa ja kylmä kävi. Jos säästy myrskyltä, niin jäljelle jäivät vihollisten sukellusveneet ja merimiinat, joista olimme kuulleet. Janotti, kun juomavedestäkin oli puutetta. Yleinen hätä oli suuri, mutta saimmeko sitä sanoiksi puettua? Turvalliselta tuntui tieto edellä menevästä tiedustelulaivasta ja yläpuolellamme lentävistä hävittäjälentokoneista, jos nyt sellaisia asioita saatoimme ymmärtää. Ei sentään kaikilla ollut pelokasta ja turvatomalta tuntuvaa merimatkaa. Rahtilaivassa matkustanut nuori mies kertoo melkein pä runollisin sanoin elämäksestään: ”Saimme vuoron perään käydä katsomassa kannella jäänmurtajaa, joka kulki edellämme. Ilma oli kirkas ja silmiin otti se jään ja lumen kimallus.” Elämys se varmaan oli monelle matkaajalle yleensä päästä kannelle ja nähdä meri ja sen aavat aukeat kuin myös ihaila suomalaisia lentäjiä yläpuolellaan ja nähdä oikeita oman maan sukellusveneitä, jotka myös osaltaan turvasivat reittiämme.

5

Uuteen
maahan

Vastaanottokeskuksissa

Ja niin me saavuimme uuteen maahan. Kuin Kaanaan maahan me tulimme, mutta ilman muuta sukukuntaa kuin ehkä sisko tai veli, serkku tai naapuri. Käsi kädessä me ilmestyimme jonoina Svea-mamman syliin turvaa hakemaan. Orpo oli olo. Mikä oli se manna, joka meitä odotti? Silmät ympyriäisinä, kasvot vakavina ja koko olemus jännittyneenä ja pelokkaana me tutkimme, haistelimme ja maistelimme ilmapiiriä ympärillämme. Nytkö tulisi ensimmäiseksi se selkäsauna, josta huhu keskuudessamme oli ker-tonut? Ja mitä nuo sotilaat tuolla lottien seassa aikoivat? Ymmällä me olimme. Vastaanottajat hymyilivät ja taputtelivat, mutta eihän se luottamus useinkaan hetkessä synny. Yritimme kai itsekin hymyillä hellälle äänenpainolle, kun meitä puhuteltiin. Mitään me emme ymmärtäneet sanoista, mutta olihan se kohteliasta jotenkin vastata ystävälliseltä kuulosta-vaan puhutteluun. Hyvin monet ajatukset risteilivät päässämme, kun seurasimme laumaa milloin kouluun, sairaalaan, kirkkoon, kaupungintalolle tai täälläkin kokoontumis- ja karanteenipaikoille ja tuleville jakelupisteille.

Vaikka väsytti ja vaikka huomion tahtoi viedä uusi ympäröivä maailma, niin silti silmät seurasivat valppaina pienempiä sisaruksia, etteivät he vaan joutuisi erilleen. Miten sitä vieraille ihmisille selittäisi sukupuunsa? Kaulassa roikkuvasta pahvilapustakaan kun ei enää tahtonut saada nimestä selvää. Kyyneleet olivat sotkeneet kirjaimet ja olipa joku hätäpäissään, jos ei nyt syönyt pahviaan, niin ainakin pureskellut sen kappaleiksi. Jos joku oli tähän saakka säästynyt täisaunalta tai muulta desinfiointitoimenpiteeltä, niin nyt siihen ainakin pääsi. Alastomina seisoimme valkotakkisten edessä, ja niin kuin puliksi ajaminen, niin myös tämä tilanne koettiin usein nöyryyttävänä ja alentavana. Kaljupäiset pojat saattoivat sentään virnuilla toisilleen, mutta tyttölapsille hiusten menetys oli katkerien kyynelten paikka. Ja ne täintappamistötteröt! Niitä oli ollut Suomenkin puolella ja leima-tuksihan siinä tunsu itsensä niissäkin. Niin tarpeellisia kuin ne lääkärin tarkastukset olivatkin, niin eräs sotalapsi kertoo saaneensa näistä varhaisista tapahtumista elinikäisen lääkärikammon.

Vaivoja ja sairauksia meistä kyllä löytyi. Sen ajan lastentauteja olivat kurkkumätä, hinkuyskä, tuhka- ja tulirokko ja pelätty tuberkuloosi. Viimeksimainittua pelkäsivät myös vastaanottajamme, mutta luottivat ilmeisesti suoritettuihin tarkastuksiin terveellä maalaisjärjellä. Sairaalat ottivat meitä kyllä vastaan tässäkin taudissa, mutta myös yleiskunnon kohenta-

Sisarukset Daisy ja Dia lähtöpotretissa maaliskuussa 1942. Muodonmuutos Ruotsissa oli nopeaa. Parin kuukauden kuluttua lähetettiin vähän toisenlainen kuva Suomeen.

miseen tai paiseitten vuoksi, jotka myös tulkittiin seurauksiksi riittämättömästä ravinnosta ja sen yksipuolisuudesta. Oma ryhmänsä olivat tietenkin ne lapset, jotka jo Suomessa oli arvioitu sairaalahoitoa vaativiksi tapauksiksi. Vaan mitäpä me tästäkään ymmärsimme. Sisko tai veli tai muu toveri katosi viereltämme ja keskenään korkeintaan päättelimme minne. Onneksi joskus löytyi hoitotätien joukosta suomenkieltä taitava, mutta kiire antoi usein hyvin lyhyen selityksen asioista

Jos saamamme uudet vaatteet innostuttivatkin, niin mieleen jäi kai hertamaan epätietoisuus entisistä pukimistamme. Ne olivat sentään äidin juuri tätä matkaa varten valmistamat ja hankkimat ja mielestämme vielä täysin käyttökelpoiset. Suru niitten menettämisestä tuntui raskaalta, koska vaatteiden mukana menivät viimeisetkin rippeet kiintopisteestä kotiin. Kotiin, joka tuntui olevan jo niin kaukana, etteivät edes koivu ja tähti pystyisi opastamaan meitä sinne takaisin.

Jos israelilaisten manna perustui korianterin siemenistä valmistettuun hunajanmakuiseen jauhoon, niin kaakaojauheesta valmistettu juoma oli meille se taivaallinen neste, jota me suomalaiset piimäsuut hartain mielin imimme itseemme. Sen ohella muistin kätköistä kaivautuu esille ruotsalaisen leivän imelätkö maku ja tietenkin ne karamellit, makeiset ja hedelmät. Rupesi jo mietityttämään, josko Ruotsin jumala olisi suomalaista Jumalaa parempi? Ehkäpä siltä Suomen Jumalalta – samankielinen kun oli – tuli kuitenkin rukoiltua kotiväelle varjelusta iltaisin, kun kävimme luokkahuoneen tai kirkon lattialle nukkumaan. Ei kuitenkaan enää sanomalehtien päälle. Täällä olivat vuodevaatteet. Olimmehan kuningaskunnassa! Joku kirkkoon majoitettu luuli olevansa ihan kuninkaanlinnassa, kun oikea prinssikin kävi siellä vierailulla. Silloisen Ruotsin kuninkaan Kustaa V:n pojanpoika oli käynyt tervehtimässä suomalaisia lapsia. Eivätkä kuninkaalliset tähän loppuneet. Koko Ruotsin kansan palvomat pikkuprinsessat oli nähty vierailemassa majoituspaikoissamme. Tunnistimme heitä prinsessasaduista syntyneistä mielikuvista ja millainenhan lie nee ollut tasavallan räkänokkarahvaan ja kuninkaallisten kohtaaminen? Todettakoon, että Ruotsin kuningasperhe oli monessa muodossa mukana ”Finlands sak är vår” – toiminnassa ja varmaan yhtä vilpittömästi kuin muutkin ruotsalaiset.

Eikä ensimmäinen ulkomaanmatka muutenkaan aina ankea ollut. Jos nyt ei ihan fanfaarein vastaanotettu, niin ”Tukholma koko komeudessaan ja lippumeri on unohtumaton”, muistelee eräs, joka saapui Ruotsiin sen kansallispäivänä. Tosin hänkin odotti kuninkaan olevan vastassa satamassa, mutta joutui pettymään odotuksissaan.

Vaikka meille tuotiin erilaisia leikkikaluja ja askarteluvälineitä ja aikaa yritettiin kuluttaa leikein ja lauluin, niin olo kävi pitkästytäväksi näissä välipaikoissa. Ulkona sai liikkua aidatulla alueella, joku ryhmä ehkä vähän kauempanakin. Ohikulkijat antoivat meille aidan raosta makeisia ja hedelmiä ja aitoa myötätuntoa. Herkkujen vastaanottaminen oli kiellettyä, mutta kyllä oli vaikeaa hillitä mielitekojaan. Elekielellä siellä aidan luona kommunikointiin ja taisimme siinä vaiheessa jo oppia mielistelyn taitoja.

Valinta perheisiin

Kun me pienet sotalapset olimme vuorokausitolkulla hytkytelleet eri kulkuneuvoja käyttäen vieraaseen maahan, jossa harvat ihmiset näyttivät ymmärtävän puhettamme, kun täi- ja lääkärintarkastukset oli suoritettu, tiemme kulki kohti lastenkotia tai sijaisperhettä. Vastaanottokeskuksissa jännitys kohosi huippuunsa, kun itsekukin ruotsalainen tai tanskalainen hakija saapui noutamaan sijaislapsensa. Omia etsittiin kaulalappupahvejamme tarkastellen. Outoja olivat nimemme ja vielä oudoimmiksi ne kääntyivät noutajan suussa. Sekaannuksiakin sattui. Joku oli vailla tyttölasta, mutta saikin pojan tai päinvastoin. Niin kävi sillekin sotilasnuorukaiselle, joka morsiamensa perheen valtuuttamana oli tullut poikaa hakemaan, mutta perillä odottikin kauhusta jäykkänä tuijottava pikku-piikainen. Sotilaan näkeminen ja vielä tämän matkaan lähteminen säikäytti pahemman kerran. Vähemmästäkin olimme säikkyjä, kun aivan vieraat ja oudot ihmiset veivät mennessään. Minne, sitähän me emme tienneet.

Jotkut Karjalan evakkolapset tosin olivat aikamoisia konkareita siirtymisessä paikasta toiseen. He olivat jo kotimaassaan tottuneet erilaisiin karanteeneihin ja ruotsalaisten ystävällinen hössötys tuntui monesti kotimaan palveluja paremmalta. Jotkut meistä taas tavoittivat tulevan perheensä jo heti pääkaupungissa ja näin säästyimme odotuksilta välitapeilla ja ehkä uudelta matkalta naapurimaan halki.

Hyvin monelle oli lasten valikoiminen ja tarjolla oleminen vaikeaa. Julkisessa paikassa, kirkossa, koulussa, rautatieasemalla tai vaikkapa jossain parantolassa valitsijoiden arvostelevien katseiden alla se tuntui jopa nöyryyttävältä. Joku valitsijoista mieltä lapsen ulkonäköön, joku taas tunsi sääliä. Eräs meistä muistelee mamman halunneen pitkälettisen tytön ja näyttäneensä kai nätiltä. Jollakin toisella oli ruskeat silmät, kuten papallakin ja kertoo varmaankin olleensa siksi suloisin joukosta. Säälistä otettiin, kun näytti surkeimmalta koko laumasta tai oli äidin ompelemat nälkä-

vaatteet yllä. Päinvastaistakin löytyy. Eräs poikalapsi, joka oli onnistunut säilyttämään päällään Suomen kotoa saadut siistit ja hyvännäköiset vaatteensa, arvelee niitten avulla tehneensä vaikutuksen. Eräs tyttö uskoo, että ainoa peruste valituksi tulemiselle oli oikeaan aikaan sattunut hymy ja katsekontakti. Joku taas oli lähes kalju nappisilmäinen pojannaskali, ehkä se auttoi. Vaan joukossamme oli monta vähemmän houkuttelevaa lapsen olemusta. Itse epäilimme olevamme liian kesakkoisia, liian pieniä tai liian isoja, liian laihoja, liian itkuisia, väärää sukupuolta, – niin kaikkea taivaan ja maan väliltä, kun emme kerran kelvanneet kenellekään. Voi vain arvailla sen ”kelpaamattoman” tuskaa.

Moneen ilmansuuntaan meitä vietiin. Kaupunkeihin ja kyliin, taloihin ja kartanoihin, milloin nuorempien milloin vanhempien ihmisten haltuun meidät annettiin. Luulimme jo välillä olevamme perillä, kunnes uusi haki ja ilmaantui vieden mennessään. Ruotsiin lähetetyt lapset vyöryivät rajan yli sellaisella vauhdilla ja määrällä, ettei kovinkaan perusteellisia sijoitus-suunnitelmia oltu ennätetty tehdä. ”Karjahuutokaupaksi” kutsuu eräs sotalapsi lasten jakelutilaisuutta vastaanottokeskuksissa ja lastenkodeissa, joista lapset vähitellen levitettiin ympäri maata.

Riipaisevinta oli sisarusten jakaminen, ”huusin kuin eläin”, kirjoittaa eräs veljestään erotettu. Katuristeyksessä heitä vedettiin ja kiskottiin eri suuntiin. Näky, jonka on täytynyt satuttaa ohikulkijoitakin. Sen, etteivät yksityiset perheet uskaltaneet ottaa vastuuta useammasta sisaruksesta ymmärtää, mutta miksi sisarusparvi sijoitettiin eri lastenkoteihin ja vielä eri paikkakunnille? Kyselyyn vastanneista kuusi jäi pysyvästi lastenkoteihin ja loppuista 127:stä jokunen viivähti niissä muutaman kuukauden ajan.

Tie sijoitusperheeseen saattoi sisältää monenlaisia koukkuja ja mutkia. Jotkut meistä joutuivat olemaan pitkään matkalla kodista kotiin. Olkoon tästä esimerkkinä sotalapsi Reetan kuvaus: ”Jouduin ensin yksin erääseen perheeseen Värmlannissa, vaikka sisartani oli vannotettu, ettei saa päästää kädestä irti. Ei ole muistikuvaa perheestä. Ehkä se oli lapsiperhe. Hämästä muistan vain talon mäellä. Sairastin tuohon aikaan jotakin tautia, ehkä joku rokko? Sen mitä muistan, oli rectaalilämmön mittausta. Sitä en silloin ymmärtänyt. Emme varmaan tulleet juttuun, koska sisareni ja Stavnäsin pappilan tytär tulivat hakemaan minut pois. Pappila sijaitsi Värmlannissa, Keski-Ruotsissa. Kohtalaisen iäkäs rovasti ja ruustinna. Heidän lapsensa olivat jo omissa ammateissaan. Täällä minun oli hyvä olla sisareni varjossa. Ruustinna oli hyvä ihminen. Sisareni on kertonut, että pelkäsin ruustinnaa, niin että oli vaikeaa sovittaa vaatteita. Olimme pappilas-vajaan vuoden. Ruustinna ei sitten jaksanut pienten kanssa pitempään.

Olimme matkalla kotiin. – Tukholmassa meitä pidettiin viikon verran. Luulen, että Suomen rautatiet eivät olleet kunnossa, joten emme päässeet kotiin. Vai oliko syy taloudellinen tilanne kotona? Joka tapauksessa meidät vietiin Skåneen, Etelä-Ruotsiin. Siellä jouduin maanviljelijäperheeseen, johon kuuluivat iäkkäät vanhemmat, kaksi aikuista lasta sekä faster, isännän sisko. Olin nyt yksin tässä perheessä. Sisareni oli muutaman kilometrin päässä iäkkään pariskunnan luona. Heillä oli aikamiespoika. Sisareni paikka oli nyt heikompi. Siksi hän tuli usein luokseni. Viivymme Etelä-Ruotsissa noin puolitoista vuotta.”

Kuten Reetan tapaus osoittaa, saattoi ensimmäinen sijoituspaikka osoittautua epäonnistuneeksi ja lapsi palautettiin tai ruvettiin kierrättämään talosta taloon. Joukko sotalapsia on jäänyt myös siihen käsitykseen, että heidät valittiin itsekkäistä syistä. Jonkun piti tulla hoitamaan halvaantunutta tätiä, toinen otettiin lapsenvahdiksi. Siivoukseen ja erilaisiin sisätoihin tarvittiin myös apua ja rotevaa poikaa kaivattiin ulkotöihin. Ikäistään seuraa kaipasi erään perheen oma poika, mutta sotalapsityttö kertoo katkerana: ”Todennäköisesti he ottivat minut ilkeälle tyttarelleen leluksi. Se kiusasi ja pelotteli aina kun silmä vältti.” Joku joutui paikkaamaan kotoaan lähteneen pojan aukkoa, mutta toisella on jo huumorin välke silmäkulmassaan muistelllessaan roolia perheessään. ”He halusivat minut kolmelle villille tyttarelleen miehen malliksi.”

Enemmistö meistä kyselyyn vastanneista on kuitenkin sitä mieltä, että ruotsalaisilla ja tanskalaisilla kodeilla oli sydämen lämmön lisäksi eettinen, uskonnollinen tai poliittinen syy sotalapsen ottamiselle. Vaikka ympärillä pyörivä mediainfo vaati antamaan humanitääristä apua ja ehkä joku perhe halusi näyttää kylälaisten silmissä hyväntekijältä, niin useammin perhe tilasi suomalaisen sotalapsen auttaakseen tätä. Lapselle haluttiin antaa koti. Todettakoon, että kahden lapsen sijaisäiti oli suomalainen ja kaksi sijaisisää oli taistellut vapaaehtoisena Suomessa talvisodan aikana.

Täytynee kuitenkin hyväksyä se tosiseikka, että vaikka perhe oli päättänyt ottaa huolehdittavakseen suomalaisen sotalapsen vaikkapa eettisistä syistä, niin valinnoissa taustalla oli myös inhimillisiä toiveita, jotka soveltuivat perheen omaan elämäntilanteeseen. Jotkut halusivat tietynikäisiä tyttöjä, toiset tietynikäisiä poikia. Aina nämä toiveet eivät toteutuneet ja monet sijaiskodit, jotka kasvatuksellisista ja ehkä käytännön syistä halusivat tyttöä, joutuivat tyytymään poikaan.

Tanskaan matkustavilla oli tilanne selkeämpi. Vaikka karanteeniaikoja jouduttiin sielläkin viettämään, niin tulevat sijaisperheet oli valittu jo ennen lasten ilmestymistä Tanskan maalle. Näin he säästyivät siltä ikävältä

valikoinnilta. Valokuvilla varustetut lasten henkilöllisyyspaperit oli lähetetty etukäteen perheille arvioitaviksi ja niistä itsekukin valitsi omansa. Tuskin valokuva ja todellinen minä aina piti paikkaansa ja kuvan surkean näköinen poikalapsi saattoikin olla ihan virkeän tuntuinen nuori mies. Oli ko se sitten hyvinkin auttamishaluiselle vastaanottajalle hyvä vai huono asia? Mene ja tiedä!

Näin olimme saapuneet uuteen maahan. Tuntui turvalliselta tarttua ojennettuun käteen, vastata hymyllä ystävälliseen hymyyn. Silti oli mielessä kysymyksiä. Sakari Topeliusta lainaten: "Paljonhan siellä on toisin kuin meillä kotona. Tiet ovat toisenlaiset, talot ovat toisenlaiset, ihmiset ovat toisenlaiset: saatan eksyä siellä, missä en ikinä ole ollut. Kukaan ei minua siellä tunne enkä minäkään ketään tunne. Kuinka saatan vierasta maata rakastaa! Kuinka saatan olla onnellinen, iloinen ja tuttavallinen vierasten ihmisten luona! Niin vain, kotini kyllä tunnen; mutta mikä on isänmaani?" (Maamme kirja, 2. luku, "Koti")

6

Muu maa
mansikka

Uusi perhe

Millaisiin perheisiin ja olosuhteisiin Keski-Suomessa asuvat entiset sotalapset (kysely) muistavat joutuneensa? Erityisesti haluttiin tietoa sijaisvanhempien ammasteista, iästä, lapsiluvusta sekä asuinympäristöstä. Sijaisvanhempien ammattia koskevalta osalta oheisessa taulukossa vastauksia on verrattu professori Eila Räsänen Kuopion läänin osalta v. 1988 tekemään tutkimukseen.

Sijaisvanhemman/huoltajan/isän ammatti

	Kysely		Räsänen	
	N	%	N	%
Virkamies	23	18	83	22
Maanviljelijä	53	42	118	31
Yrittäjä	23	18	28	7
Eläkeläinen	3	2	3	1
Työläinen	15	12	37	10
Ei vast.	10	8	110	29
Yhteensä	127	100	379	100

Vaikka Räsäselä suuri määrä sotalapsia ei maininnut sijaisvanhempien ammattia, on esimerkeistä päätellen melkoinen joukko sotalapsia sijoittunut maanviljelijäperheisiin – olivathan Ruotsi ja Tanska sodan aikana ag-raariyhteiskuntia. Yhtäläisyyksiä tutkimustuloksissa on muun muassa, että kun valtaosa sotalapsista lähti Suomesta työläisperheistä, niin sijaisperheistä vain noin 10 % oli työläisperheitä. Vastaavasti virkamieskodeista lähti sotalapsista noin 5 %, mutta sijaisperheissä luku kasvaa noin 20 %:iin. Ja jotta lasten sosiaalinen nousu tulee vielä selvemmäksi on keskisuomalaisessa kyselyssä lähes 20 % sellaisia sijaisperheitä, jotka voidaan ryhmitellä yrittäjiksi. Yrittäjinä erilaisia kauppiaita (vaate-, kala-, puutavara-, turkis- ja autokauppiaat), sahanomistajia, tiilitehtailijoita, pankinjohtajia, urakoitsijoita, tehtailijoita ja toimitusjohtajia.

Virkamiesten kärkeen sijoittuvat pappi, opettaja, upseeri ja insinööri. Lisäksi yksittäisiä mainintoja ovat esimerkiksi reviisori, ylitarkastaja, kansanedustaja, rehtori, kanttori, lääkäri, hammaslääkäri, tullivirkamies, kam-

SOINTU JA RUOTSIN
MAMMA.

Sijaisvanhemmat olivat usein
iäkkäitä.

reeri. Työläisnimikkeitä lienevät esimerkiksi rautatieläinen, mylläri, puuseppä, maalari, puhelinvälittäjä, sorvari, meijeristi, taksikuski.

Mitä tulee sijaisvanhempien ikään ja perheitten lapsilukuun, niin tilanne vastaajien muistin mukaan näyttää seuraavalta:

Kasvatusvanhempien ikä

Ikä	N	%
20–30	9	6
30–40	27	21
40–50	37	29
50–60	27	21
Yli 60	9	6
Ei tietoa	18	17
Yhteensä	127	100

Perheen lapsiluku

Lapsia	N	%
Lapseton	23	18
1	27	21
2	15	12
3	18	14
4	6	5
5–9	5	4
Ei tietoa	33	26
Yhteensä	127	100

Vastaajien ilmoituksiin on molemmissa asioissa suhtauduttava varauksella, sillä eräät sotalapset olivat sijaishotiin päästessään kovin nuoria. Vastaajien mielikuva näyttää kuitenkin olevan, että sijaisvanhemmat olivat huomattavasti vanhempia kuin biologinen äiti, itse asiassa sijaisvanhemmat

MAALAISIDYLLIÄ. Tapio Tuomala sijaisperheensä kanssa kesällä Ruotsissa, Köleforsissa (lähellä Linköpingiä). Isäntä oli mylläri. N. 45 % lapsista sijoittuikin maalaisympäristöön ja -koteihin.

olisivat olleet ikänsä puolesta sopivia isovanhemmiksi. Samaa kriittisyyttä on harrastettava tutkittaessa vastaajien ilmoituksia perheen lapsiluvusta. Ilmeisesti vähälapsiset perheet useimmin ottivat vastaan sotalapsia, mikä ei suinkaan anna viitteitä perheen todellisesta koosta. Ikääntyneemmät ihmiset olivat näet saattaneet ottaa omien lasten lähtiessä pois jopa ottolapsia (vastauksissa lähes 10 %). Etenkin maalla näytti perheeseen jääneen pysyvästi "morfari, mormori, faster, farbror", joten todellisia suurperheitäkin palkollisineen esiintyi. Eräs sotalapsi sanoo, että häntä oikeastaan hoiti samassa talossa asuva isännän veljen vaimo. Toinen kertoo, että tilaa piti pysyvässä kolmen sisaren joukko. Heistä yksi oli naimisissa ja heillä oli neljä omaa lasta.

Puolet kyselyyn vastanneista näyttää päätyneen maalaistaloon, jossa töitä paikkittiin yhteisvoimin siten, että sotalapsikin joutui niihin osallistumaan. Useat kehuvat, että talo oli "isohko", muutamat sanovat tässä kohdassa sanan "kartano". Maa- ja metsätalouden lisäksi perheellä voi olla sivuelinkeinoja (kauppa, saha, taksi, mylly, kettutarha...). Jotkut vastaajat

katsovat aiheelliseksi luetella montako eri rakennusta ja montako elukkaa tilalla oli. Huonetilat ja erityisesti oma huone muistetaan mainita.

Maatilan omistussuhteista ei saa aina selvää kuvaa vastaajilta. Erikoinen kokemus on eräällä sotalapsella: "Kasvatusäidin kuoltua vuonna 1944, vaihtui isännäksi entisen isännän veli, joka nai talon piian. Tästä tulikin minulle uusi äiti."

Liike- ja virkamiesperheet asuivat sotalasten muistin mukaan yleensä komeassa omakotitalossa. Vain pari vastaajaa mainitsee asuneensa kivitalossa keskellä kaupunkia. Joillakin perheillä oli kesäpaikka saunoineen. Papeilla, opettajilla ja muilla virkamiehillä oli virka-asunnot. Etenkin pappiloiden tilavuutta ja puutarhan kauneutta ylistetään. Kauppiasperheeseen päässyt sotalapsi kehuu: "Asuminen oli todella loistavaa, en ollut ennen sellaista kokenut". Toinen sotalapsi kuvailee: "Meillä oli iso omakotitalo, jossa yläkerrassa oli makuuhuoneita, alhaalla keittiö, makuuhuone, isännän työhuone, sali, täydet mukavuudet, kaunis puutarha..." Kolmas kertoo huoneita olleen ainakin 12, joten oli siinä ahtaista oloista saapuneelle sotalapselle aluksi suunnistamista. Tyypillinen lausunto onkin, että "asuinme isohkossa omakotitalossa, johon kuului kaunis puutarha".

Monet vastaajat, jotka pääsivät virkamiesperheeseen, korostavat, että perhe kuului paikkakunnalla ehdottomaan eliittiin, joskus se näytti olevan tunnettu maanlaajuisestikin. "Suku oli varakas, arvokas ja hieno". "Herrasväki Nilsson oli yläluokkaa. Herra oli kuninkaanlinnan lakeija tai ylitar kastaja. Palvelusväkeä oli ja puutarha, korkea muuri aitana. Ja takorautainen portti." Joku taas pääsi perheeseen, jossa setä oli pääjohtaja (generaldirektör) ja tati oli Pelastakaa Lapset (Rädda Barnen) -järjestön valtakunnallinen puheenjohtaja. Sotalapsi muistaa, että tädille luovutettiin mitali humanitaarisesta toiminnasta. Muistuu mieleen valokuvakin, jossa tati poseeraa yhdessä kuningatar Louisen kanssa.

Monet edellämainitut kuvaukset ovat ymmärrettäviä siitä kontrastista, mikä lapsen mielessä syntyi kun hänet tempaistiin köyhistä ja kurjista sota-ajan oloista naapurimaan sosiaaliseen yläluokkaan. Eräät muistot varmaankin ovat ajan virrassa kultaantuneet. Mutta jotta totuus ei unohtuisi, kaikilla ei todellakaan mennyt yhtä hyvin. Joku vastaaja korostaa, ettei sijaiskodin elintaso tuntunut sen kummemmalta kuin Suomen kodissa. Kertokoon seuraava lausunto omaa kieltään: "Perheessä oli ennestään viisi lasta ja äiti odotti kuudetta. Saivat itsekin avustusta. Pieni mökki oli ahdas. Minä olin lapsista vanhin, 8 vuotta. Ottivat minut vain apulaiseksi. Se oli kurjaa, mutta hommasin itseni pois sieltä."

Elämää kotona, koulussa ja kylällä

Millaisen kuvan sotalapset välittävät kohtelustaan sijoitusperheissä? **Huolehdtiinko, välitettiinkö, rakastettiinkö?**

Kuusi vastaajaa 127:stä (5 %) ei ota kantaa kysymykseen, yksi toteaa suoraan: "Minua kohdeltiin huonosti." Kuusitoista (12%) vastaajaa esittää tietynlaisia varauksia; he eivät suoraan sano, että kaikki meni huonosti, mutta vastauksiin kätetään eräänlaisia pukinsorkkia: "Kyllähän se muuten meni, mutta... Minusta toki huolehdtiin, mutta lähiympäristössä oli henkilöitä, jotka eivät kohdelleet minua kohtuullisesti ja oikeudenmukaisesti."

Parempi on antaa sitaattien puhua: "Kohtelu oli korkeintaan siedettävää, isästä jäi hyvät muistot, mutta äiti oli etäinen ja epäoikeudenmukainen. – Hushållerska oli ankara, häntä piti pelätä ja kunnioittaa. – Setä oli kovin ankara, mutta pidimme tädin kanssa puoliamme häntä vastaan. – Farmor oli pinko ja vaativa, esimerkiksi aina oli lautaselle pantu ruoka syötävä loppuun. – Emännän kanssa olivat sukset ristissä koko ajan. – Ei minua varsinaisesti huonosti kohdeltu, joskaan ei hyvinkään. – Perheen poikien kanssa en tullut juttuun. – Pappa oli joskus tyytymätön minuun. – Mamma kohteli minua hyvin, muista en halua sanoa mitään. – Vasta toisessa sijaiskodissa oli hyvä olo. – Huolta kyllä pidettiin, mutta vanhojen sijaisvanhempien hössötys tuntui kurjalta. – Sain perustarpeet, mutta muuten perheessä ei tunteiltu. – Täti huolehti, setä oli ankara ja renki suorastaan ilkeä."

Selvä enemmistö (105 henkeä/83 %) on sitä mieltä, että heitä kohdeltiin hyvin sijaisperheessä. Näistäkin melkoinen joukko (34) hyväksyy ajatuksen: "Minua *rakastettiin* Ruotsin/Tanskan kodissa". Ja tämä tunne näyttää olleen molemminpuolinen.

Viihtyneiden ryhmässä todistellaan sitä, ettei sotalapsesta vain huolehdtu, vaan hänestä välitettiin. Perustarpeiden lisäksi lapsi sai hyvän kasvatuksen. Monia jopa hemmoteltiin, ja heitä pidettiin perheen, ystävien ja naapurien keskuudessa "lemmikkeinä". Lukuisat vastaajat ovat sitä mieltä, että he olivat perheenjäseniä ja että heitä kohdeltiin kuin omia lapsia. Läheisyydestä joku vastaaja kertoo esimerkkinä sen, että hän uskalsi Ruotsissa tehdä sellaista, mistä hänellä ei biologisessa kodissaankaan ollut kokemusta: hän uskalsi halata ihmisiä, hän uskalsi mennä mamman sänkyyn illalla. Eräs vastaaja muotoilee asian näin: "Koin tuon ajan parhaimpana ja

ihanimpana aikana lapsuudessani”. Ja toinen kiittelee: ”Olen ikuisesti kiittollinen sotalapsena saamastani kohtelusta”.

Entisiltä sotalapsilta tiedusteltiin, **millaista kasvatusta he mielestään ruotsalaisessa tai tanskalaisessa kodissa saivat**. Tällöin jotkut lähtivät vertailemaan olosuhteita biologisessa kodissa ja sijaiskodissa: ”Ruotsissa minun annettiin ostaa kaikenlaista, mitä Suomessa ei ollut olemassakaan. – Monilapsisesta Suomen kodista lähteneenä jouduin Ruotsissa olemaan paljon yksin. – Anders-pappa oli lempeämpi kuin Suomen isä. – Ruotsissa kohdeltiin yleisesti lempeämmin lapsia kuin Suomessa. – Minusta taas lapsia kasvatettiin samalla tavoin kuin täällä; tokihan minua oli Suomessakin opetettu tekemään oikein. – Tanska oli ihanampi ja edistyksellisempi maa kuin Suomi. En nähnyt, että Tanskan äiti olisi koskaan ollut pahalla tuulella. – Kyllähän kasvatusta Ruotsissakin paikoin oli autoritääristä, mutta olin tottunut siihen jo kotimaassa.”

Käy ilmi, että tottelemattomat sotalapset saivat paikoin ruumiillista kuritusta. Yhdessäkään vastauksessa ei toki mainita, että sijaisvanhemmat olisivat esimerkiksi lyönneillä aiheuttaneet vammoja, mutta ”koivunien herra” eli vitsa näkyy eräissä taloissa olleen käytössä. Joku vastaaja puhuu siitä, ettei vitsa niinkään aiheuttanut kipua, mutta ”julkisesti käytettynä se tuotti häpeää”. Vitsan käyttöä pari henkilöä pitää luonnollisena ja hyväksyttävänä. ”Sain joskus papalta vitsaa – aiheesta.” Lienee Ruotsissakin eräin paikoin oltu sitä mieltä, että ”ken vitsaa säästää se lastaan vihaa”.

Joku sanoo saaneensa kiroilusta suunpesua ja pikkukonnuuksista tuli nuhteita tai tukkapöllyjä. Yhtä on seisotettu pimeässä komerossa. Eräs sanoo, että ”mamma oli johdonmukaisesti terveen ankara”. Missään nimessä sotalapset eivät anna sitä kuvaa, että heitä yleisesti oli kohdeltu kaltoin. Suurin osa ei muista saaneensa rangaistuksia lainkaan: ”Minua ei kuritettu, koska pyrin olemaan kiltti. Perheessä oli niin hyvä henki, ettei rankaiseminen ollut tarpeen.”

Muutama sana kannattaa uhrata uskonnolliselle kasvatukselle. Sot aikana kristillisyyttä näytteli suurempaa osaa kuin tänä päivänä. Se, että niin monet vastaajat kiinnittivät tähän asiaan huomiota, johtunee siitä, että juuri uskovaisissa perheissä oltiin valmiita täyttämään rakkauden käskyä ja ottamaan sotalapsia. Kirkonmenot, pyhäkoulut ja lahkolaisten seurat mainitaan tuon tuostakin vastauksissa. Jotkut kertovat saaneensa niistä voimaa, toiset pitivät hartaustilaisuuksia pakkopullana. Eräs kertoo vielä tänä päivänä muistavansa sijaiskodissa oppimansa iltarukouksen ”Gud som haver barnen kär...” (Ystävä sä lapsien). Eräs muotoilee ajatuksensa

niin, että sijaiskodissa saatu uskonnollinen kasvatus toi ”rauhallisen tunteen ja sisäisen tasapainon”.

Monet sotalapset ovat uhranneet aikaa ja vaivaa kuvatessaan hyvässä sijaiskodissa saamaansa eettistä ja sosiaalista kasvatusta. Vastauksissa puututtiin muun muassa seuraaviin asioihin:

- Työnteon oppiminen ja lasten velvollisuus osallistua omilla voimillaan perheen erilaisiin tehtäviin, esimerkiksi pienempien lasten hoitoon.
- Hyvät käytöstavat ja toisten ihmisten huomioiminen, kiittäminen ja muu kohteliaisuus.
- Kurinalaisuus, mihin kuuluu tottuminen rajoituksiin ja sääntöihin. Eräitten mielestä ihminen tarvitsee määrätynlaista jämäktyyttä, kurinalaisuutta ja auktoriteetteja. Esimerkiksi ruokailu- ja nukkumaanmenoajoissa ei lapsille annettu tippaakaan periksi, ei omille eikä vieraille lapsille.
- Ongelmista keskustelu yhteisesti, vanhempien aktiivinen osallistuminen lasten askareisiin ja näiden valvonta.
- Rakkaus ja elävä kiinnostus on kasvattajan ylin ohjenuora. Lapsen on saatava tuntea, että häntä rakastetaan ja hänen hyväkseen toimitaan.

Näemme, että monia hyvän kasvattajan helmiä paljastuu vastaajien tuotoksissa. Moni varmaan on valmis huokaisemaan: ”Noinhan olisin itsekin halunnut menetellä omien lasteni kohdalla, mutta taisin olla vajavainen ja heikko”.

Tokihan valituksiakin vastauksista löytää, valitetaan vaikka liian ankara säännöistä ja ylenmääräisestä työn teettämisestä sijaiskodissa. Eräs tuskailee: ”Mamma ja pappa panivat minut iltaisin polvillaan kiittämään heitä, vaikken heissä juuri mitään kiittämisen aihetta nähnyt.” Lukuisat vastaajat pitivät sota-aikana saamaansa ”vanhaa kasvatusta” hyvänä. Jonkun mielestä nykyinen ”uusi ja vapaa” kasvatus merkitsee likipitään lapsen heitteille jättämistä. Otetaan tähän muutama sitaatti: ”Ruotsissa minua kasvatettiin rakkaudella. Nyt saavat lapset näemmä tehdä mitä vaan, eikä kukaan uskalta edes kieltää! Ruotsissa minua opetettiin tekemään itse työtä ja elämään sääntöjen mukaan. Kasvatus oli tiukkaa mutta rakastavaa ja vanhemmilla oli aikaa lapsille. Ja minä olin heidän lapsensa”. Nämä eri vastaajien lausunnot antakoot kiitosta ja kunniaa vastuuntuntoisille sijaisvanhemmille.

Kasvatuksesta on helppo siirtyä perheidentiteetin syntyyn. Kysymyksen **Milloin tunsit kuuluvasi perheeseen?** viisitoista (12 %) vastasi, ettei perhetunnetta oikein syntynyt. Tosin näistä suurin osa vastasi ristiriitaisesti: ”Kai hyviäkin hetkiä oli. – Usein tunsin yhteenkuuluvuutta, mutta en suinkaan aina. Ehkä vain silloin kun tehtiin yhteisiä retkiä tms. – En ole

koskaan tuntenut kuuluvani mihinkään perheeseen. – Olin kahdessa kodissa, joista ensimmäiseen en kotiutunut, mutta toisessa meni jo paremmin. – Pääsin kaksi kertaa samaan perheeseen, ja vanhempana ollessani alkoi jotenkin sujua”. Mistä vieraus sijoitusperhettä kohtaan johtui, on vaikeata arvailla, koska moni vain vastaa lakonisesti: ”En koskaan/en ainaakaan kokonaan kotiutunut”. Ehkäpä lapsen annettiin paikoin ymmärtää, että hän on perheessä ulkopuolinen. Koti-ikävä Suomeen tai lyhyt oleskeluaika sijaisperheessä saattavat myös olla perusteita.

Ylivoinainen enemmistö (91/71 %) vastasi, että perhesiteet syntyivät: ”(tunsin) heti, pian, nopeasti, aina, välittömästi, koko ajan, saavuttuani (kuuluvani perheeseen)”. Jotkut pyrkivät määrittelemään perheidentiteetin syntyyn tarvittua aikaa: ”Eihän siihen kauaa mennyt. – Kaikki sujui pikkuhiljaa. – Siihen ei monta viikkoa mennyt. – Ehkä meni pari kuukautta. – Kotiutumisen tunne eteni samassa tahdissa kotimaan haalenemisen kanssa. – Perheidentiteetti syntyi kun ujous hävisi, kielitaito lisääntyi ja kunnolla tutustuttiin ihmisiin ja paikkoihin.” Ratkaisevaa oli tietenkin se tapa, jolla lapsi otettiin vastaan ja miten häntä kohdeltiin. Useat muistavat tulleen lämpimästi vastaanotetuiksi: ”Tunsin yhteenkuuluvaisuutta ensi hetkestä lähtien kun mamma ja pappa hakivat minut asemalta. – Minusta tuli heti perheenjäsen. – Olin heidän poikansa/tyttärensä/ainokaisensa.” Ei voi välttyä siltä vaikutelmalta, että molemminpuolinen kiintymys syntyi ensi silmäyksellä, ensi tapaamisella.

Jottei sotalapsen tilanteesta sijoitusperheessä annettaisi liian yksipuolista kuvaa, haluttiin entiset sotalapset saada pohtimaan, **mitä ongelmia toisilla mahdollisesti esiintyi**. Esiintyikö ympäristön taholta rakkauttomuutta, josta hirvittävimmän esimerkin tarjoaa Anja E. Tyni autobiograafisessa kirjassaan Finnungen (1998). Sehän on tarina kasvatusäidin julmuudesta, sadismista ja rasismista pientä sotalasta kohtaan. Esiintyikö sotalapsen hyväksikäyttöä uskonnollisessa, seksuaalisessa tai liiallisena työn teettämisen mielessä?

Ainakin Heikki Hietamies kertoi Jyväskylässä syksyllä 1997 että hänen osakseen tuli enimmäkseen keppiä ja työntekoa. Samanlaista palautetta Hietamies antaa kirjassaan Äideistä parhain (1992), joka perustuu kolmen sotalapsen kokemuksiin.

Mitä lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön tulee, siitä löytyy sotalapsikirjallisuudesta näyttöä, esimerkiksi kirjassa Matkalla kodista kotiin (s. 198) ja kirjassa Lappu kaulassa (s. 16). Tässä kyselyssä kukaan ei ilmoita tulleen seksuaalisesti hyväksikäytetyksi. Jotakuta koko kysymys tuntui närästävän ja hän vastaa: ”Sellaista hyväksikäyttöä ei tietenkään ollut.”

Kun on kyse työn teettämisestä, jotkut tosiaan muistavat itsensä työorjana: ”Eka perheessä tunsin itseni pelkäksi piiaksi. Työstäkö vai mistä mahtoi yökastelu johtua? Aamulla piti mennä navettaan kello viisi kärräämään lantaa, ja kesällä jouduin olemaan peltotöissä aamusta iltaan.” Toiset suhtautuivat asiaan sovinnollisemmin: ”Kyllähän töitä teetettiin, mutta leikkeihinkin jäi aikaa.”

Valtava enemmistö suhtautui työntekoon ja sen kasvattavaan vaikutukseen myönteisesti: ”Osallistuin talon töihin samalla tavoin kuin muutkin perheenjäsenet. – Tein askareita tasapuolisesti kasvatussisarieni kanssa. – Ei minulle liiallisia työpakotteita asetettu. Oli mukavaa, kun sain hoitaa itse talon eläimiä – sain oman nimikkolehmänkin. – Tykkäsin ajaa kaupan 3-pyöräisellä tavarapyörällä. – Tiskattiin, pihaa haravoitiin ja muita puuhia tehtiin, mutta muuten sain elää vapaasti. – Kyllä työntöön opettaminen oli hyvä asia. – Kasvimaan kitkemisestä en tykännyt, mutta sitä joutuivat muutkin tekemään. – Minulla oli onni oppia erilaisia käsityötaitoja. – Ehkä olisin halunnut tehdä enemmänkin töitä kuin minulle annettiin.”

Entä **kokivatko sotalapset rasitteena uskonnollista henkeä** jota esiintyi monissa sijaiskodeissa? Noin 20 vastaajaa (15 %) kertoo joutuneensa uskovaiseen kotiin. Muutamissa tapauksissa pappi oli kirkon pappi ja sen lisäksi löytyy runsaasti ”lahkolaiskoteja”. Eräs vastaaja sanoo, että ruoka- ja iltarukoukset luettiin aina. Joku ateistisesta kodista lähtenyt sotalapsi saattoi näitä menoja aluksi ujostella. Toisen sijaisäiti kuulemma ”kiivaili” uskonsa kanssa ja lähtiäisevääksikin antoi vain raamatun. Mutta useimmat ovat sitä mieltä, että esimerkiksi uskonnollisissa tilaisuuksissa käytiin ilman pakotteita. Tosin saarnoihin pitkästyneitäkin löytyi. Eräs vastaaja sanoo, että ihanin sotalapsuuden muisto on se, että siskon kanssa pääsi laulamaan kirkossa. Toinen sotalapsi lausui Viktor Rydbergin runon ”Jultomten”. Juuri joulukirkko, julottan, johon mentiin hevosella, on jäänyt usealle lapsuuden muistoista rakkaimmaksi. Erään vastaajan mielestä kodin uskonnollisuus ei merkinnyt ahdasmielisyyttä. Parasta oli, että sai muitten kanssa ”kiittää Taivaan Isää”.

Enemmistö vastaajista torjuu sen käsityksen, että heitä olisi käytetty millään lailla hyväksi sijaiskodeissa: ”Sain kaikkea mitä halusin, sain elää normaalia lapsen elämää. – Sain virikerikkaan kodin, jossa ojentamista annettiin oikeista asioista. Vasta myöhemmin tajusin, kuinka hyvä onni minulla oli ollut, kun kuulin toisenlaisia kertomuksia.”

Mielenkiintoisimpia asioita, kun ajatellaan sopeutumista uuteen yhteisöön, on kielen oppiminen. Kysyttiin, **miten sotalapsi oppi uuden kielen?** Muutamilla ei asiasta ole muistikuvaa, mutta 12/10 % ei uutta kieltä

sanottavasti oppinut. Nämä ovat tapauksia, jolloin lapsi oleskeli ulkomail-
la lyhyen aikaa, mahdollisesti ei käynyt ruotsin- tai tanskankielistä koulua
tai hän oli koko ajan suomalaisten lasten tai aikuisten vaikutuspiirissä:
”Kävin vain suomenkielistä koulua. – Jouduin Tornionjoen laaksossa suo-
menkieliseen perheeseen. – Lähiympäristössä oli henkilöitä, jotka puhui-
vat minulle suomea. – Isäntä oli vähäpuheinen eikä emännän kanssa syn-
kannut. – Jostain syystä en koskaan kokonaan oppinut kieltä. – Opin vain
muutaman sanan ruotsia. – En oppinut, vaikka kävin muutaman kerran
kuunteluoppilaana koulussa. – Kotona opin vähän, lastenkodissa, jossa oli
muita suomalaisia lapsia, en yhtään mitään.”

Noin 5% sanoo oppineensa uutta kieltä pitkällä viiveellä: ”(opin) vä-
hitellen, pikkuhiljaa, sana kerrallaan”. Eräs toteaa, että oppimisprosessia hi-
dasti se, että oli opittava sekä ruotsia että Skånen murretta. Toinen muis-
taa niin sanotun sekoiluvaiheen, jolloin hän hätäpäissään yritti keksiä neo-
logismeja, uudissanoja. Esimerkiksi suomen lentokoneesta tuli lentohöna.
Kolmas kertoo puhumisen pelosta: vieraitten läsnäollessa hän ei uskalta-
nut puhua sanaakaan ja muulloinkin vain kuiskimalla.

Valtaosa vastaajista vastaa oppineensa vieraan kielen melko nopeasti
tai he eivät puhu kielen osalta pitempiaikaisista ongelmista. He käyttävät
muun muassa adverbeja (opin) nopeasti, pian, helposti, hyvin, joita sitten
vielä vahvistetaan sanoilla yllättävän, melko, aika, ilmeisesti, suhteellisen,
mielestäni, kuulemma.

Jotkut yrittävät monisanaisemmin pohtia oppimiseen käytettyä aikaa:
”Eka kerralla meni ehkä kolme kuukautta, toisella kerralla riitti kuukausi.
– Tulin syksyllä, ja jouluna puhuin jo täyttää päätä ruotsia. – Yhdeksän kuu-
kauden jälkeen en ymmärtänyt enää sanaakaan suomea. – Ensin kuuntelin
kaksi kuukautta, sitten rupesin puhumaan. – Eka kesän jälkeen opin ym-
märtämään ja auttavasti puhumaankin. – Sanoivat, että minulta kielen op-
pimiseen kului vain muutamia viikkoja. – Siirryin nopeasti käyttämään
tanskaa, niin että kolmen kuukauden jälkeen olisin kuulemma käynyt
tanskalaisesta. – Ensimmäisessä ja toisessa kodissa en oppinut mitään,
mutta kolmannessa alkoi kieli sujua.”

Mielenkiintoisia ovat vastaajien selitykset, miten uusi kieli opittiin:
”Opin kansankorkeakoulun verstaalla ja sitten koulussa. – Oli pakko op-
pia ruotsia, kun suomalaislapsia ei ollut koko kylässä. – Ensin kommuni-
koin viittomalla ja sitten puhumalla. – Lapsena ihminen oppii asioita no-
peasti. Minä opin luonnonmenetelmällä, käytännössä, matkimalla.” Muu-
tammat osasivat jonkin verran ruotsia jo ennestään. Ja perhe- ja kaveripiir-
issä tuli ikään kuin pakko oppia. Eräissä sijaisperheissä opastettiin tulijaa

kärsivällisesti kielen taidossa alkuun. Joku oppi helposti tack-sanan, kun hänelle osoitettiin kelloa joka sanoi tik-tak. Moni pitää sitä seikkaa ratkaisevana, että elettiin ummikkoympäristössä, ilman kontakteja muihin suomenkielisiin. Eräät painottavat, että he oppivat vieraan kielen nopeasti ja ”täydellisesti” samalla kuin he unohtivat suomen kielen ”täydellisesti”. Mutta kukaan ei uskaltanut arvioimaan, mitä heidän ”täydellinen” oppimisensa saattoi tarkoittaa esimerkiksi sanaston ja rakenteiden laajuuden kannalta.

Tietenkin kielen opiskelua jatkettiin koulussa, mikäli lapsi oli kouluikäinen. Tässä yhteydessä on muistettava, että valtaosa sotalapsista lähetettiin ulkomaille alle kouluikäisenä. Eräs vastaaja muistaa, että kun paikkakunnalla oli useita suomalaislapsia, näille annettiin tukiryhmässä tehostetua kielenopetusta.

Tässä kyselyssä haluttiin tietää myös kävikö sotalapsi koulua ja miten hän oli yhteydessä muihin suomalaislapsiin.

Noin 5 % vastaajista ei muista asiasta mitään, ja kuudesta lastenkotilapsesta vain yksi kävi ruotsinkielistä koulua, muille oli järjestetty pääasiassa suomenkielistä opetusta. Noin 30 sotalasta (22 %), jotka olivat sijaisperheissä, eivät käyneet koulua joko ikänsä tai jonkin muun syyn takia. Eräät olisivat kyllä olleet kouluikäisiä, mutta jostakin syystä heitä ei vain pantu kouluun. Näistäkin jotkut sanovat vierailleensa koulun tiloissa ”kuunteluoppilaina” tai Suomen hyväksi järjestetyissä juhlissa.

Valtaosa (90/68 %) vastaajista kävi ruotsin- tai tanskankielistä koulua. Tosin suuri osa heistä ei mainitse, kuinka monta luokkaa he koulua kävivät. Joka tapauksessa yksi on käynyt viisi vuotta, 12 kävi 3–4 vuotta, kymmenkunta kävi kaksi vuotta ja 16 kävi likipitään vuoden.

Miten sitten sotalapset koulussa tapasivat muita suomalaislapsia? On yllättävää, että lähes puolet koulussa olleista ilmoittaa, etteivät he alkuaikojen jälkeen tai sijaisperheeseen asetuttuaan kohdanneet muita suomalaisia. Yksi muistaa lähiympäristössä tavanneensa myös norjalaisia sotalapsia. Sitä mukaa kun sotalapsi juurtui ruotsalaiseen yhteiskuntaan, hän ei tuntenut kuuluvansa mihinkään erilliseen ryhmään. Useat painottavat, etteivät he tunteneet mitään vetovoimaa toisia suomalaislapsia kohtaan. Lapsen ikä, sukupuoli ja ruotsalaistumisen aste saattoivat olla määräävämpiä tekijöitä kuin suomalaisuus. Varsinaisesti tässä ei kyselty, mitä ruotsalaisesta koulusta tykättiin, mutta eräät eivät malta olla sanomatta, että koulu oli mukava. Eräs sotalapsi kehuu olleensa yläluokilla luokan parhaita. Ja muuan tyttö muistaa osanneensa laskea koulun alkamispäivänä koulun ikkunoiden määrän ruotsiksi, vaikkeivät ruotsalaisetkaan siihen pystyneet.

Irja Hakonen (keskellä ruutupaidassa) Drottningholmin koulun ruokalassa jouluaikaan 1944.

Kysymyksellä **miten ulkopuoliset suhtautuivat sotalapsiin** haluttiin palauttaa mieliin, miten perheen ulkopuolella olevat ihmiset, aikuiset ja lapset suhtautuivat Suomipoikiin ja -tyttöihin. Taaskaan osa (20/14 %) ei osaa sanoa asiaan juuta eikä jaata. Mutta 13 (10 %) ilmoittaa, että ulkopuolisten suhtautuminen oli huonoa tai ambivalenttia: "Suhtautuminen oli korkeintaan uteliasta/hämmästelevää, ihmettelevää/etäistä. Löytyi sekä positiivista että negatiivista, ja kaiken lisäksi suhtautuminen saattoi matkan varrella muuttua." Joku sanoo, että aikuiset suhtautuivat asiallisesti, mutta lapsissa löytyi oikeita kiusankappaleita. Toinen virkkaa, että vaikkei häntä suorastaan haukuttu, niin tyytyväisyyteen ja viihtymiseen ei todellakaan ollut aihetta. Tanskassa ollutta tyttöä syljettiin ja hänelle huudettiin: "Du er kun Finne!" (suomalainenhan sinä vain olet). Yhtä vastaajaa harmittaa se, että "hitlerismin ja puukkojunkkarien maine näytti kiirineen edelläni". Yksi muistelee, että hän koulukavereitten puheissa oli pitkään "en snorrig finnunge" (räkänokka suomalaispentu). Toinen taas sai tililleen huomautuksia "suomalaisesta jääräpäisyydestä". Kolmas olettaa, että hän oli kyläläisten silmissä vain "näytekappale ja statussymboli".

Eräs jyväskylälainen sotalapsi, joka 50-luvulla palasi siirtolaisena takaisin Ruotsiin, halusi korostaa, että sotalasten kohtelu oli hyvää verrattu-

na siihen kohteluun mitä ”finnjäävelit” (suomalaispirut) saivat sodan jälkeen. Siirtolaislasten kiusaamista on raaimmillaan kuvannut ruotsalaistunut kirjailija Antti Jalava.

Kymmenkunta sotalasta on valinnut sellaisen vastauksen, että ulkopuolisten suhtautuminen oli kaiken aikaa asiallista, normaalia, kohtuullista, luonnollista ja neutraalia. Sotalapsista ei tehty mitään numeroa. Totuttiin nopeasti siihen, että sotalapsi kuului tiettyyn perheeseen, hän oli perheenjäsen. Joku huomauttaa, että hänelle kenties oli hyötyä siitä, että perheenisä oli pitäjän pappi. Pari henkeä huomauttaa siitä, että toisten suhtautuminen riippuu myös itse kunkin omasta käyttäytymisestä. Eräs sanoo pärjänneensä, koska oli iloinen, kiltti ja aktiivinen, mutta ujut, passiiviset ja ryppyotsaiset itkumiinat tulevat tallatuiksi. Muuan jyväskyläläispoika sanoo saaneensa arvostusta vasta sitten, kun hän oli nyrkkitappelussa voittanut ruotsalaisen jukuripään. Opettaja oli ollut lähellä, mutta hän ei puuttunut tilanteeseen.

Melkoinen enemmistö (90/70 %), katsoi, että ympäristö suhtautui positiivisesti sotalapsiin. Tässä puhkesi oikea runsauden sarvi, sillä niin innostuneesti ja mielikuvituksellisesti asiaa kuvataan. Seuraava predikatiivien liuta tuntuu jopa epätäydelliseltä: ”(ympäristön suhtautuminen oli) ystävällistä, myönteistä, mainiota, hyvää, lämmintä, erinomaista, ymmärtäväistä, loistavaa, mukavaa, suojelevaa, auttavaista, ihanaa, positiivista, korrektia, upeata, kunnioittavaa, kaverillista, kiitettävää, kivaa, myötämiehistä, hemmottelevaa...”

Jotkut sanovat: suhtautuminen oli kautta linjan OK. Ei ollut moittimista tai valittamista. Ihmiset olivat tosi ihania. Ei esiintynyt syrjintää. Eräs muistaa, että kun hän vuosien päästä palasi käymään entisten sijaisvanhempien luo, niin lähes koko kylän väki halusi tulla häntä tervehtimään. Toinen sotalapsi sanoo, että oikeastaan naapurit olivatkin ainoat, joilta hän sai hoivaa ja hellyyttä, kun oman perheen kanssa oli hankauksia ja se jopa kielsi seurustelun ja kanssakäymisen kyläläisten kanssa.

Muutama sitaatti vielä: ”Tunsin kaikkialla olevani pidetty. – Olin kylän erikoisuus. – Olin paikkakunnalla ”den populära finska flickan”. – Minä tunsin olevani lähiseudun lemmikki”.

Ikävät ja hauskat muistot

Kun viimein olimme asettuneet taloksi vieraalla maalla, kuka perheeseen, kuka lastenkotiin, aloimme elää maassa maan tavalla. Hyvät muistot meil-

lä yleisesti ottaen ovat. Kyselyyn osallistuneista sotalapsista 35 ei kyennyt nimeämään mitään ikävää asiaa sotalapsuusajaltaan. Edes koti-ikävä ei potennut vastausten mukaan kuin n. 15 lasta. Alkuajan kieliongelmastakin ja yksinäisyydestä on vain 3 mainintaa. ”Jos ikäviä asioita lie ollut, niin ne ovat karisseet mielestä kuin vesi hanhen selästä”, kirjoittaa eräs sotalapsi. Onko aika siis lääkinnyt haavat?

Monenlaiseen meidän kuitenkin piti sopeutua. Yritimme tulla mahdollisimman mallikelpoisiksi saadaksemme ympäristön ja läheisten ihmisten hyväksynnän. Moni meistä saikin osakseen aitoa rakkautta, joku eli vain rakkauden illuusiossa. Ei varmaan ollut aina sijaisperheillämmeäkään helppoa. Tuskin heitä oli valmennettu ottamaan vastaan sotalapsensa negatiivisia tunteita, itkua ja puhumattomuutta, vuoteen kastelua tai syömättömyyttä. Yleisen innostuksen ja auttamishalun vuoksi oli lähdetty mukaan ymmärtämättä, mihin kaikkeen sitä sitoutuikaan ja seuranneet pettymykset eivät tietenkään voineet olla heijastumatta itse lapseen. Voisiko kuitenkin yleistää ja sanoa, että meitä kohdeltiin samalla tavalla kuin ruotsalaisia ja tanskalaisia lapsia? Toki on runsaasti sellaisiakin, jotka kokevat saaneensa jopa erikoiskohtelua, milloin perheessä, milloin koulussa tai kylällä. Vastaavasti on sitten tapauksia perheistä, joissa oli eräänlaista sisarkateutta sotalapsen ja perheen omien lasten välillä. Joku koki, että häntä kohdeltiin erilailla kuin talon tytärtä, mutta onneksi perheen kotiapulainen piti sotalapsen puolta ja säästi tälle aina jotain hyvää annettavaksi koulupäivän jälkeen. Toiselle syntyi tunne, että nimenomaan äitienpäivänä hän ei tuntunut kuuluvan perheeseen. Kolmas kertoo, että ensin rangaistiin ja vasta sitten seliteltiin. Pöydästä joutui lähtemään, vaikka vahinko olisi ollut jonkun toisen aiheuttama. Eräälle taas tuotti vähän vaikeuksia, kun arveli Papan olleen hänelle mustasukkainen. Suomalaisesta sisusta taas puhuttiin, kun tyttönen ei suostunut pyytämään anteeksi ja jouduttiin siksi passittamaan omaan huoneeseensa. Mutta voi sitä lapsiraukkaa, joka sai kovat selkäsaunat, kun aamulla nukahti uudelleen, eikä mennyt navettaan töihin herättyään. Työvoimanako häntä käytettiin?

Alkuun oli monella meistä tietysti huoli eroon joutuneista siskoista ja veljistä. Joillakin nämä jäivät ihan naapuriin, joku taas joutui valvomaan öitä, kun ei tiennyt, mihin he olivat joutuneet. Tätä hätää ei kielitaidottomana pystynyt edes jakamaan kenenkään kanssa, eikä yksinäisten itkua ymmärretty. Tietämättämme saatoimme kyllä asua samassa kylässäkin ja jonkun sattuman kautta asia selvisi myöhemmin perheillemme. Kovin paljon ei sisarusten välisiä yhteyksiä hoidettu, vaikka olisivat asuneet ihan lähistölläkin. ”Ikävintä oli, ettei siskoni vanhemmat päästäneet meitä tapaa-

*Sointu Lund (myöh. Vehkala)
tapaamassa isoveljeä, Joukoa.
Sisarukset asuivat serkusten
perheissä samassa kylässä.*

maan toisiamme kuin harvoin, vaikka asuimme kohtalaisen lähekkäin”, kertoo eräs ja toinen kirjoittaa karanneensa siskonsa Anjan luo ikävissään. Joku oli omasta mielestään niin vanha, että ymmärsi sodan kauhun ja ikävintä oli ollut kotikaipuu ja huoli Suomeen jääneestä kotiväestä. Aika teki kuitenkin tehtävänsä. Kotitantereen muisteleminen hälveni vähitellen, eivätkä monet sitä alun perin juuri muistaneetkaan. Niin suuren sekaanuksen valtaan ainakin meistä pienimmät joutuivat. Mutta juuri, kun suurin kipu hellitti, haavat aukenivat uudelleen erilaisten tapahtumien kautta. ”Veli asui ehkä yhden kilometrin päässä. Kun viimein tavattiin, lähti hän minulta salaa takaisin kotiin (laitettiin). Sain tietää veljeni lähdöstä pitkän ajan päästä. Ikävin muisto koko ajalta. Tuli iso itku. Tai kotonta tuli valokuvia. Olivat alkaneet unohtua, muistot palas. Taas itkettiin.” Näin kertoo yksi meistä, jolle ei hauskoja muistoja ole jäänyt mieleen, ja jatkaa. ”Joululahjojakaan en muista, mutta 6-vuotissyntymäpäivät olivat mahtavat. Ne pidettiin naapurissa. Oma perhe ei reagoinut. Ilmeisesti naapurustossa säälittiin pientä tyttö raukkaa.”

Kaiken aikaa me kuitenkin ruotsalaistuimme ja tanskalaistuimme kovaa vauhtia. Meihin suututtiin, meitä toruttiin, annettiin tukkapöllyjä ja

ojennettiin. Joku koki sen aivan aiheelliseksikin. ”Pappa joutui kovistelemaan, kun en totellut. Joku taas sai selkäsaunan tietämättä mistä syystä. Ei siitä kuitenkaan niin pahoillaan ollut, koska oli Suomessakin sellaiseen totunut. Ruokaongelmiakin saattoi olla. Läskipalttu inhotti eikä kalanmaksaöljy monenkaan suussa herkulta maistunut. Sisäarestiin joutui koko päiväksi ja ilman ruokaa, kun lihapullat eivät maistuneet. Joskus sentään emäntä armahti ja antoi ruokaa. Yksi sai risuja, kun söi hiivaa. Miksi, sitä hän ei ymmärtänyt. Arveluttava rangaistusmenetelmä oli pimeässä istuttaminen, mutta jota menetelmää käytettiin ja käytetään ehkä vielä monessakin maassa. Eräs kertoo, että sitä osasi silloin olla kiltti ja sai oppia paljon. Ruokailutapoja ja sen sellaista. Toinen taas murehti, kun ei aina osannut käyttäytyä sunnuntaipäivällisillä.

Entäs ne muut pelot? Lääkärintarkastukset ja hammaslääkärillä käynnit olivat arveluttavia ja pelättyjäkin. Sairaalaankin jouduttiin. Lastentaudit jylläsivät silloin. Hoidettiin niitä kyllä kotioloissakin, eikä huvittavilta tilanteiltakaan vältytty. Kun vuodepotilaalta kysyttiin sanakirjaa apuna käyttäen: ”Onko sinulla tarvis?”, ei kysymys tullut alkuunkaan ymmärretyksi! Arkisista, mutta silloin vähän aroista asioista, mainitsee joku toinenkin kertoessaan, ettei saanut Puu Cee opastusta, kun tuli ”hätä” läskipaltun syömisen jälkeen. Monenlaisia väärinkäsityksiä sattui. Mamma oli paistanut kananmunia kahdelle tyttönselle näitten maatessa sikotaudissa. Paisetetut kananmunat olivat siskosten suurta herkkua. Mutta voi, mamma oli ripotellut päälle sokeria olettaen niitten olevan potilailleen vielä mieluisimpia, vaan eihän ne neitosille kelvanneet. Olisi pitänyt olla niitä suolalla maustettuja, niitä mitä silloin tällöin sai aamiaispöydässä. Eivätkä tytötollenkaan pitäneet siitä, että kuumetta mitattiin pyllystä. Näitä kotona hoidettuja sairauksia ajatellessa ymmärtää selvemmin sen vastuun, jonka perhe oli ottanut kannettavakseen vastaanottamistaan hoidokeista. Niinkin vakavasti eräs talon rouva otti tehtävänsä, ettei sallinut sijaislapsensa osallistuvan urheiluun talvisin, koska pelkäsi tämän vilustuvan ja sairastuvan. Ruumiilliset sairaudet ehkä ymmärrettiin hyvinkin herkästi, mutta psyykinen huolto siihen aikaan saattoi olla tuntemattomampi käsite. Lapsilla oli painajaisia sodasta ja yökastelusta on useampi maininta.

Yksi lastenkodissa olleista muistaa vieläkin merkillisen näyn. ”Enkelin näkeminen oli hyvä asia. Yöllä minua pissitti kovasti, mutta pelotti myös kovasti, vaikka potta oli jokaisen sängyn alla. Kuulin, että joku pissii, uskalsin nousta ylös, mutta omalla potallani istui valkoiseen kaapuun pukeutunut nainen, joka sanoi: ”älä pelkää”. Kauhistuin ja sukelsin peiton alle. Se ei ollut hoitajatäti eikä sillä ollut siipiä”.

Termantop *Termantop*
Skollform *A* Klass *10* Årsmr *1*
Kol terminen 19*44*
Uppfrände *A* Ordning *A*

Kunskaper och färdigheter:

Kristendomsboken	Välströning
Moderämbet	Tekning
Tal- och läsnings	Sång
Ströning och språk	Gymnastik med lek och
Räkning och geometri	övning
Hemhögskoleboken	Trädgårdssköt
Geografi	Städ
Naturbunghet	Hushållsörande
Historia	

Skolgång:

Närvarande dagar: *75*

Förvarande *a* *15* *m* *b* *15*

Bär förkvara sig i

Uppgjort för *Termantop* den *21-12-1944*
Ullrich Klasson
Lärare

Termantop *Termantop*
Skollform *A* Klass *10* Årsmr *1*
Pär terminen 19*45*
Uppfrände *A* Ordning *A*

Kunskaper och färdigheter:

Kristendomsboken	Välströning
Moderämbet	Tekning
Tal- och läsnings	Sång
Ströning och språk	Gymnastik med lek och
Räkning och geometri	övning
Hemhögskoleboken	Trädgårdssköt
Geografi	Städ
Naturbunghet	Hushållsörande
Historia	

Skolgång:

Närvarande dagar: *100*

Förvarande *a* *1* *m* *b* *1*

Bär förkvara sig i

Uppgjort för *Termantop* den *4-6-1945*
Ullrich Klasson
Lärare

Reima Rajala on onnistunut säästämään koulutodistuksensa.

Usea meistä eli enemmän tai vähemmän uskonnollisessa yhteisössä, joka kristillisyydessään oli rikkaus, mutta rajoittuneisuudessaan ahdistava. Joku kertoo, että hän olisi mieluummin ollut mukana toisten lasten ja nuorten menoissa, kuin kulkenut mamman ja papan keskellä kaikissa seurakunnan tilaisuuksissa. Toinen taas arvelee, että pappien saarnat tuntuivat pitkiltä ja tylsiltä, kun ei ollut Suomessa sellaisiin tottunut.

Aikaa myöten pääsimme myös kouluun, harvoin kuitenkaan opiskelemaan omalla äidinkielellä. Jotkut lastenkodin kasvatit ehkä olivat poikkeus. Pyrimme silti kilvoittelemaan lukuaineissakin, vaikka monelle opiskelu vieraalla kielellä oli kova koettelemus. Nyt meitä harmittaa, ettemme tulleet säästäneeksi sen aikaisia koulutodistuksia. Olivat ne kirjainarvoste-luasteikot senverran erikoisia. Vieläkö joku muistaa isot ja pienet a:t ja b:t ja AB:n tai mitä merkitsi ab? Jos emme aina lukuaineissa pärjänneet, niin lauluääntä meillä riitti ja urheilussa olimme joskus jopa isäntämaan lapsia etevämpiä. Ainakin joku kertoo voittaneensa koko koulun hiihtokilpailut. Riemukkaita mainintoja on myös pyöräretkistä, uimisesta, jalkapalloilusta. Oltiin piilosilla, hypättiin narua ja joku mainitsee heinälatoleikeistakin.

Jos jokin erotti meidät isäntämaan lapsista, niin se oli mahdollisten lentokoneiden ääni. Sen kuullessa saatoimme kesken leikin pötkiä pakoon ja piiloon jonnekin. Tämä tällainen herätti tietysti huomiota ja isäntäperheet yrittivät kysellä isoimmilta meistä Suomen oloja ja poliittisia taustojakin. "Toimiko Suomi vain Saksan juoksupoikana aloittaessaan sodan?". Mitäpä olisimme tuolloiseen osanneet vastata.

Koulun, leikin ja muun puuhailun lomassa meillä oli ihan arkista aherrustakin. Joillekin liikaa, useimmille sopivasti. Meillä oli omia lemmikkieläimiä, kenellä hevonen tai vasikka, kenellä kani tai kääpiökana. Kissoja pyöri maalaistalossa ja niitten ja muittenkin eläinten pariin me alkuaikoina hakeuduimme surujamme purkamaan. Eläimet ymmärsivät, ei ollut kielivaikeuksia. Kerrottakoon tällainenkin tarina. "Hauskin on elämäni ensimmäinen purukumi. Parin korttelin päässä oli kiosk, jossa oli myytävänä kaikenlaista hyvää. Farbror Ebillä ja tant Annalla ei ollut tapana hemmotella karamelleilla tai muulla hyvällä. Leikkitoiverit söivät purukumia ja minun mielessäni siitä muodostui hyvän huippu ja ennen kaikkea ison tytön imagoon kuuluva asia. Purukumin ostaminen taisi olla ainoita asioita, joita pyytämällä pyysin ja kerran farbror Ebi heltyi ja sain purukumin. Jauhoin sitä tyytyväisenä ja ruokailun ajaksi laitoin sen puulautikon päälle. Kissa nuuhki purukumia ja lipaisi sitä kielellään. Tant Anna ja farbror Ebi nauroivat ja minä nauroin hassulle kissalle, kun en aavistanut, mitä kauheutta seurasi. Farbror Ebi otti purukumin ja heitti sen ikkunas-ta pihalle! Nyt olin tottelematon, mutta onneksi en jäänyt siitä kiinni. Pihalta etsin ja löysin purukumin ja söin sitä pihalla ja säilytin kiven kupeessa monta viikkoa."

Kesät ovat menneisyytemme aurinkoisista, syvästi eletyistä päivistä jääneet herkimmin mieliimme. Maalaistaloissa oli monia mieluisia tehtäviä. Puutarhanhoidon, kukkien ja hedelmien poimimisen ohella näimme elämän kiertokulkua poikimisen, porsimisen ja teurastuksen myötä. Pelloilla auttelimme kykyjemme mukaan ja joku kertoo oikein harrastaneensa traktorilla ajamista. Lähimetsä tuli tutuksi marjojenpoimintareissuilla ja joulukuusta haettaessa. Myös kaupungissa asuvat pääsivät perheensä kanssa metsiin ja luontoon. Oli pyöräilyretkiä ja matkoja perheen huvilalle ja tuttavien kesäviettopaikkoihin saaristoon. Uitiin, kalastettiin ja ravustettiin. Entäs ne retket huvipuistoihin, tivoliin, sirkukseen! Torit ja markkinapaikat tulivat tutuiksi ja ostosretket maalta kaupunkiin olivat elämyksellisiä. Entäs erilaiset juhlat! Häitä oli vietetty ja morsiusneitonakin oltu. Sitten olivat ne perheen ja tuttavien syntymäpäiväjuhlinnat ja sotalapsen omakin syntymäpäivä on usein ollut ikimuistoinen, niin ikimuistoinen, et-

Matti Pylvinen retkellä sijaisperheensä ja naapurin pojan kanssa kotikylässään Skärvångenin maisemissa v. 1942.

Pyhäkoulun polkupyöräretki. Tapio Tuomala sai toiselle Ruotsinmatkalleen mukaansa naapurin pojan, Raimon (samaa perheeseen). Tapio ja Raimo kuvassa vasemmalla.

tä joku on jatkanut syntymäpäivän aamukaakaoperinnettä omienkin lasten kohdalla tuomalla sen heillekin sänkyyn.

Kirkolliset juhlapyhät olivat sitten vielä erikseen. Joulukuukin juhlista jaloit. Jos ne joulusiivoukset olivatkin olleet vähemmän mieluisia ja vähän muisteltuja, niin itse joulusta ja joulunviettotavoista on jäänyt paljon mieleen. Lucia-juhla jo enteili joulua. Perhe tai naapurit herätettiin nissepullakahville ja Lucia-neito kantoi vielä silloin havuseppeleestä ja elävistä kynttilöistä tehtyä kruunua. Hiuksia oli syytä tarkkailla, etteivät syntyneet tuleen. Useimmissa kouluissa vietettiin Lucia-juhlaa, joskus jopa luokkakohtaisesti. Saattoipa koko kyläkuntakin panna sellaiset pystyyn. Eräs monilapsiseen perheeseen ja niin köyhään, että itsekin saivat avustusta, joutunut tyttönen kertoo kuinka sai tarpeekseen perheen piikana olemisesta ja uhkasi kirjeissä äidilleen karata sieltä. Onneksi löytyi kunnollinen perhe Gnestasta. Siellä hänet valittiin vielä Lucia-neidoksi. ”Rumasta ankanpoikasesta oli tullut kaunis neito”, toteaa hän lopuksi. Joulun jälkeen olivat vielä kuusenkarsiaiset erilaisine ohjelmineen. Kevään kynnyksellä tuli taas pääsiäinen. Pääsiäiskokot räiskähtelivät ja mielikuvituksissamme pääsiäisnoidat lentelivät kipinäin myötä taivaalle. Meidät lapsetkin puettiin noidiksi tai pääsiäiseukoiksi ja ”kerjuureissuillamme” saimme aina jotain pientä hyvää. Muistikohan kukaan suomalaista virpomisperinnettämme? Juhannuksena eivät kokot valaisseet kesäyötä. Kilvan keräsimme kukkia ja lehtiä juhannussalkoa varten, jonka ympärillä mentiin piirileikkiä, joskus hyvinkin suurella joukolla. Mieluisia olivat myös erilaiset lastenjuhlat, joko merkkipäiväksi valmistetut tai lastenjuhlat noin yleensä. ”Täytin siellä 10 vuotta. Minulle tehtiin omat juhlat, jossa oli 4 suomalaista ja 3 tanskalaista lasta. Ja mikä ihaninta! Suomen lippu oli pöydässä. Talon tytär oli ommellut sen. Sama lippu nostetaan pöytään, kun käymme siellä nykyäänkin,” kertoo Tanskassa ollut sotalapsi.

Iloisista asioista joku sanoo voivansa kirjoittaa vaikka esseekokoelman. Hurmaantuminen kuningaskuntaan oli niin häikäisevää, että eräs tyttönen olisi halunnut vaihtaa nimensäkin Birgitaksi – prinsessa Birgitan mukaan! Ja osasi meistä ainakin yksi tehdä hoviniiausken. Sen hän teki vanhalle kuninkaalle päästessään perheensä kanssa kuninkaanlinnaan vierailulle. ”Sain vielä kokea ilotulituksen siellä parvekkeelta käsin”. Suurta oli myös ollut kuninkaan hautajaiset. Joku oli päässyt koululaisryhmän mukana sitä kadun varrelle seuraamaan. Kuolema vieraili tavallisissakin perheissä. ”Ikävä kokemus, kun Karl-setä kuoli munuaistautiin”, kirjoittaa eräs ja toinen jatkaa: ”Ikävää, kun Elsa, uusi äitimme kuoli ja pikkusisko Suomessa.” Joku menetti koulutoverinsa kuoleman kautta ja toisesta tuntui pahalta, kun saa-

KANSAINVÄLISTÄ KORTINPELUUTA. Pauli Lampinen, 8v. (oikealla) norjalais-tytön ja ruotsalaispojan kanssa 1943.

tuaan paljon uusia ihania vaatteita kuuli myöhemmin, että ne olivat kuuluneet ruotsalaiselle tytölle, joka oli kuollut koulun lähellä sähköiskuun.

Paljonhan me saimme tavaraa. Vaatteita, urheiluvälineitä, kirjoja, leikkikaluja – luettelo on liian pitkä tässä kerrottavaksi, aivan kuten se niitten mieluistenkin tapahtumien kohdalla on. Mutta poikkeuksiakin on. ”Tämäkään ei eroa normaalista niin suomalaisesta kuin ruotsalaisesta köyhähköstä kodista, mikä tämäkin oli, mutta hiukan otti päähän, kun oli kuva, että Ruotsissa sai kaikkea, mutta täällä ei saanut kunnon suksia saatikka omaa polkupyörää!!” Näin kertoo eräs, joka sai talon emännältä lähtölahjaksi raamatun. Lapsettoman opettajapariskunnan huostassa ollut 6-vuotias palasi takaisin Suomeen vain päällä olevat vaatteet mukanaan. Ei hän ehkä sitä niinkään surrut. Ankeinta lienee ollut yksinäisyys. Lapsiseuraa oli vain koululaisista heidän välitunneillaan. On muitakin, jotka olisivat kivanneet enemmän ikäistään seuraa. Yksi mainitseekin hauskimmaksi kokemukseksi, kun veli pääsi kerran kylään. Toinen tunsu itsensä onnelliseksi, kun äiti lähetti suomalaisia lehtiä ja kotimaan kirjeet ja joskus saadut valokuvat olivat hartaasti odotettuja. Otettiin meistä itsestämmeikin täällä vieraalla maalla valokuvia. Paremmissa vaatteissamme olimme valokuva-

mossa, arksammat touhut näppäiltiin kotioiloissa laatikkokameroilla. Pu-
keutumiseen kiinnitettiin yleensäkin huomiota esim. silloin, kun menim-
me vierailulle tai juhliin. Tuntui, että olimme perheemme eräänlainen
käyntikortti. Vierailuja ja matkoja saatettiin tehdä pitkienkin matkojen
päähän. Yksi muistaa mieluisena matkana käynnin Norjassa yhden viikon-
lopun aikana. Omassa ympäristössäkin liikuttiin. Päästiin tutustumaan
isäntäväen työpaikoille ja eräskin kävi lääkäriäidin kanssa sairaskäynnillä
”kantti x kantti-autolla”. Lapsen ilo ja suru on tunnistettavissa seuraavassa-
kin maininnassa: ”Sain kotoa esiliinan syntymäpäiväksi. Siihen aikaan oli
syntynyt juuri karitsoja. Puin essun karitsan päälle. Karitsa lähti juokse-
maan, essu repesi keskeltä kahtia. Pieni itku! Tati korjasi, taas hymyiltiin.”

Ja sitten tuli se aika, jolloin uusi hylkääminen oli edessämme. Sitä oli-
vat jotkut osanneet pelätä kaiken aikaa, joillekin se oli tullut silloin tällöin
mieleen, joku ei käsittänyt muuta kotia olevankaan. Oli Suomeen kaipa-
viakin. Oli mieluista lähteä kertomaan kokemuksiaan kotiväelle ja kave-
reille. Piti päästä näyttämään kaikki uudet tavaransa ja tämä uusi olemus,
johon pituutta oli tullut lisää ja vyötärö ja posketkin levinneet. Sai taas
matkustaa. Oli vaikeata kuvitella, miltä kotimaassa näyttäisi, vieläkö siellä
yleensä koti olisi tallella. Kun näistä ajatuksistaan sitten havahtui, katseli
ympärilleen, alkoi hiljalleen tajuta tilanteen. Minähän joudun jättämään
nämä ihmiset, tämän kodin, koulukaverit, rakkaan kissani, viisaan koirani.
Minä joudun jättämään jokaikisen tutun kiven ja kannon. Kuka lähtee nyt
papan kanssa kalalle, kuka mamman kanssa iltalypsyille? Kaikki minä jätän.
Tapaammeko koskaan enää? Mietteet risteilivät taas kerran päässämme ja
pienimmät olivat tyystin ymmällä. Pääsisikö jonnekin piiloon, kun tulevat
hakemaan? Mikä se Suomen koti oikein on? Mikä se sellainen viranomai-
nen on, joka määrää lähtemään? Mutta sota oli ohi. Niin ylevänä kuin sitä
oli joskus tiedotusvälineissä esitelty, niin nyt se oli ohi. Viheliäinen sota, jo-
ka sotki meidätkin siihen! Ja niin me läksimme, selviytyäksemme vielä ker-
ran. Kumpiko lienee ollut meille parempaa tai pahempaa? Lähtö vai paluu?
Sitä liennemme itsekukin silloin tällöin tulleet pohtineeksi. Sotalapsi Aira
Pylkkänen muotoilee tunteensa sotalapsuudesta seuraavasti:

”Elon laineilla lapsuus kuin pursi hento
kukkaseppele purjeet, leikki ja laulu,
matkalla kevyt höyhenen lento
aaltojen keinutella.”

Ja vielä hän lisää: ”Sain elää rakastettuna lähellä luontoa.”

Elämää lastenkodissa

Vastanneista 133 hengestä vain 9 oleskeli pitemmän ajan ruotsalaisessa lastenkodissa, heistä kolmella lastenkoti oli vain välietappina perheisiin. Tällaista kuvaa kuinka monta kuukautta tai vuotta lastenkodissa oltiin ei saa, mutta jonkun koti se saattoi olla kolmekin vuotta.

Kukaan vastaajista ei tiedä, miksi tie kulki lastenkotiin. Yksi sanoo, että perhesijoitusta ei ollut tarjolla, ja toinen arvelee, että kun hänet lähetettiin vasta vuonna 1945, niin ruotsalaiset perheet eivät enää olleet kiinnostuneita sotalapsista.

Vain jotkut pystyvät kuvailemaan paikkaa, johon lastenkoti oli sijoitettu. Puhutaan vain kartanosta, linnasta tai huvilasta. Myöskään ei saa selvää, montako lasta lastenkodissa oli. Vaihtuvuus lienee ollut suuri. Suomalaisia aikuisia oli kaikissa paikoissa, joku puhuu sairaanhoitajasta, toinen opettajasta, kolmas satutädistä. Pari henkilöä muistaa näitten suomalaisten nimetkin. Eräs poika muistaa, että johtajana oli ”kaunis nuori nainen”, eräs tyttönen sanoo, että johtajana oli ”herttainen vanha täti”.

Ruokapöytä oli suomalaisen verrattuna monipuolinen, joskin tietyt ruoat maistuivat joskus ”oudoilta”. Kalanmaksaöljyä inhottiin. Lasten ohjelmassa oli vapaita ja ohjattuja leikkejä, retkiä ja työaskartelua. Vaatteita korjattiin, siivottiin ja puutarhaa haravoitiin ja hoidettiin. Jotkut isommat näyttävät käyneen jopa alueen ulkopuolella mansikanpoiminnassa.

Eräin paikoin kuri oli vapaampaa, toisissa pidettiin tiukasti kiinni tietystä säännöistä. Esimerkiksi leikkikalut oli ehdottomasti vietävä niille kuuluville paikoille. Missään paikassa ei näyttänyt olevan isompia kurinpalautusongelmia. Tosin joku muistaa joutuneensa pyytämään johtajalta anteeksi, että hän oli mölynnyt hiljaisuuden aikana. Joitakin pieniä sairauksia ja loukkaantumisia tietenkin sattui.

Vain kolmasosa ilmoittaa käyneensä lastenkotiaikana koulua. He sanovat menneensä ruotsalaiseen kouluun, mutta paikalla oli kyllä myös ”suomalainen opettaja”.

Kieliongelmia ei normaalitilanteissa yleensä syntynyt, koska paikalla oli suomenkielisiä lapsia ja aikuisia. Sen sijaan ruotsinkieltä ei paljon opittu. Joku sanookin, että ruotsin taito taisi jäädä alkeisiin. Eräässä tapauksessa syntyi kyllä väärinkäsityksiä, kun suomalaislapset joutuivat yksin tekemisiin ulkopuolisten kanssa.

Yksikään lastenkotilapsi ei tuntenut tulleen rakastetuksi. Myönnetään toki, että heistä välitettiin ja heitä hoidettiin: ”Hoitajat hoitivat vain

saamansa tehtävän”. Viisi yhdeksästä ei muista, että lahjoja olisi jaettu. Loput neljä muistelee, että syntymäpäivä olisi noteerattu, ja jouluna tuli pukki.

Hauskimmaksi asiaksi lastenkodissa nimetään se, että oli leikkikave-reita. Joku mainitsee myös retket tivoliin ja karamellitehtaaseen. Ikävintä oli koti-ikävä ja ero sisaruksista. Niinpä, kun veli pääsi perheeseen, sisar ratkesi itkemään. Lohdutukseksi hän sai yöpyä joitakin kertoja johtajatta-ren asunnossa.

Kenelläkään lastenkotilapsella ei näytä olevan aavistusta siitä, kenen vastuulla lastenkodin toiminta oli, mistä tulivat vaatteet, ruoat ja hoitajien palkat. Joskus kuulee myös puhetta siitä, että vaikkeivät lastenkodit olisi olleet suoranaisia rangaistuslaitoksia, niin elämä niissä oli paljon ankeampaa ja suhtautuminen viileämpää kuin perheissä. Tässä vastanneet, kenties yhtä lukuun ottamatta, eivät näytä kuitenkaan tunteneen katkeruutta, vaan myöntävät, että henkilökunta yritti tehdä parhaansa heidän hyväkseen.

Punaisen Ristin lastenkoti, ALMNÄS, Ruotsissa, Hjon kunnassa. Siellä asui Elna Lind (myöh. Vaara) veljensä ja siskonsa kanssa.

Yhteydet kotimaahan

Sotalapsen identiteetin kannalta on ollut ratkaisevaa, miten yhteyksiä kotimaahan ylläpidettiin. Tiedossa on, että suomalaisista sotalapsista viiden-nes vieraantui kotimaastaan ja biologisista vanhemmistaan siinä määrin, ettei lapsia saatu palaamaan lainkaan. Lisäksi monet tulivat takaisin varsin vastentahtoisesti.

Tähän tiedusteluun vastanneet palasivat kaikki Suomeen. Eräitten kohdalla vieraantumista esti se, että heidät lähetettiin useamman kuin keran ulkomaille, ja he olivat siis aika ajoin kotimaassa. Mielenkiintoinen tapaus on tullut tietoon neljästä kivijärveläisestä veljeksestä, jotka lähetettiin sotalapsiksi Göteborgin seudulle. Sijaiskodit kustansivat äidin matkalle Göteborgiin tarkastamaan, että pojista huolehdittiin hyvin.

Kyselylomakkeessa udeltiin lähinnä postikontakteja Suomen kodin ja sijaiskodin välillä. Tytöt näyttivät sotalapsina ollessaan pitävän yhteyksiä Suomen kotiin suuremmassa arvossa kuin pojat. Vastaukset voidaan ryhmitellä seuraavalla tavalla:

	%
1. Kirjeyhteys oli vilkasta koko ajan	20
2. Jonkinlainen kontakti ylläpidettiin	30
3. Aika harvoin oltiin yhteydessä	11
4. Ei itse, mutta kodit kirjoittelivat	9
5. Ei lainkaan kirjeenvaihtoa	7
6. Kirjoiteltiin, ei kuvata miten ja kuka	23

Kohtaa 1 kuvattiin vastauksissa mm. attribuuteilla ”säännöllinen”, ”tiivis”, ”jatkuva”, ”ahkera”. Tai sitten kirjeitä lähti ”paljon”, ”usein” ja ”koko ajan”.

Kohtaa 2 kuvattiin adverbeillä ”jossain määrin”, ”joskus” tai ”silloin tällöin”. Kohdassa 3 mainittiin, että kirjeitä lähti ”vähän”, ”ei ainakaan paljon”. Joku sanoo lähettäneensä ruotsalaisperheen ”pakotuksesta” yhden äitienpäiväkortin Suomeen. Toinen sanoo sijaiskodissa ihmetellyn, mahtoivatko omat vanhemmat tietoisesti unohtaa lapsensa, kun kirjeitä tuli kovin harvoin. Kohdassa 4 oli usein kysymys siitä, että lapsi ei ollut kirjoitustaitoinen, vain sijaiskodissa ”talon täti/rouva”, ”mamma”, joskus jopa oma sisar lähetti Suomeen kortteja ja valokuvia. Kuvaava on lause: ”Tietojeni mukaan muutama kirje tuli ja lähti”. Mutta vaikka lapsi itse ei vielä osannut kirjoittaa, hän saattoi olla innokas ehdottelevaan pakettien lähettämistä Suomeen.

5800 ~~5799~~ / 76. 76. ~~5800~~ 1983.
 Hannankoski 1/7. 1977

Kysytty
 Pöytäkirja
 Hannankoski

19/8 1977

pyyden että lähettäisitte
 mulle jotakin tietoa pojastani
 tona Enni Korpasta siitä on jo
 kuukausi aikaa kuon sain kirjeen
 tämmöisen kansan huoltaja
 että se tulee ylösnäköä kotia
 se ei tullutkaan eikä ole kuultu
 Ruotsistaakaan mitään onko se jäänyt
 välillä kuolema vai onko se
 lähetetty tulemaan kotiaollen
 kann miksi sitä ei lähetetä kotia
 vai onko se loukattu eikä mulle
 sanota pyydyisin että se lähetet-
 täisiin kotia äidin luo niin
 paljon kuin mahdollista on se
 kelpaa mulle laikanakin kuin
 sitä muutetaan paikasta toiseen
 ja sanotaan että tona voi hyvin
 minä ajattelen että se on loukattu.

Kiitos siitä si jaksaa lähettää
 kotia kyllä tona saa riittävästi
 ravinnon kotonaakin siltä on
 maalaista koti

oroottana
 Koranen Helka Hannankoski
 Uusitalo

Erään äidin hätä pojastaan. Kirje Lastensiirtokomitealle.

Kohdassa 5 löytyy surullisia tapauksia, joissa kotiolot ja vanhempien sivistystaso ovat olleet niin heikot, että vieraantumista on saattanut olla jo ennen lapsen lähettämistä. ”Äiti ei osaa kirjoittaa”. ”Yritin pari kertaa kirjoittaa Suomeen, mutta äitipuoli ei koskaan vastannut”. Eräs vastaaja sanoo olleensa täysorpo, ja vielä niin, että kaikki hänen kolme sisartaan oli kuljetettu eri puolelle Ruotsia. Muutamat olivat saapuneet ulkomaille niin pieninä, etteivät he edes myöhemmin ymmärtäneet, että ”jossakin Suomessa olisi vielä jokin tuntematon oikea perhe”. Iän lisäksi kieli tuotti sotalapselle ongelmia. Eräät jo kouluikänsä ehtineet näyttävät aluksi kirjoittaneen kotiin suomeksi ja myöhemmin, suomenkielen käydessä ”huonoksi”, ruotsiksi. Monissa tapauksissa jouduttiin jopa molemmissa maissa turvautumaan tulkkiin, naapuriin, opettajaan, sukulaiseen tai tuttavaan. Jotkut vanhemmat ymmärsivät itsekkin ruotsia.

Se henkilö, jolle sotalapsi useimmin kirjoitti, oli oma äiti tai sisar. He myös useimmin vastasivat. Eräs sotalapsi näyttää käyneen kirjeenvaihtoa lukuisten sukulaisten, jopa rintamalla olleen enon kanssa. Isä mainitaan vain harvoin, esim. ”Laitoin isälle vähän kahvia ja muillekin jotain pientä”. Isä tulee joskus kuvaan, kun lasta alettiin palauttaa Suomeen: ”Tulehan heti kotiin”. Yleensäkin kirjeitä lähetettiin vasta mahdollisen paluun yhteydessä, vaikka muuta kontaktia ei olisi ollutkaan. Monia sotalapsia ja heidän vanhempiaan näyttää kirjeenvaihdossa vaivanneen se, että sensuuri oli avannut ja yllivannut eräitä kohtia kirjeissä.

Useat vastaajat ilmoittavat, että vaikka itsellä ei ollut intoa jatkaa kirjeyhteyttä, niin sijaisperhe ”yllytti”. Muutamat sotalapset ilmoittivat, että he ovat säilyttäneet sodanaikaista kirjeenvaihtoa näihin päiviin asti, ja jatkaneet yhteydenpitoa sijaisvanhempien kuolemaan saakka. Joku ilmoittaa, että hän jo kotoa lähtiessä sai mukaan ison pinon kotiosoitteella varustettuja kirjekuoria, niin tärkeänä kontaktia kotimaahan pidettiin. Toinen sanoo, että hän piti yhteyttä Suomeen niin kauan kuin osasi suomen kieltä, sitten kaikki yhteys loppui. Kolmas kirjoitti että äidin kuoleman jälkeen yhteydenpito loppui ja häntä kehoitettiin kirjeitse ”kestämään äidin poismeno miehen lailla”.

Vaikka tässä kyselyssä varsin monet sanovat vastentahtoisesti palanneensa kotimaahan, näyttää toisaalta siltä kuin sotalapset itse ja heidän kotinsa molemmissa maissa ylläpitivät suhteellisen paljon kontakteja. Poikien kohdalla yhteyksien pito näyttää laimeammalta kuin tyttöillä.

7

Paluu Suomeen

Lähdön haikeus

Kysymys ”Tiesitkö olevasi lainalapsi?” sisältää ajatuksen, että lapsen oikea koti oli Suomessa, ja ulkomaille hänet oli viety tilapäisesti. Sodan loputtua, hänet oli tarkoitus palauttaa Suomeen.

Vastaajien joukko on heterogeeninen. Lähtöikä vaihteli kahdesta vuodesta kolmeentoista, ja yhteyksiä kotimaahan pidettiin aivan erilaisella intensiteetillä. Sijoitusperheen ja hoitajien asenne on ollut tärkeä. Eräissä kodeissa asiasta puhuttiin, toisissa taas vaiettiin. Eräät sotalapset kävivät välillä Suomessa. Joku saattoi olla ulkomaille yhtäjaksoisesti jopa 8 vuotta muutamien oleskeluajan rajoituksessa pariin kuukauteen. Tunne ”lainalapsuudesta” on edelleen ollut riippuvainen ruotsalaistumisen/tanskalaistumisen asteesta. Moni vastaaja on tämän kysymyksen osalta ollut ymmällään. Vastaukset voidaan jaotella seuraavasti:

	%
1. Tiesin, että joudun palaamaan/ saan palata	66
2. En tiennyt, paluu tuli yllätyksenä	9
3. En muista, en ajatellut koko asiaa	20
4. Ehkä tiesin, mutta torjuin paluujatituksen	5

Kun vastaaja on valinnut kohdan 1 (tiesin), se ei näytä merkinneen, että hän olisi halunnut palata Suomeen tai jäädä ulkomaille. Joku kirjoittaa: ”Tiesin valitettavasti”. Toinen sanoo: ”Tiesin koko ajan, että minun on palattava”. Kolmas lausuu: ”Aavistin, että joudun palaamaan, vaikka olin juurtunut Ruotsiin”. Neljäs on asiastaan täysin varma: ”Jonakin päivänä palaan taistelemaan Suomen puolesta”. Viides kertoo: ”Huomasin, että minusta alettiin käydä kauppaa. Adoptioasia nousi esille”.

Mitä adoptioon tai muuhun järjestelyyn sotalapsen jäämiseksi ulkomaille tulee, niin siitä mainitsee 13 vastaajaa eli 10 %. Kun erälle pojalle väläytettiin ensi kertaa pois lähtöä, hän päätti veljensä kanssa piiloutua. Hän oli Ruotsissa tottunut maalaiselämään, mutta tiesi omaistensa asuvan kaupungissa. Monesti ratkaisua pystyttiin vain viivyttämään: ”Käskykirjeitä Lastensiirtokomitealta tuli useita, ja ne hävitettiin samantien. Ratkaisu oli viimein kuitenkin tehtävä, kun järjestö ilmoitti lakkauttavan itsensä”.

Paluun torjumista kuvaavat seuraavat ilmaisut: "Lainassaolo väijyi varmaan taustalla, vaikka sen lasten leikeissä tahtoi unohtaa". "Kyllähän sen lainassa olon jollakin tasolla tajusi". "Totuin uuteen ympäristöön, etten ajatellut koko asiaa". "Minulle sanottiin, ettei suomalaisuuttani edes huo-
maa". "Itkin jo ajatusta palata Suomeen, lähtökäsky tuli yllättäen ja vasten-
mielisenä". "Äiti itki itsensä 45-kiloiseksi tikuksi, kun hänellä oli ikävä mi-
nua".

Sotalapsen halusta palata oman perheensä pariin kuvatkoon seuraavat lauseet: "Tiesin koko ajan, että pääsen vielä takaisin kotiin". "Kaipasin ko-
tiin niin, että näin siitä untakin. Unessa olivat portaat, johon aina ilmaan-
tui lisäaskel". "Ymmärsin, ettei Suomi anna lastensa jäädä Ruotsiin". "Äiti-
ni halusi minun jäävän Ruotsiin, mutta minä kirjoitin, että syön vaikka ho-
mehtuneita leipiä, kunhan pääsen kotiin. Vihdoin äiti uskoi".

Yhteenvetona voisi sanoa, että ajatus tilapäisestä oleskelusta ulkomail-
la ja paluusta Suomeen merkitsi useille sotalapsille tunteiden mylläkkää,
"En ole varma lainalapsuudesta". "Kenties, ehkä todennäköisesti tiesin/en
tietänyt". Jotkut sivuttivat koko paluuajatuksen pelottavana, toisille paluu
on itsestäänselvyys ja velvollisuus.

Kun lähes 70 % vastanneista ilmoittaa tienneensä tilapäisestä oleske-
lusta, jää epäselväksi puhuvatko he "tiedon" vai "tunteen" tasolla. Konk-
reettisesti asiaan jouduttiin ottamaan kantaa viimeistään silloin, kun alkoi
tulla kotiinkutsuja.

Sotalapsilta kysyttiin myös, **odottivatko he paluuta ja halusivatko he läh-
teä**. Useimmat olivat käsittäneet verbit "odottaa" ja "haluta" sekä vielä "toi-
voa" – verbin toistensa synonyymeiksi.

Vastaukset voidaan ryhmitellä seuraavasti:

	%
1. En odottanut/halunnut paluuta	43
2. Halusin palata Suomeen	17
3. Tilanne oli ristiriitainen	27
4. En muista, ei selvää kuvaa	13

Kohtaan 1 ryhmitetyt vastaajat ovat liittäneet paluuhaluttomuuttaan ku-
vaamaan sellaisia sanontoja kuin "en takuulla/varmasti/lainkaan halunnut
lähteä", joku tosin on varovaisempi: "luulen, etten halunnut". "Halusin
vaikka jäädä". Tunnelmaa kuvaavat myös seuraavat lauseet: "Se oli katkera
paikka". "Vannoin heti palaavani takaisin, jos pakolla vievät". "Koin itseni

yhtäkkiä lainatavaraksi”. ”Jos vievät Suomeen, hyppään laivasta mereen”. ”Lähden pakon edessä, väkisin saavat raahata junaan”. ”Pelkäsin milloin tulee paluukäsky”. ”En kaivannut kotiin, josta minulla oli karvaat kokemukset. Ruotsista lähtö oli kuin olisi revitty juurilta. En ymmärtänyt sitä lainkaan”. Monet vastaajat mainitsevat pelänneensä kieli-, ihmissuhde- ja elintaso-ongelmia ja sanovat viihtyneensä Ruotsissa ja Tanskassa.

Kohtaan 2 ryhmitetyt paluuhaluksia kuvaavat halunsa tasoa erilaisilla vahvikkeilla kuten halusin ehdottomasti/muistaakseni/todennäköisesti palata Suomeen. ”Olin niin kuin muuttolintu; heti kun kuulin sodan loppuneen ja eräiden muiden sotalasten lähteneen, halusin itsekkin lähteä”. Toisinaan palasi sisar tai veli samanaikaisesti kotimaahan. Nämä samoin kuin muut ulkopuoliset näyttävät rohkaiseen paluuseen.

Jotkut mainitsevat koti-ikävä ja halun palata alkuperäisille juurilleen: ”Kaipasin kotiväkeä herkimpinä hetkinäni”. Toinen keksi halukkuutensa syyksi sen, että ruotsalaiseen perheeseen oli syntynyt vauva, jolle hän oli kateellinen ja halusi siksi päästä pois.

Kohtaan 3 ryhmitetyt ilmaisevat ristiriitaiset tunteensa esimerkiksi: ”Halusin ja en halunnut”. ”Kotimatkan kutkutti, mutta en uskaltanut näyttää innostustani”. ”En yleisesti katsoen odottanut, mutta kotiinlähdön lähetessä ehkä halusinkin”. ”Vai tulisiko minulle sittenkin ikävä kaikkea, mikä piti jättää”. ”En paluuta edes ajatellut, mutta 1. 9. –43 lopetettiin koko lastenkoti”. ”Vaikea oli lähteä, mutta toisaalta oli ikävä äitiä”. ”Toisaalta oli ristiriitaiset tunteet, kun näin tädin kyyneleet”. ”Lupasin pian palata ja palasinkin – 50 vuoden kuluttua”. ”En varsinaisesti halunnut palata, mutta oli jännää nähdä äiti”. ”Aluksi halusin, lopussa en ollut varma”. ”En halunnut palata, mutta en halunnut ruveta rettelöimäänkään”. ”Yhtäältä halusin lähteä, toisaalta mietin jatkoaikaa”. ”Tavallaan oli kotiin ikävä, vaikka aavistin, että siellä oli ankeat olot”.

Kohtaan 4 ryhmitetyt eivät sano muistavansa lähtöajatuksista mitään, mikä onkin ymmärrettävää. Eräs vastaaja kysyykin aiheellisesti, onko mahdollista yli 50 vuoden jälkeen kuvata 6-vuotiaan tunne- ja tahtotiloja. Samalla tavalla lienevät ajatelleet ne 35 henkeä (27 %), jotka kuvaavat ristiriitaisia tuntejaan ennen paluuhetkeä. Ihmeteltävän suuri määrä näyttää kuitenkin olleen jokseenkin varma asenteestaan. 56 (43 %) ei olisi halunnut palata ja 23 (17 %) sanoo yhtä selkeästi tahtoneensa palata kotikonnuilleen.

Lähtötunnelmien mukaan voidaan vastaajat ryhmitellä seuraavasti. Osa ei muista lähtötunnelmista juuri mitään. ”Tuskin tilanne oli kovin trau-

maattinen, kun muistijälkeä ei jäänyt". Tällaisia vastaajia oli 15 kpl eli 11 %.

Joidenkin mielestä lähtötunnelmat olivat iloiset tai neutraalit. Tilanne oli iloinen/muodollinen/jäykkä/jännittävä, mutta ei suruvoittainen: "Minä en ainakaan ollut katkera enkä itkenyt". "Huiskuttelin vain iloisesti lasten-kodin henkilökunnalle". "Pappa ainakin näytti olevan lähdöstäni suorastaan huojentunut". Tällaisia vastaajia oli 10 (7 %). Eräs sanoo, että lähtöseremoniat olivat lyhyet, mutta yllättävät (?). Hän ei käynyt tuttavilla eikä edes omaa sisartaan hyvästelemässä. Joku saattaja lausui ilman tunteenpurkauksia joitakin jäähyväissanoja. Jotkut muistavat vain vilkuttaneensa iloisesti lähtevän junan ikkunasta. Eräät pitivät vain sitä tärkeänä, että eväitä ja tultiaisia oli matkassa.

Valtaosa jäähyväisistä oli suruvoittoisia (106, eli 81 %). Käytettiin mm. seuraavia ilmaisuja; haikea, sydäntäsärkevä, ankea, ikävä, ei mukava, surullinen, hämmentynyt, alakuloinen, katkera... Monesti kuvataan lähtöhetkeä hyvinkin vuolaasti: "Kaikki itkivät. En löydä sanoja. Näin jopa papan itkevän ensi kertaa. Mamma itki, pojat itkivät, luokkatoverit itkivät...". "Kun lähtöhetki läheni, olin hakijoita piilossa pöydän alla." Joku sotalapsi itki eniten koiraa, jonka hän aavisti näkevänsä viimeistä kertaa elossa. "Tuntuu kuin kaunis uni olisi päättynyt. Ystävät ja monet omat tavarat piti jättää Ruotsiin".

Vastaukset kysymykseen "**mitä muistat paluumatkastasi**" on helppo ryhmitellä, sillä 35 henkeä eli runsas neljännes ei muista kotimatkastaan mitään. Kolme neljännestä (96) muistaa kotimatkastaan jotakin.

Kaikki näistä hyvämuistisista muistavat ainakin millä kulkuneuvolla köröteltiin Suomeen. Yleisin reitti oli laivalla Tukholmasta Turkuun (Wellamo-laivakin muistettiin), toiseksi yleisin näyttää olevan junalla Tornion kautta, kolmanneksi yleisin oli laivamatka Uumajasta Vaasaan, ja joku harva muistaa saapuneensa laivalla Helsinkiin.

Eräällä sotalapsella oli juna-laiva-junan jatkoyhteytenä vielä laivamatka Jyväskylästä Muuratsaloon. Toisilla kotimatka asemalta luonnistui linja-autolla, taksilla tai hevosella, kerran pantiin lapsi kuorma-auton lavalle.

Lapsesta tuntui tärkeältä, että joku oli asemalla vastassa ja tottakai saattajastakin. Yhdessä tapauksessa ketään omaista ei ollut vastassa, koska sana ei ollut mennyt perille. Muutamissa tapauksissa omaisten tunnistaminen oli vaikeata. Alussa saattoi sotalapsen mieltä vaivata ujous, kun kielä ja ihmiset näyttivät vierailta, mutta aktiivisimmat pitivät tärkeänä että välittömästi ojennettiin viinirypäleet ja muut herkut ja tuliaisot kotiväelle.

PALUUMUUTTAJAT RUOTSISTA

*Jyväskylän torin laidalla syksyllä
1942. ? Aaltonen, Vuokko Lehtinen,
Veikko Siik ja Hannu Marttinen.*

Jotkut kertoivat olleensa laivalla merisairaita. Miinavaaran tai myrskyn takia koko reittisuunnitelma saattoi muuttua ja lapsia sijoitettiin useiksi vuorokausiksi tilapäismajoituksiin. Eräs matkailija muistaa, että heti Vaasan satamassa hän oli tuntevinaan kummallisen, epämiellyttävän hajun.

Etenkin junamatka Tornion kautta koettiin ikäväksi ja pitkäksi. Lotilla oli täysi työ viihdyttää lapsia. Eräitä alkoi itkettää ja toiset telmivät häiriöksi asti. Muuan tyttö makasi sairausvaunussa koko junamatkan. Yksi tyttö valitti, että ruotsalaiset lotat olivat jostakin syystä ilkeitä, mutta suomalaiset olivat kiltimpiä. Monet muistavat, että alkumatkasta lapsia oli tavatoman paljon, mutta matkan jatkuessa lapsien määrä väheni ja sotilaiden määrä lisääntyi. Joku kertoo nähneensä saksalaisen sotilasjunan.

Suomen puolelle tultaessa sotalapset kertovat yllättyneensä pommiteuista taloista sekä junavaunuista, joiden kyljessä luki "Suomi". Eräs tyttönen tankkasi tuota sanaa ja ulkopuolinen matkustaja opetti hänelle muitakin suomalaisia sanoja, kuten "järvi". Huomionosoitukset ulkopuolisten taholta piristivät pieniä matkustajia, yksi sai karamellin ja toinen mukillisen vettä. Tällaiset pienet asiat jäivät palaajien mieliin. Kaiken kaikkiaan tuntui monesta kummalliselta ja jännittävältä palata synnyinmaahan. Tulevaisuus mietitytti, ja sekin miltä kaikki siellä kotona näyttää. Kauneim-

man vertauksen paluusta lausuu eräs sotalapsi: "Aivan kuin sadussa "Koi-vu ja tähti" saavuimme enkelien johdattamina vierailta mailta omaan ko-tiin".

Uusi sopeutuminen

Ensin kysyttiin **oliko koti ja perhe poissaollessasi muuttunut?** Useimmissa tapauksissa (79) koti oli entinen, samassa paikassa ja samalla paikkakunnalla. Koti oli muuttunut ja usein siirtynyt toiselle paikkakunnalle 32:n kohdalla. Vastaajista 20 ei pysty lausumaan asiasta mitään.

Entinen asunto ei tarkoita sitä, etteikö pienempiä korjauksia olisi tehty. Moni kyllä sanoo rakennuksen tai huoneen olleen muistissa paljon suurempi. Ensivaikutelma annetaan: "Onpahan kuitenkin syntymäkoti". Toinen sanoo kriittisemmin: "Olkoon 'koti' vain entinen, mutta ei se kyllä kodilta vaikuttanut". Eräässä tapauksessa kotiväelle oli jäänyt vain jokin yläkerran huone, koska inkeriläisperhe oli ahdettu alakertaan.

Koti oli toisenlainen kuin lähtiessä 32:lle palaajalle. Tähän lasketta-koon sekin koti, jonka vihollinen poltti kaksi kertaa, ja jonkinlainen hök-keli rakennettiin tilalle. Evakkoperheet joutuivat säännöllisesti täysin uusiin oloihin. Jotkut perheet olivat muuttaneet maalta kaupunkiin, toiset taas päinvastoin.

Parikymmentä henkeä eivät pysty tai halua kertoa Suomen kodista mitään, "Läksin niin pienenä, ettei minulla voi olla mitään muistikuvaa". "En halua muistella koko asiaa. Se näytti huushollilta, jossa vallitsi täysi kaaos".

Joka tapauksessa asuintilat vaikuttivat nykyajan näkökulmasta katso-en tavattoman pieniltä, kun asuntolina oli monesti "yläkerran kopperoita ja hellahuoneita". Ihmismäärä alle kolmenkymmenen neliömetrin asunnossa saattoi olla 5–6, jopa enemmän. Suurimmassa perheessä, johon sotalapsi palasi oli yksitoista lasta. Samassa tilassa saattoi asua vielä ylimääräisiä henkilöitä, isovanhempia ja tätejä...

Lähes kaikki mainitsivat äidin, jonka taakkaa yleensä kunnioitettiin, ja monesti hänestä myös pidettiin. Poikkeuksiakin oli: "Äitiä aloin vihata, enkä antanut hänen koskeakaan minuun". Isäkin mainitaan usein, vaikka hän ei aina ollut edes läsnä: "Mutta isä saapui lomalle tytärtään vastaanotta-maan". Kymmenkunta tapausta esiintyy, joissa sanotaan isän olevan rintamalla, hän on kaatunut tai töissä toisella paikkakunnalla. "Isä on laihtunut lähes tuntemattomaksi". "Isä hankki meille asunnon, ja sitten hän kuoli".

Lasten siirto komitea,

Helsinki

Hr. tiedust. lapsesta Kovasen, Eero Emil

Oke tänään saanut tietää Hannankosken
siirtoväen huoltojohtajan välityksellä, että
h.o lapsi voi hyvin, on terve näköinen ja
että äiti pitää häntä hyvinä hualta, mutta
lapsi ikäväi kyllä Ruotsiin

Gyväskylä 23/10 - 46

Ympäri Mirrhola

Kovasen Eero ikävoi Ruotsiin.

Joissakin tapauksissa isä on sairaalassa. Isäpuoli mainitaan 4-5 kertaa, mikä merkitsee, että äiti oli lapsen poissaollessa mennyt uudelleen naimisiin.

Sisaruksista kerrotaan paljon, mutta kaikista muutoksista ei saa mitenkään selvää. Ainakin kuudessa perheessä oli syntynyt uusia sisaria tai veljiä. Kahdeksassa tapauksessa mainitaan, että lapsia oli jo muuttanut pois kotoa tai heitä oli edelleen Ruotsissa. Kolmessa tapauksessa sotalapsi palasi vieraampien henkilöiden, isovanhempien tai holhoojan huostaan.

Kysyttiin myös: **miten sopeuduit kotiin, kouluun, kaveripiiriin?** Vastauksen analysoiminen on vaikeaa, koska joku vastasi lyhyesti: ei ongelmia, hyvin, kohteliaasti, tyydyttävästi tms. selittämättä tarkempaan, mitä he näillä ilmaisuilla tarkoittivat. Kenties nämä ovat henkilöitä, jotka lyhyen sotalapsuusajan takia eivät unohtaneet suomenkieltä eivätkä muutenkaan ehtineet vieraantua kotimaastaan. Selvällä enemmistöllä oli etenkin alkuvaiheessa sopeutumisvaikeuksia. Kielitaito oli heikko ja olot tunnettiin vieraiksi. "Kotiintulo oli todellinen järkytys". "Yhtä helvettiä oli koulu ja kaik-

Golf-muoti saapuu Jyväskylään. Impi Mirkkola ottamassa vastaan kotiin palaavia suomalaislapsia Jyväskylässä v. 1947.

ki muukin”. ”Luulen, että minun nimilappuni oli vaihtunut”. ”En sopeutunut koskaan kunnolla”. Ulkopuolinen saattoi tulkita esim. kommunikointiongelmia hupaisiksi, mutta lapsi koki asiat tuskaisina. ”Aluksi olisin pärjännyt tulkin avulla, mutta mistä minä sellaisen? Aluksi kaikki näytti ankealta. Palasin sodan runtelemaan maahan hajalle lyödyn heimon jäseneksi (evakko)”.

Millaisia vastauksia löytyi kodista, koulusta ja kaveripiiristä?

Kodissa: ”Äiti ja isä tuntuivat ventovierailta ja tappelin isosiskon kanssa – Kotona ei minun tapojani ja käyttäytymistäni kukaan ymmärtänyt – Kotona oli kaikki kauheaa – Oli pula-aika ja kurjuutta, ruoka oli huonoa – Oli ikävä Ruotsin kotia. Isä teki minusta syntipukin.”

Koulussa: ”Jouduin luokassa opettajan ankaran asenteen uhriksi, silmätikuksi ja näytekappaleeksi. – Jälki-istunnot ja luokan tuplaamiset olivat sotalasten kohtalona. – Oppimäärät olivat aivan erilaisia kuin Ruotsin koulussa. – Minulla oli monenlaisia vaikeuksia, kirjoitusvaikeuksia ehkä vieläkin. – Luokka nauroi vastatessani väärin. – Istuin pitkään luokassa tyhjän panttina. – Ope ei suvainnut vieraskielisyyttä eikä –mielisyyttä.” Jotkut sotalapset keksivät mahakipuja ja muita vaivoja päästäkseen pois luokasta. Yksi kärsi änkytyksistä, toinen pissavaivoista ja kauhu-unista.

Kaverit: Koulutoverit kiusasivat mm. kielen ja vaatetuksen, jonkun mielestä myös lihavuuden tai muiden ruumiillisten ominaisuuksien takia. Poikien golfhousut herättivät naurua. Useat tytöt olivat havaitsevinaan kauteutta koulutovereissaan. Ei ollut harvinaista, että ”hurri” (erästä evakkolasta tosin nimitettiin ”ryssäksi”) jäi yksin seisomaan pihalle. ”Aluksi ei löytynyt ketään, jonka kanssa olisin seurustellut”. Jos koulussa tai naapurissa oli muita entisiä sotalapsia, nämä oitis lyöttäytyivät yhteen ja puhuivat keskenään ruotsia.

Totuuden nimessä on sanottava, että oli joitakin positiivisia kannanottoja: ”Äiti laittoi minut hyviin harrastuksiin. – Opettaja pyrki ymmärtämään minua. – Sisko, naapuri tms. tulkkasi minua. – Minut otettiin heti porukkaan. – Minä pääsin koulussa heti suosituksi.” Mutta positiiviset mielipiteet peittyivät useimpien vastauksissa negatiivisten kokemusten varjoon. Useimmille aika kotiinpaluu jälkeen oli henkisesti raskas, mutta jälkeinpäin joku jaksaa ajatella myös toisten ihmisten vaikeuksia: ”Taisin olla kauhea kakara, kun palasin kotiin”.

Haluttiinko sinut suomalaistaa? Kysymys ”suomalaistamisesta” eli ”suomalaiseksi tekemisestä” osoittautui 44 henkilölle ylivoimaiseksi. Joko sanottiin suoraan, ettei kysymyksen tarkoitusta ymmärretty tai puhuttiin

puuta heinää. Tähän joukkoon on laskettu myös ne, jotka vain puhuvat ruotsin tai tanskan kielen muuttamisesta suomen kieleksi. Kysymystä olisi varmaan pitänyt tarkentaa.

Kahdeksankymmentäseitsemän vastaajaa on pystynyt ottamaan asiaan kantaa, ja heistä viisikymmentäyhdeksän ilmoittaa mielipiteenään, ettei väkivaltaista ruotsalaisen mielenlaadun poisajoa esiintynyt: "Tunsin aina olleeni suomalainen". "Minua ei estetty pitämästä yhteyttä Ruotsiin-kaan, päinvastoin sekä ope, että vanhemmat yllyttivät". "Kotimaahan sopeutuminen sujui rauhallisesti ja luonnollisesti". "Ei minua pilkattu, vaan sain rauhassa tottua, ei hoppuiltu". "Mikään painostus ei ollut tarpeen". "Ummikkoympäristö maalla auttoi minua". "Melko pian aloin itse toivoa Suomen voittavan Ruotsin yleisurheilussa".

Niillä 28 henkilöllä, jotka katsovat tulleen väkisin suomalaistetuksi on esimerkiksi seuraavia kokemuksia. "Mitäs tänne tulit, olisit vaan jäänyt Ruotsiin". "Ope sanoi: "Täällä karsitaan kaikki ruotsalaiskotkotukset pois". "Suomessa kun ollaan niin Ruotsin puolta ei pidetä eikä entisiä oloja enää ruveta kehumaan". "Kaverit senkuin ivasivat vaatteitteni ja käytökseni takia". "Äiti kielsi minua kuuntelemasta radiolähetyksiä Ruotsista".

Tuskin niin rajua kohtelua tässä materiaalissa on, mistä Anna Sipilä kertoo kirjassa *Matkalla kodista kotiin* (s. 211): "Raskainta tytölle oli tapa, jolla hänet vieroitettiin ruotsalaisuudesta. Ruotsiin liittyviä muistoja ei saanut olla olemassakaan. – Kaikki valokuvat ja kirjeet piti repiä ja hävittää".

Halusitko palata Ruotsiin/Tanskaan? Vastaukset voidaan kiteyttää esimerkiksi seuraavasti:

	%
1. Ei pysty vastaamaan	9
2. En halunnut	33
3. En, mutta tein kuitenkin vierailuja	14
4. Kyllä halusin	34
5. Aluksi kyllä, myöhemmin en enää	10

Ensimmäisen ryhmän vastaajat sanovat esim.: En tiedä, kyllä ja ehkä ei, ei mielikuvaa, joko – tai...

Kakkosryhmän ihmiset sanovat esim.: Borta bra men hemma bäst. – Oman kodin lämpöä ei voita mikään. – Olinhan siellä Ruotsissakin vain "häkkilintu". – Ei tullut mieleenkään. – Kotoa ei olisi päästetty." Tosin

*Matti Pylvinen
v. 1950 kesälo-
malla Skär-
vångenissa ve-
restämässä ket-
tufarmariaiko-
jaan.*

eräs tyttö laitettiin Ruotsiin uudestaan väkisin. Eräät pysyvät kielteisessä päätöksessään siitä huolimatta, että pyyntöjä paluusta tuli ruotsalaisilta perheiltä.

Kolmosryhmäläiset olivat sitä mieltä, ettei paluuta ollut syytä harkita, mutta he halusivat lukuisilla vierailuilla pitää yhteyttä ruotsalaiseen ja tanskalaiseen kotiin. Sitaatteja: ”Palasin myöhemmin töihin kettujen hoitajaksi. – Aikuisena olin 13 vuotta töissä Ruotsissa. – Minulla oli kaksi ihanaa perhettä, toinen Suomessa ja toinen Ruotsissa. – Palasin myöhemmin

vierailulle, mutta sekin matka olisi voinut jäädä toteutumatta, koska olosuhteet ja suhtautuminen oli täysin muuttunut.”

Nelosryhmäläiset olivat sitä mieltä, että Suomi ei ole heille oikea maa: Täällä oli pelkkää puutetta ja siellä oli runsautta, jopa oma huone. – Oli tosi nöyryyttävää, että minun oli jäätävä tänne. – Siellä ystävät ja koti olivat. – Ruotsissa ei hakattu eikä riideltä, mutta Suomen isältä oli sodassa mennyt hermot. – Kaipasin Tanskaan, mutta paluu ei ollut mahdollinen. – Halusin yli kaiken palata takaisin, pakkasinkin jo matkalaukun. – Halusin, mutta eihän mielipidettäni ollut ennenkään kysytty. – Ruotsissa oli ollut kaikki hienostuneempaa.”

Viitosryhmän ihmiset paloivat aluksi halusta päästä takaisin, mutta lähteminen ei ollut silloin helppoa: ”Aloin myöhemmin viihtyä täälläkin. – Keski-Suomen maisemat alkoivat näyttää kauniilta. – Karjalanpiirakat alkoivat vähitellen maistua yhtä hyviltä kuin ”tunnbröd” ja muut ruotsalaiset herkut, ja vähitellen Suomesta alkoi saada suklaata ja siirtomaahedelmiä.”

8

Sotalapsuus
osana
elämänkaarta

Jag såg dig

Jag såg dig
du barn
av annat land

Du hoppade
du skuttade fram
på fredens gator.

Friheten strålade
ur din varels
och påminde mig
om min egen glädje.

Du är kurd
jag är finsk
båda är vi
barn av kriget.

Du är sex
jag är sextio.
Båda fick vi
en fristad
i välfärdslandet

Det gläds vi över
och
det vill vi tacka för.

HELMI ERVING-ODELBERG
(Finsk översättning: Jorma Etto)

Katselen sinua

Katselen sinua,
lasta
vieraalta maalta.

Huolta hypellen
kuljet katua
tässä rauhan maassa.

Vapaa ilo
säteilee sinusta
ja muistuttaa minua
omasta onnestani.

Sinä kurd
minä suomalainen.
Molemmat olemme
sotalapsia.

Sinä kuusi,
minä kuusikymmentä.
Molemmat saimme
turvapaikan
tässä hyvinvointimaassa.

Siksi meillä on ryytä iloit,
siksi meillä on ryytä kiittää.

Sotalapsuus
heittää varjon
koko myöhempään
elämään.
Onnekkaimpien
kohdalla
se varjo
kuitenkin
hehkuu lämpöä
ja sateenkaaren
värejä.

Att vara krigsbarn
kastar en skugga
över hela
vårt liv.
För de lyckligast
lottade glöder dock
skuggan av värme
och skimrar
i regnbågens
alla färger.

Sotalapsuus osana elämäнкаarta

Jossain määrin vaihteleva, erikoinen ja vähän ihmeellinenkin varhaislapsuutemme on ollut. Luultavasti meillä ei useinkaan ole ollut tilaisuutta saada vastakaikua muistoillemme ja kaipauksillemme. Nyt olemme muistelleet ja yrittäneet rakentaa kokonaiskuvaa. Kun meiltä kysytään, miten suhtaudumme sotalapsuusaikaamme, myönteisyys heijastuu päällimmäisenä useimmissa vastauksissa. Sitä pidetään lapsuutemme ihanimpana aikana, rikkaana elämänä, antoisana kokemuksena, turvallisena vaihtoehtona sota-suomelle, hauskana ja mielenkiintoisena reissuna ja onnellisina vuosina, joita muistellaan haikein ja kiitollisin mielin. Jollekin heiveröiselle lapselle se on ollut elämän pelastus. Toinen sanoo olleensa kuin toinen mies sen jälkeen, sekä ruumiillisesti että henkisesti. Sen kasvattavan vaikutuksen kerrotaan olleen elämän pohja ja vahvuus. Vieläkin haluaisi eräs meistä olla se 9-vuotias Taalainmaan Junkarbossa ja mamman kainalossa. Etuoikeutettuja me olemme olleet, arvelee joku.

Neutraaliakin suhtautumista löytyy. Kovinkaan usein ei muistella sitä aikaa eikä katsella elämää taaksepäin. Mikä tapahtui, se tapahtui! Ja ehkä se meni vähän plussan puolellekin. Se oli yksi kokemus kokemusten joukossa. Herättäneen kuitenkin tunteita vielä, kun kuvia katsellessa – yksin – tulee se aika mieleen. Positiivinen vain negatiivinenko lienee se vastaus, jossa sanotaan, ettei puuttunut muuta kuin rakkaus.

Vaikka itsellään olisi ollut hyvinkin onnistunut matka, niin jokunen kirjoittaja ei olisi valmis laittamaan omia lapsiaan samanlaiselle matkalle. Lapsen lähettämistä vieraaseen maahan pidetään vääränä ratkaisuna, henkisesti liian rankkana pienelle lapselle, haitallisena lapsen kehitykselle. Lapsen pitäisi saada kuulua yhteen kotiin. Ollaan onnellisia, kun ei omia lapsia ole tarvinnut laittaa sotaa pakoon. Joku ei kerta kaikkiaan olisi mielestään pystynyt siinäkin tilanteessa, missä silloin oltiin. ”Olen sanonut, ettei tarvitsisi kenenkään kohdalle sattua tällaista”, toteaa eräs, jolle kotiinpaluu on ollut vaikeaa. Toinenkin kyselee, miksi palautettiin Suomen sodan jälkeiseen pula-aikaan? Olihan hän jo täysin ruotsalaistunut.

Sen ajan huomioon ottaen lastensiirrot nähdään myös välttämättöminä. Ymmärretään omia vanhempia, mutta ei matkan touhuajia. Äitiä, joka usein ratkaisi matkalle lähdön, ei haluta syyttää tai tuomita. Hyvää hän tarkoitti. ”Joku siinä tekee kuitenkin kipeää näinkin monen vuoden päästä”, todetaan eräissä vastauksessa. Toinen arvioi satuttavasti: ”Liikutun hel-

posti, kun näistä asioista puhutaan. Näen sen sellaisena, että olin pieni taimi, mikä riuhtaistiin ylös ja siirrettiin ja sama uudestaan. Siinä kärsivät juuret ja ilmeisesti latvatkin”.

Pieniä taimiahan me olimme. Joku vähän isompikin. Vaan vuosikymmeniä on jo takanapäin noista ajoista. Hyvässä vai huonossako lie sotalapsuus myöhempään elämäämme vaikuttanut? Vai onko vaikuttanut ollenkaan? Moneen vastaukseen on riittänyt vain yksi sana, ”hyvässä”, tai ”ainoastaan hyvässä”. Ja jos siitä hyvästä sitten poimisi esille jotain hyvin monelle tärkeää ja hyödyllistä, niin ruotsinkielen taito nousee päällimmäiseksi. Siitä on ollut apua muita vieraita kieliä opetellessa, ruotsinkielen taito on johtanut ammattiin, auttanut työssä, liikesuhteissa sekä helpottanut yhteydenpitoa entiseen sijaisperheeseen ja ystäviin. Samat hyödyt mainitsevat Tanskassa olleet. Vähäisemmästäkin sanavarastosta on ollut hyötyä. Päinvastaisiakin mainintoja on. Joku kertoo, ettei hallitse kieliopillisesti kumpaakaan kieltä, sen enempää suomea kuin ruotsia ja toinen valittaa huonoa koulumenestystään osittain ehkä juuri kielivaikeuksien vuoksi.

”Tottakai sotalapsuusaika on vaikuttanut myöhempään elämään, vaan missä ja miten, kukas sen tietää”, kyselee entinen sotalapsipoika. Rikkaan, mutta raskaan kokemuksen elänyt sanoo kontrastin kotimaan ja sijaiskodin välillä olleen liian suuren pienelle lapselle. Eräs meistä arveleekin, että ikä on ollut aika ratkaiseva tekijä sopeutumisessa erilaisiin oloihin. Yksi on katunut karvaasti, ettei palannut Ruotsiin takaisin, vaikka niin kovasti pyydettiin. Sisarusuhteet tuntuivat vahvistuneen sotalapsisärisarusten välillä, mutta vaikeampaa on ollut Suomeen jääneitten kanssa. ”Olen aina tuntenut olevani ulkopuolinen paitsi Ruotsissa olleen veljeni kanssa” tai ”kaksoissisaren kanssa koetut kokemukset vahvistivat kaksoissisaruuttamme, siteet edelleen vahvat”. Joku on taas menneinä vuosina ollut katkera, kun veli sai jäädä ja hänen piti lähteä takaisin Suomeen. Tunteesta, että etään-tyi omasta perheestään kertoo sekin vastaus, jossa valitetaan, ettei koskaan pystytty rakentamaan hyvää äiti-tytär-suhdetta. Yksi arvelee psykologeilla riittävän töitä, jos lähdemme miettimään, mikä mahdollon vastuu sälytettiin kahdeksanvuotiaan kannettavaksi pienistä sisaruksista. Jonkinlaisesta juurettomuudesta on myös mainintoja. Näin sanoo taas yksi sotalapsipoika: ”Koska juureni irrotettiin kahdesti kodeistani, jäi pitkäksi aikaa vahva tunne siitä, ettei nykyinenkään kotini ole lopullinen. Vasta 50-vuotiaana pääsin eroon tunteesta”. Ja entinen sotalapsityttö, evakkotaipaleen kokenut ilmaisee sen näin: ”Sitä katselee elämää vähän avarammin ja joskus se koskee, tekee kipeää. Sitä tietää, mitä on olla koditon ja sen, kun on monta kotia, joihin kaivata.”

Sotalapsuusajan heijastumiako ovat nuoruusajan arkuus ja sulkeutuneisuus? Itseluottamuskin on ollut heikkoa ja kovin epävarmaksi on myös joku tuntenut itsensä. Sitten on niitä, jotka kertovat eläneensä ihan normaalia elämää eivätkä näe sotalapsiajan vaikuttaneen mitenkään myöhemmässä elämässään. Joillekin plussat ja miinukset menevät tasan ja ”sekä että” vastauksissa löydettiin myös hyvät ja huonot puolet.

Kielitaidon lisäksi löytyy monia muitakin myönteisiä vaikutuksia. Olemme saaneet sopeutumiskykyä, oma-aloitteisuutta, ennakkoluulottomuutta, itsenäisyyttä ja itseluottamusta, suvaitsevaisuutta, avuliaisuutta. Olemme oppineet arvostamaan vieraita kulttuureita ja tapoja, ymmärrämme pakolaisia omien kokemuksiemme perusteella. Olemme rohkeampia lähtemään maailmalle ja liikkumaan siellä. Olemme varsin varhaisessa vaiheessa nähneet miten eletään paremmin ja miettineet, miten itse sellaisen elämän saavuttaisi. Onpa joku oppinut miten lapsia pitäisi kasvattaa ja neuvoa. Toinen muistaa vieläkin saamansa kotitalousopin ja kertoo lastenlapsilleen Ruotsin mamman neuvoja. Olemme kiitollisia sijaisperheen ystävyydestä ja rikkaista muistoista ja myös kiitollisia suomalaisille vanhemmillemme, että saa elää suomalaisena Suomessa. Eräs, jolle paluu Suomeen ei ollut niitä helpoimpia, sanoo yksinkertaisesti. ”Ehkä on pystynyt antamaan arvoa rauhalle ja ihmisarvolle”.

Tuliko meistä pohjoismaisia ihmisiä sotalapsivuosien jälkeen? Vahvistaako sotalapsiaikamme meitä kuulumisessa pohjoismaiseen yhteisöön? Yksi kysyy, mikä on tällainen yhteisö, toinen ei ole ajatellut koko asiaa, kolmas empii, ja sitten on niitä, jotka sanovat suoraan, ettei sotalapsivuosilla ole siihen mitään merkitystä. Lukuisin on kuitenkin se joukko, joka tuntee kuuluvansa skandinaaviseen ”perheeseen”, vaikka yhteydet muihin kuin oman sijaisperheen maahan ovat vähäiset. Toki löytyy heitäkin, jotka ovat tutustuneet sekä Ruotsiin, Tanskaan että Norjaan. On oltu liikkeellä ammattiyhdistysasioissa, kuoron kanssa, taiteilijaseuralla on ollut näyttelyitä ja Pohjola-Nordenin toiminta on vetänyt mukaansa. Islannista ei ole yhtään mainintaa, mutta eräs arvioi sotalapsuusajan vahvistaneen kuulumista koko maailmanyhteisöön.

Yhteydet omiin sotalapsiaikamme ihmisiin ovat säilyneet ihmeteltävän hyvin, kun ottaa huomioon kuinka paljon poisnukkuneita on siltä ajalta. Seuraava sukupolvi tuntuu monesti jatkaneen siitä, mihin edellinen jäi. Unohtunut kielitaito on ollut yhteydenpidon esteenä. Joillekin yhteydenpito on hiipunut joulukorttitervehdyksiin. Ollaan myös sitä mieltä, että olisi ollut aikuisten asia ylläpitää yhteyksiä, koska lapsille se oli vaikeaa, vaikka halua olisi ollutkin.

Yhteys ei ole rajoittunut pelkästään postin välittämiin viesteihin. Mo-
ni vieraili sijaisperheessään koululaisena kesälomalla. Myöhemmin muka-
na on ollut lapsuusperheen jäseniä ja vielä myöhemmin omaa perhettä tu-
tustumassa menneen ajan ympäristöön ja ihmisiin. Vastavuoroisesti ovat
sijaisperheemme jäsenet tulleet tänne Suomeen, joskus sovitusti, joskus yl-
lätäten ohikulkumatalla. Yllätysvierailu saattaa tuoda pettymyksiäkin.
Niin kävi sille kaverille, joka vuonna 1972 lomamatkallaan pyrki vierailul-
le sijaisperheensä luo, mutta perheellä ei ollutkaan joko aikaa tai halua ot-
taa vierasta vastaan. Siinä jäi sotalapsi vuosikymmeniksi miettimään, mitä
hän oli mahtanut aikoinaan tehdä, että sai tällaisen vastaanoton.

Vaikka kaikki eivät koskaan palanneet varhaislapsuutensa elinympä-
ristöön, ovat enemmistön rikkautena kauniit ja haikeat muistot. Ja vaikka
joku kokee, että hänellä on kaksi kotimaata, niin toinen haluaa olla vain
suomalainen. Vaihteleva on varhaislapsuutemme vaikutus myöhempään
elämäämme.

9

Runoja,
esseitä
ja kohtaloita

Runoja, esseitä ja kohtaloita

ASKELEET HILJAISUUTEEN

Sointu Nurmela, sotalapsena Ruotsissa 9. 12. 1941 – 18. 6. 1946

Saunakammarissa,
vihreän pöydän alla
vapiseva pieni käsi
ison veljen kädessä.

Pommikone,
paha mörkö
lennä kauas,
sanoi veli,

ei se täältä
meitä löydä.

Vihreä sametti takki,
äidin tekemä,
kaninkarvavakaus
ja kasvunvaraa.

Asemalaiturilla
lappu kaulassa
nelivuotias odottaa
elämänsä ensimmäistä
junamatkaa.

Käsi etsii
veljen kättä.

Höyryveturin puuskutus,
Vaununpyörien kiihtyvä kolke.
Lähdön jännitys uuvuttaa
pienen matkalaisen uneen.
Isoveli,
kuusivuotias valvoo
sisällään painava
vastuun taakka.

Yhteisessä saunassa
oli tarttunut syyhy.

Ruotsalaisessa sairaalassa
lapset värjättiin
neekereiksi.
Hyi, kun se haisi.

Sairaalassa
isovelki katosi.

Kymmenensataa
ovea,
– varmaan eksyi.
Kukaan ei kertonut.

Tuttu samettitakki,
omat saappaat.
Nyt pääsee ulos!
Missä veli?
Nyt pääsee Ulos.

Vieras täti ja setä
ovella
kädet ojentuvat.

Kouristava itku,
etsitään veli.

Käsittämättömiä sanoja.
Ensimmäinen askel
Hiljaisuuteen.

Takorautaportissa koukeroita.
Ulkopiha – veräjä,
välipiha – veräjä,
navetta, talli,
kaivo ja aitta.

Aitan rapuilla...
Kaljaa, lipsahti suusta.

Kaljaa, toisti täti,
havaiten katseen suunnan.

Käsi hyväksyi
vieraan käden.

Sisäpihan kautta
suureen taloon.

Hiljaisuudessa
vähäiset sanat
leikkivät lapsen kanssa.
Pyörivät päivällä,
itkivät illalla
kadonnutta veljeä.

Ikioma vasikka
ja lypsyjakkara.
Häntä huiskasi
ämpäri nurin.

Vasikalla
on laihat tissit.
Äidillä on pulleat.
Pikkuveli sai maitoa,
vasikasta ei tullut
tippaakaan.

Vain nenännäpyykkä
näkyvillä,
heinäkasen sylissä
pieni pakolainen
itkee.

Vaunuvajassa,
tallin vieressä
narukiikku.

Kiikun, kaakun.

Hevoset kuuntelevat,
korvat höröllään,
hirnahtavat
hauskoille jutuille.

Hevoset osaavat suomea.

Kiikun, kaakun.

Aidan taakse,
naapurin pihalle
ei saa mennä.

Ne puhuvat kummasti.

Kävystä tulee
hyvä lehmä,
kivistä
korkea aita.

Hiljaisuus
on täynnä elämää.

Lautanen on syötävä
tyhjäksi,
koska Suomessa on nälkä.

Suomalaisilla sanoillakin
oli nälkä,
laihtuivat ääneti pois.

Vieraat sanat
hiipivät hiljaisuuteen.

Isoveli löytyi,
isovei löytyi
pienestä torpasta,
pellon ja metsän takaa.

Torpan ja talon välissä
on aikuisten aita.

Torppalaiset ja veli
kiipesivät kerran
aidan yli kylään.

Sanat tulivat takaisin,
veli toi,
otti kädestä kiinni
ja kertoi:

Veli laitetaan kotiin,
äidin luo.
Ei se tuhma ollut.
Sanoivat Suomen kouluun.

Karataan
yhdessä
kotiin.

Salaa mukaan
nukke ja pallo,
ruokakonttoorista
kalanmaksaöljypullo
ja leipää.

Käsi veljen kädessä
takaniityille päin.
Kyllä äiti
sieltä löytyy.

Pitkä, pitkä,
pitkä matka,
jalkoja väsyttää.
Onko monta mutkaa
vielä?

Tien vierellä,
kantojen päällä
väsyneet matkamiehet
kallistavat pulloa.

Mamma on sanonut,
että siitä
tulee voimaa.

Takaniitty vasemmalla.
Kohta varmaan
ollaan kotona.

Kuinka pitkästi vielä?

Takaa kuuluu
kärryn ääni.
Veli vetää
tien laitaa.

Tuttu hevonen
seisahtuu.
Isot kädet
nostavat kyytiin.

Aikuisten kysymyksiä.
Eivät ymmärtäneet,
että äidin luo.

Veli ei enää tullut.
Toinen askel Hiljaisuuteen.

Sanat tulivat takaisin.
Puhuivat Hiljaisuudessa,
kertoivat veljestä,
äidistä.
Itkivät illalla uneen.

Naapurin poika
karkasi leikkimään,
salaa,
peräkanaa orrelle
ja hyppy heiniin.

Ihan kuin veli,
yhtä rohkea.

Ei sittenkään veli.
Käveli kädet taskussa.

Äiti on salissa,
piirongin päällä.
Äiti on nätti.

Saliin ei saa
arkena mennä.
Kun mamma on navetalla,
voi salaa hiipiä
piironkiäidin luo.

Piironkiäiti vain hymyilee,
vaikka olisi ollut tuhma.

Sunnuntaina on oltava hiljaa,
Hiljempää kuin Hiljaisuudessa.

Rukoushuoneella
vanhemmat saavat puhua,
lasten on oltava hiljaa.

Sunnuntai on
Taivaan Isän päivä.
Taivaan Isä on
kauhean pitkä,
se ei ikinä naura.

Joen rannalla
harmaat hirsimökit
avasivat luukkusilmänsä
kirkkoviikon kunniaksi.

Häliseviä ääniä,
lapset sekaisin,
e i k ä y h t ä ä n a i t a a.

Väkevä virsi kirkonmäellä,
punaista mehua, pullaa.
Pieni sormi puristuu
puutarhatuolin väliin.
Kyyneleitä syliin asti.

Mamma puhalsi,
setä saarnasi,
kirkkokansa veisasi
uneen.

Yläkoulun opettaja
pujahti Hiljaisuuteen.
Ensirakkaus
askarrutti mieltä.
Kevään todistuksessa
tarkkaavaisuus B.

Löytöraha.

Lahja käteen,
niiaus ja karkuun.

Ihanat silmät.

Kuulustelu,
tukkapölly.
Ei saa varastaa.

Mamma ei ymmärtänyt,
että pitää antaa lahja,
kun rakastaa.

Pommikone löysi kuitenkin.
Paha olo,
henki vinkuu,
välillä kuolee.

Mamma itkee,
tahtoo äidin tänne.
Hassu mamma,
äitihän on salissa,
piirongin päällä

Lääkärisetä
pisti selkään.

nukahti tyttö
sotilaan syliin.

Pappa matkusti
taivaaseen.
Mamman ristikäsille
tipahteli
mustia kyyneleitä.

Äiti tuli kylään,
asui salissa
piironkiäidin kanssa.

Äiti vie kotiin
Suomeen.

Jag gömmer mig i, i
i tvättstolen.
Ingen hittar mig där.

Junassa työmiehiä
penkillä, lattialla,
kasvoton määrä.

Pappa puki aina
sunnuntaipuvun,
kun matkusti kaupunkiin.
Papan peltopuvun
kauluksessa
ei ollut tähtiä.

Papan tuttu peltotuoksu
nenässään

Pikkuveli nauroi
tytön puheille.

Ei leikitä
tuon ruohtalaisen kanssa.

Kolmas askel Hiljaisuuteen.

...taitavasti syntyvät
käpylehmät.

Vuosikymmenen kuluttua
takorautaportissa kirjaimet
N A B
Ulkopiha – veräjä
välipiha – veräjä
Navetta, talli

vaunuvajassa
tuulenväre narisuttaa
kiikkua hiljaa
i kä vä, i kä vä

Hautakivessä nimet
Nils ja Anna Burström.

Kimppu rutistuneita ruusuja.

Muistoissa

leskenlehtien eripituiset

mustuneet varret.

Sointu Nurmela kuvaa oman aikansa elämyksiä, jotka nykyään ovat Skellefteån museonähtävyyksiä. "Postikortti on kuva maaseurakuntalaisten kirkkotupa- 'osakeista', joissa asuimme kevästä syksyyn kirkkopyhien aikana viikonkin kerrallaan. Ruoka otettiin mukaan kotoa ja välillä jopa joku aikuisista haki lisäystä vuorotellen myös karjanhoidossa ja tuoden tullessaan lisäruokaa."

ELÄMÄNTIELLE

Eino Huimasalo

*Vanha ALEKSI veijari, kotimme naapurista
Väänsi sätkänsä aina sanomalehtipaperista.
Oli minullekin taitonsa näyttänyt kerran
– niin äiti kertoi –
Minä väänsin leikkisätkän eessä kotimme hellan.*

*Kuin unessa muistan, jättämään jouduin sen kotilieden.
Tuli sota, päätti silloin pojan naurun ja laulun,
Puupenkillä istuimme, sisko ja minä, suuren
junanvaunun.
– Olin silloin kai neljän tai viiden.*

*Muistan, äitimme vaunun ovella meitä katsoi ja nyyhki.
Emme tienneet mihin meitä viedään ja miksi.
Kai joku uskoi, pääsee lapset puutteesta onnellisiksi.
– Siskot vanhemmat salaa silmänurkkiaan pyyhki.*

*Meidät ahdettiin pikkuiseen laivapurkkiin kuumaan.
Laiva myrskytuulella huojuu, nitisi ja keinui.
Lapset kasvot valkeina, peloissaan vilteillään heilui.
– Kuului, laineet löi vasten laitoja ruuman.*

*Junamatkalla vieraassa maassa, pyöreitä silmiä lasten.
Lapsijoukko harveni, siskoni kanssa viel, sylityksin.
Sisko junasta jäi, tunsin silloin, täällä olen nyt
yksin.
– Kai silloin nyyhkytin hiljaa, vierasta rintaa vasten.*

*Viimein joku käteni otti, katsoi lämpimin silmin.
Linnea ja Pappa, heitä en usko koskaan unohtavan,
Siitä hetkestä alkaen tunsin, olen poika ANDERS papan.
– Siellä kolme vuotta olin turvassa, ehkä iloisimmin.*

Runoja, esseitä ja kohtaloita

Niin, veijari ALEKSI koitti pojasta saada kunnon
tupakkamiestä.
Ei saanut, mut, kuitenkin selvinnyt jotenkin
elämäntiestä.
Älä sinäkään ÄITI siellä ylhäällä menneitä murehdi
suotta.
Ei sressiä, traumaa – ja kohta poikas on kuusikymmentä
vuotta.

Impi Mirkkola, keskisuomalaisten sotilasten ystävä

Pauli Lampinen

Kirjatyöryhmä kutsui sisarukset rouva Kaisu Heinosen ja opetusneuvos Kalle Mirkkolan, kertomaan lastensiirroista Jyväskylän seudulla kokouksessaan 16. 2. 1999. Heti keskustelun alussa kävi ilmi, että heidän äitinsä Impi Mirkkola, os. Paukku, oli ollut keskeinen henkilö keskisuomalaisen lasten siirroissa sodan aikana.

Mirkkolan perhe muutti talvisodan aikana evakkona Käkisalmeista Jyväskylään. Impin sydän oli nuoresta pitäen sykkinyt nuorisoseura-aatteelle ja vähäosaisten auttamiselle. Lapsirakkaus pani hänet keskikoulun jälkeen unelmoimaan opettajan urasta, joskin lähtö Sortavalan seminaariin jäi sikseen. Lastenhoitotehtäviä ja opettajan sijaisuuksia hänelle kuitenkin kertyi. Kauppaopiston käyminen Viipurissa toi hänelle pätevyyttä kirjantähtäjä tehtävissä, joita kertyi avioliiton myötä perheen omassa liikeyrityksessä.

Jyväskylässä Impi Mirkkola omistautui kokonaan siirtoväen, huono-osaisten ja lasten asialle vuodesta 1940 lähtien. Vapaaehtoistyö ei omaa leipää leventänyt, päinvastoin, mutta se vastasi hänen käsitystään lähimmäisenrakkaudesta.

Alusta alkaen hän osallistui Vapaan Huollon ja Siirtoväen Huollon toimintaan. Hänen intomielisyytensä ja ruotsinkielen taitonsa vaikutti siihen,

*Impi Mirkkola
v. 1987.*

että siiroväen paikallisjohtaja, pankinjohtaja Eugen Mansnerus suositteli syksyllä 1941 häntä ns. lastensiirtoasiamieheksi. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealla oli Vaasassa läänintoimikunta, mutta todellisuudessa lähes koko lastensiirtokysymys näytti Jyväskylän seudulla kaatuvan Impin syliin.

Impillä oli toimistonsa aluksi Jyväskylän Taulumäellä, mutta käytännössä kaiken keskipisteenä oli oma koti Asemakatu 11:ssä. Koti kävi toisinaan ahtaaksi, koska siirrettäviä lapsia jouduttiin jopa moneksi päivää majoittamaan sinne. Siskonpetejä vain kaikki lattiat täyteen.

Vuonna 1945 valmistui Mirkkolan perheen omakotitalo Sopukatu 5:een ja sinne siirtyi Impin toimisto ja Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kilpi.

Impi joutui myös useasti ruokkimaan lapsia, mikä ei elintarvikkeiden säännöstelyn aikana aina ollut helppoa. Toisinaan hän joutui myös olemaan matkalla, ja silloin toimistoa käytännössä hoiti tytär Kaisu. Poika

Kalle lähti kesken lukion rintamalle ja sieltä palattuaan hän oli toiminnassa mukana mm. hakemassa palaavia sotalapsia Etelä-Ruotsista.

Lastensiirtoasiamiehen tehtäviin kuului käytännössä kaikkea. Oli lasten rekrytointia, kuljetusten järjestelyä, yhteyksien ylläpitämistä viranomaisiin, lasten vanhempiin ja sijaiskoteihin jne. Oli informoimista ja tulkkaamista. Kun lasten kotiolot olivat joskus kurjat, hän saattoi jopa rohkaista vanhempia lähettämään lapsia Ruotsiin tai Tanskaan.

Saattajien löytäminen ei aina sekään ollut helppoa. Se vaati psykologista silmää. Heidän koulutuksensa saattoi jäädä Impin antamien ohjeiden varaan. Tytär Kaisu Heinonen muistaa muutamia erinomaisia saattajia kuten jyväskyläläiset Sirkku Lahtinen ja Aino Rajahuhta sekä saarijärveläinen Raakel Raivola. He olivat kaikki tavallisia ihmisiä. Helsingistä ja Turusta näytti tulevan kauppaneuvoksettaria ja muuta ”parempaa väkeä” lasten saattajiksi Tukholmaan.

Saattajat eivät saaneet mitään varsinaista palkkaa, vain muutaman markan päivärahan, joka sekin joskus käytettiin ruoan asemasta esimerkiksi vaatehankintoihin Tukholman kirpputorilla. Rouva Heinonen muistaa myös kerran saaneensa maalaistalosta vaatteita sateen pilaamien entisten vaatteiden tilalle. Ja kun hän Arcturus-laivan kannella sanoi palaaville sotalapsille: ”Katsokaas, kuu!”, niin joku ruotsalaistunut lapsi väitti vastaan: ”Inte finns det någon ko (lehmä) på havet!”

Kalle Mirkkola kertoo hämäläisestä isästä, joka itse saapui Ruotsiin tapaamaan sijaisvanhempia. Hän ei muistanut Ruotsin vasemmanpuoleista liikennettä ja oli jäädä heti Skeppsbrolla auton alle. Kun auttaja, Fredrik Mirkkola, kerkesi hänet pelastaa, hän sai palkkioksi tokaisun: ”Mitäs siinä nytte, olenhan minä käynyt Tampereellakin.” Kyseisellä sotalapsella kävi todellinen viuhka. Kun kasvatustaloksilla ei ollut omia lapsia, he myöhemmin testamenttasivat kartanonsa ja muun omaisuutensa tälle kasvatilleen.

Kalle ja Kaisu muistavat myös, kuinka vaikeata ero kasvatustaloksesta saattoi olla. Oli molemminpuoleista itkua, ja sellaista sattui, että Ruotsin ”mamma” lähdön tapahduttua juoksenteli asemalaiturilla junan rinnalla.

Paluumatkalla kaikki lapset eivät suinkaan tulleet Jyväskylään asti, vaan heitä tiputeltiin väliasemille. Saattajalotta näki asemilla monenlaista jälleennäkemistä. Pieni Kaija, jonka vanhemmat olivat kuuroja, ryntäsi heti näiden kaulaan, mutta hän olikin ollut Ruotsissa vain vajaan vuoden. Mutta toiset, useita vuosia ulkomailla olleet, näyttivät kohtaavan biologiset vanhempansa kalsealla pidätyvyydellä. Oma lukunsa oli se, ettei kaikkia vanhempia tahtonut edes löytää.

Tässä oli tarinaa Impi Mirkkolasta, joka toimi primus motorina sodanaikaisissa lastensiirroissa. Monet keskisuomalaiset sotalapset siunaavat kiitoksella hänen elämäntyötään ja muistoaan.

Omin toimin matkalle

Matti Pylvinen

Olin aloittanut koulunkäynnin syksyllä 1938 seitsenvuotiaana. Ensimmäinen kouluvuosi oli sitä ”vanhaa hyvää aikaa” ja koulunkäynti sujui normaalisti. Vuonna 1939 tilanne oli jo kovasti jännittynyt ja koulummekaan ei alkanut normaalilla tavalla. Tuli julistus liikekannallepanosta. Isät kutsuttiin kertausharjoituksiin. Koulut muuttuivat sotilaiden majoituspaikoiksi. Sitten syttyi talvisota. Minusta oli jännittävä, kun sai nukkua vaatteet päällä valmiina mahdolliseen lentohälytykseen. Hälytykset näet olivat useimmiten yöllä. Hälytyksen tultua juoksimme kellariin suojaan pommitukselta. Aluksi ei Jyväskylässä pommituksia tapahtunut, mutta hälytyksiä oli varsin tiuhaan. Kun sitten joulun ja uudenvuoden tienoissa Jyväskylässä pommitettiin, vei isä minut maalle Laukaaseen enon luokse. Siellä vietin tästä sotatalvesta kuusi viikkoa. Talvi oli erittäin kylmä, aina -40° pakasiin asti. Talvisota päättyi maaliskuun 13. päivänä 1940. Koulujen aloittamisesta ei kuitenkaan kuulunut mitään. Vasta toukokuussa tuli kutsu kouluun. Toinen luokka selvittiin sillä, että toukokuussa kahden viikon aikana käytiin kaksi tuntia päivässä Koskenharjun koululla. Näin selvittiin toisesta luokasta.

Syksyllä 1940 alkoi kolmas luokka normaalisti, sen kävin Suvimäen koululla. Oppiaineena oli silloin mm. maanpuolustus. Koulun päätyttyä keväällä 1941 sota Euroopassa kävi jo kovalla rytinällä. Suomi lähti myös mukaan revanssia hakemaan Neuvostoliitosta. Kun kansakouluni neljäs luokka piti alkaa, siitä ei tullut mitään. Suomi oli siis lähtenyt sotaan mukaan, ja nyt olivat tunnelmat meidän poikien mielissä jo aivan toisenlaiset kuin talvisodan aikoina. Sotilaamme kulkivat voitosta voittoon. Jyväskylässäkin näkyi saksalaisia sotilaita. Mm. saksalaisten sotasairaala oli sijoitettu Yhteislyseolle. Kun ei käyty koulua, niin aikaa oli runsaasti muuhun puuhailuun. En muista, että olisimme olleet pahaa tekemässä, mutta sotalaikit olivat jokapäiväistä ja myöskin sotilaiden toimien seuraaminen.

Joskus syys-lokakuun vaihteessa joku meistä pojista tiesi kertoa, että Ruotsiin viedään lapsia sotaa pakoon. Me emme ensin hyväksyneet ajatusta, että lähtisimme Ruotsiin sotaa pakoon varsinkaan nyt, kun uutisia

uusista voitoista tuli joka päivä. Mutta toisaalta tuntui aika jännältä päästä käymään ulkomailla Ruotsissa ja vain puolen vuoden käymisestä oli kysymys.

Niinpä me pojat päätimme ottaa selvää asiasta. Kotona ei puhuttu mitään. Taisi olla niin, että Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimistosta asiasta saimme tietää enemmän. Porukalla lähdimme sinne eräänä päivänä. Porukkaan kuului Pinke, Mojo, Eki ja minä. Toimisto löytyi, ja siellä oleva täti vahvasti kuulemamme huhut, että lapsia vietiin Ruotsiin.

”Pojat, te olette jo kouluikäisiä, teidän pitää saada kansakoulutarkastajan lupa”, sanoi se täti.

Melkein siltä samalta seisomiselta juostiin kansakoulutarkastaja Laitakarin kotiin lupaa kysymään. Ja ihme ja kumma, lupapaperi saatiin heti ensimmäisellä kävöisellä. Vieläkään ei uskallettu puhua kotona mitään. Tyrmäisivät vielä koko hyvän ajatuksen. Seuraava vaihe oli Lastensuojeluliiton toimistosta saatu ohje käydä lääkärin tarkastuksessa. Sairaita lapsi ei Ruotsiin huolittu. Lääkärintarkastus suoritettiin saksalaisten sotasairaalasessa Yhteislyseolla. Meidät kaikki todettiin terveiksi ja siitäkin saatiin todistus. Sairaalaista saimme vielä kotiinviemisiksi suklaata ja lihasäilykkeitä. Nyt sitten tuli paha vaihe. Meille ilmoitettiin jo lähtöpäivä, joka tulisi olemaan marraskuun 17. päivä. Mutta yksi muodollisuus puuttui vielä: on saatava paperille vanhempien suostumus.

”Vaikka vanhempanne tietävätkin(!), mistä on kysymys, niin kirjallisenä se pitää myöskin olla.”

Suostumuspaperi oli otettava mukaan ja kotona oli viimeinkin kerrottava, mistä on kysymys. Menin kotiin ja kerroin äidille, että lähtisin Ruotsiin puoleksi vuodeksi. Ruotsissa saisi syödä herkkuja ja saisin päälleni uusia vaatteita, selitin. Äiti ja isä olivat melko hämillään ja suostuttelu ei tahtonut tuottaa tulosta. Me kävimme vuorotellen toistemme äitien ja isien luona puhumassa herkkujen ja vaatteiden merkityksestä ja äidit ja isät keskustelivat keskenään ja me ruikutettiin lupaa. Ja viimein sitten lupa tuli kaikille.

Saattokuljetukset ja karanteenileirit

Kokosi Pauli Lampinen

Rehtori Olli Kaikkonen haastatteli 4. 5. 1999 vuonna 1918 syntynyttä virkeätä tuttuaan, jyvaskyläläistä Meri Ahosta, joka sodan aikana, erityisesti vuonna 1944, oli mukana sotalasten saattokuljetuksissa ja karanteenileireillä Ruotsissa. Vuonna 1944 yli 25 000 suomalaista lasta lähetettiin pois maasta mm. Helsingin suurpommitusten ja kesällä alkaneen Neuvostoliiton maavoimien hyökkäyksen takia.

Meri Ahonen oli valmis lastentarhanopettaja, joka mainittuun aikaan toimi virassaan Helsingin Ebeneserseminaarissa. Seminaarijohtaja Sirenius tiedusteli, saatuaan Lastensiirtokomitealta pyynnön, löytyisikö seminaarista halukkaita saattamaan sotalapsia Ruotsiin. Meri ja useat muut ilmoittautuivat tehtävään, ja niin alkoi Merin osalta lukuisat junamatkat lasten kanssa Helsingistä Haaparantaan.

Ohjelma Helsingin rautatieasemalla oli aina sama. Lappukaulaiset pienemmät ja suuremmat lapset tuotiin asemalaturille, jossa saattajalotat tapasivat kyydittävänsä ensimmäisen kerran. Tuskin kenelläkään lapsella oli selvyttä, mihin sitä oltiin menossa ja kuinka pitkäksi aikaa. Useilla lapsilla kasvot olivat totiset ja itkettyneet. Ero paikalle saapuneista äideistä tuntui tuskaiselta. Lähtijät tarkistettiin listoista, lapsia nostettiin vaunuun ja istutettiin penkkeihin. Monet tarvitsivat välitöntä huomiota ja rauhoittamista.

Junamatka Haaparantaan kesti koko päivän, mutta yöpymisiä ei ollut. Saattotätien viihdyttämisen taito oli kovalla koetuksella. Pienimpiä piti hoitaa, isompien kanssa oli pelattava tai luettava satuja. Leikkikaluja ja evästä oli matkassa. Kylmää maitoa sai maitotonkista, joita oli sijoitettu junanvaunujen väliin! Merin mielestä junamatkat olivat toisten toimesta hyvin järjestetyt. Juna pysähtyi tietyille väliasemille, joissa vastassa oli sekä lääkintähenkilökuntaa että ruokalottia, jotka tarjosivat lämmintä ruokaa.

Haaparannassa lasten luovutus sujui hyvin. Vastassa oli ystävällisiä ruotsalaisia lottia ja sotilashenkilöitä. Paluumatkalle väsyneet saattajat lähtivät saman tien. Kotiin palattua saattaja tuskin ennättivät hengähtää, sillä kohta kutsu kuului uudelle saattomatkalle.

Karanteenileirillä

Helluntaina 1944 tuli uusi usean kuukauden pituinen komennus. Meri sai matkalle kaikki 20 Ebeneserseminaarin ensimmäisen vuosikurssin oppi-

lasta. Ensin mentiin normaalisti lasten kanssa Haaparantaan, josta matka jatkui ruotsalaisella junalla Etelä-Ruotsissa sijaitsevaan Halmstadiin.

Halmstadin karanteenileiri oli uusi. Merin mielestä se oli jokin hoitolaitos. Saattajat toimivat leirillä lasten tulkkeina ja viihdyttäjinä, kun taas ruotsalainen henkilökunta suoritti täipuhdistukset ja terveystarkastukset. Ruoka oli kiitettävän hyvää. Hygienian ja terveyden hoitoa kesti 2–3 viikkoa.

Hyvä tahto säteili aina ja kaikkialla. Meri muistaa erään kreivittären, todellisen Suomen ystävän, joka hankki saattajille lahjoituksena erilaista tavaraa saippuasta kenkiin asti.

Kun karanteeni oli ohi, alkoi lasten sijoittelu perheisiin. Merin mieleen jäi erityisesti sijaisisä, joka sanoi: ”Vaimoni on sairaanhoitaja eikä voinut työesteen vuoksi tulla, mutta hän sanoi lähtiessään, että valitse sellainen lapsi, joka näyttää kurjimmalta. Hoidamme hänet kuntoon.” Mies valitsi lapsen, joka sairasti kroonista ripulua.

Meri oli Halmstadissa vain yhden karanteeniperiodin, ja sitten tuli komennus Tukholmaan. Siellä karanteenileirin päällikkönä oli ruotsalainen, mutta muussa henkilökunnassa, jopa johtotehtävissä, oli runsaasti suomalaisia. Kaiken kaikkiaan Tukholman leiri oli kolkko paikka, sillä se oli vanha kivitalo, koulu, johon mahtui 700 lasta.

Johtuen sinisestä asusta Meri oli Blå Flickan eli Sininen Tyttö. Koko Ebeneserseminaarin tyttöjoukko oli Tukholmassa vielä mukana. He hypivät asfalttipihalla narua ja ruutua sekä ohjasivat piirileikkejä. Sattumalta pihalle osunut journalisti ihastui menoon siinä määrin, että hän kirjoitti lehteen jutun, joka kuvineen täytti koko sivun.

Seuraavaksi Meri siirrettiin Eskilstunaan, Jyväskylän tulevaan kummi-kaupunkiin. Leirin henkilöstöpäälliköksi oli aluksi nimitetty vanha ruotsalainen terveydenhoitaja, jolta homma levisi kuin Jokisen eväät. Tyytymättömyyttä aiheutui mm. siitä, ettei järjestystä saatu ihmisten työ- ja lepo-vuoroihin. Meri nimitettiin uudeksi henkilöstöpäälliköksi ja asia saatiin kaikkia tyydyttävään kuntoon.

Työ Eskilstunan leirillä oli samaa kuin muuallakin; täipuhdistusta ja lasten terveyden tarkkailua sekä normaaleja huoltotehtäviä. Lämmöllä Meri muistaa ruotsalaista kollegaa, paikallista terveydenhoitajaa, joka lahjoitti hänelle kutomansa villapaidan. Erikoista oli myös se, että leirille tuli lapsiaan saattamaan paljon lupsakoita karjalaisäitejä, jotka leirin kunnossapidossa olivat suureksi avuksi.

Meri ennätti syyskesällä 1944 vielä uuteen karanteenileiriin, joka sijaitsi pienessä viehättävässä Malmköping-nimisessä kaupungissa. Myös

sinne oli komennettu suomalaisia tyttöjä, muutamat jopa Ebeneserseminaarista. Täisota oli sielläkin käynnissä, ja usein hoitajat kampasivat iltaisin täitä tukastaan. Mutta ystävällisyys paikallisen väestön taholta oli täälläkin silmäänpistävää. Meri muistaa, että suomalaiset hoitajat kutsuttiin kerran erääseen kotiin, jossa ennestään oli suomalainen sotalapsi. Heitä pidettiin kuin ”piispaa pappilassa”. Suomalaistyttö oli tullut taloon pari vuotta sitten ja puhui sujuvasti ruotsia. Häneltä kysyttiin, palaisiko hän Suomeen piankin. Tyttö vastasi ruotsiksi: ”Ja, kanske då när jag har en ring i fingret och en vit möss på huvudet” (vasta sitten kun on sormus sormessa ja ylioppilaslakki päässä). Näytti siltä, että lapsi oli hyvin rakastettu ja – hyvin manipuloitu. Merillä syntyi aavistus, ettei Suomi tule koskaan saamaan takaisin kaikkia sotalapsiaan.

Elettiin jo syyskuuta 1944, ja sota näytti kallistuvan kohti loppuaan. Tosin loppurytinät olivat valtavat. Meri palasi Helsinkiin ja Ebeneserseminariin, jossa häntä oli kovasti kaivattu töihin. Suuri osa oppilaista ja entisistä kollegoista olivat hajaantuneet ties minne.

Työ sotalasten kanssa oli tarjonnut elämyksiä, joita ei millään saanut pois mielestään. Palkka, jonka Meri muistelee olleen 80 kruunua kuussa, ei koko aikana ollut ajatuksissa päällimmäisenä. Paras palkka ja kiitos lienee ollut se, että hän näki lasten itkun muuttuvan nauruksi ja se, että hänelle suotiin mahdollisuus auttaa turvattomia lapsia pois sodan jaloista.

Sotalasten muistelmissa on irronnut varsin vähän tietoa esimerkiksi karanteenileireistä. Historiaryhmä onkin kiitollinen siitä että Meri Ahonen on tuonut valaistusta tähän asiaan.

Lapsen paras

Daisy Holopainen

Muisteloissaan eräs sotalapsen äiti, 81-vuotias leskivaimo, käytti pariin otteeseen sanontaa lapsen paras. Lapsen parasta hänkin oli ajatellut vuonna 1941, jolloin hän lähetti 4-vuotiaan esikoispoikansa sotalapseksi Tanskaan. Niihin aikoihin hän oli itse 22-vuotias, kolmatta kertaa raskaana oleva nainen. Hän oli jo ennättänyt talvisotien pommien jylistessä haudata toisen poikalapsensa, vain kolmenpäivän ikäisen pienokaisen. Hän tunsu olevansa yksin. Aviomies oli Helsingissä aseseppäkoulussa. Miehen sukulaisia oli kyllä Jyväskylän seudulla hyvää anoppia myöten, mutta olosuhteet olivat ankarat kaikilla. Ruokaa oli niukasti. Ympäristö ei äidin laihasta ole-

muksesta edes tämän raskautta havainnut. Esikoinenkin oli syntyessään painanut vain 2700 g. Niin heiveröinen oli ollut, ettei suku uskonut hänen elolle ehtyvän. Kortilla saatu kolmen desilitran päivittäinen maitoannos ei juurikaan riittänyt kunnon kohennukseen. Kaupasta sai ostaa jäätyneitä perunoita ja lanttuja. Jyväskylää ympäröivällä maaseudulla ei ollut sukulaisia tai tuttavita, joilta olisi voinut pyytää tai ostaa muutakin särkeä mitä korteilla sai. Sokeriannoksilla sentään onnistui tekemään kauppaa jyväskyläläisen myllynomistajan kanssa ja tällä tavoin saamaan jonkinverran ruisjauhoja.

Näissä olosuhteissa osui silmiin sanomalehdessä ollut ilmoitus. Siinä Mannerheimin Lastensuojeluliitto tarjosi mahdollisuutta lähettää lapsia turvaan ja ruuan äärelle Tanskaan. Kälynsä kanssa, jolla oli neljä lasta, äiti pohti asiaa. Käly olisi valmis lähettämään kaksi keskimmäistään, äidin esikoispojan ikää lähinnä olevaa tyttölasta matkaan. Mikä olisi serkusten yhdessä matkustaa. Sattui vaan niin, että lapsikiintiö oli jo ennättänyt täyttyä, ennen kuin nämä kaksi äitiä ehtivät liiton toimistoon Tourulaan. Mukaan pääsisi vain, jos tulisi peruutuksia.

Ja tulihan niitä. Oliko omasta lapsesta luopuminen sittenkin liian vaikeaa? Sitä voi vain arvailla. Kyseessä olevat serkukset nyt kuitenkin istuivat junassa innokkaina ja terhakkaina. Ja mikä oli ollessa. Sukulaistati, esikoispojan äiti oli seuruetta saattamassa. Turun satamaan saakka hän aikoi olla mukana.

Silti ei itkulta tälläkään matkalla säästyty. Turussa lapset ja saattajat vietiin eri linja-autoissa satamaan. Äiti pääsi vasta seuraavassa kyydissä poikansa perään. Kun pikkumies tämän erottelun havaitsi, jäi äidille kuva auton ikkunaa hakkaavasta ja parkuvasta lapsukaisesta. Onneksi kuva ei jäänyt matkan viimeiseksi. Saavuttuaan satamaan pystytetyille lasten ruokapaikalle, hän näki esikoisensa istumassa nauravana ja ilakoivana serkkutyttöjen keskellä. Tämä riitti. Äiti poistui hiljaa paikalta näyttäytymättä enää lapselleen.

Monivaiheisen kotimatkan aikana ikävä ja huojentunut olo riitelivät ja raastoivat hänen sisintään. Raaka arki ja oma selviytyminen olivat kuitenkin sen hetken todellisuutta. Oli pakko sopeutua. Kuukauden kuluttua hänellä olisi uusi ihmistaimi vastattavanaan. Onneksi kirjeet Tanskasta saavuttivat hänet pian. Lapsi oli saanut perheen, sopeutunut hienosti uusiin olosuhteisiin, oli oikea ilopilleri, kun pariskunnalla, jolle hän oli joutunut, ei ollut vielä omia lapsia ilakoimassa. Oli iso maalaistalo, tilaa ja luontoa, eläimiä ja ennen kaikkea rakastavia ihmisiä ympärillä. Suomen kotia muistettiin, ei vain kirjeillä, vaan myös paketeilla, joita tuli joka kuu-

kausi. Ne turvasivat osittain perheen uuden pienokaisen ja tämän äidin elämän. Monet vellit keitettiin esim. paketeissa olleesta maitojauheesta. Sattui myös kömmähdyksiäkin. Valkohomejuusto tuli heitettyä "homeh-tuneena" menemään.

Jos tuli Tanskasta Suomeen ruokapaketteja, niin saattoivat suomalaiset äidit vastaavasti lähettää jotain hyvää Tanskaan. Mannerheimin Lasten-suojeluliitto organisoi Suomessa puolukankeräyksen ja Tanskaan lähetet-tiin puolukkaa 25 kilon pahvilaatikoissa. Esikoispojan Tanskan perheeltä-kin tuli kiitoskirje pojan äidille. Hyviä olivat olleet Suomen marjat ja mie-lihyvä täytti äidin mielen, kun saattoi edes tällä tavoin osoittaa kiitollis-uuttaan. Jäi vain epäselväksi, tokko puolukoita löytyy Tanskasta ollen-kaan, kun niitä niin makoisiksi marjoiksi keuhuttiin.

Kirjeisiin tarvittavaan käännöstyöhön löytyi aluksi tanskankielen tai-toinen henkilö kaupungin rahatoimistosta, myöhemmin ruotsinkielen tai-toinen muualta kaupungista. Käännöstöistä nämä ihmiset eivät perineet mitään palkkiota. Pikemminkin he nauttivat mahdollisuudesta saada seu-rata pienen miehen edesottamuksia Tanskassa ja Suomen ja Tanskan per-heen välistä kanssakäymistä.

Lasten paluusta ei heidän lähtiessään ollut mitään puhetta. Kirjeistä välittyi Tanskan perheen yhä kasvava kiintymys poikaan. Äidin mielessä ennätti jo käydä adoptiokin. Mitä vastata, jos sellaista kysytään? Ei ollut helppoa syrjäyttää sijaisperheen tunteita. Itku tuli heidänkin puolesta eroa ajatellessa. Ja miten poika sen ottaisi, kun heitellään paikasta toiseen? Yh-täkkiä tulikin sitten kiire saada lapsi takaisin, kun Tanskasta kantautuivat uutiset kertoivat maan miehittäjien aikeista. Ja hiljainen poika sieltä tuli. Ei tietenkään enää osannut äidinkieltään ja oli ehkä senkin takia vaisumpi. Vain Tanskasta tulleet kirjeet saivat hänet innostumaan ja hän kertoi vilk-kaasti Tanskan oloista ja siellä vietetystä ajasta, tavoista ja ihmisistä. Viisi-vuotta nuorempi oli sitäkin vilkkaampi ja suurena apuna. Äiti muistelee, kuinka esikoinen opetti tälle tanskankielellä tuntemaan kellotaulun. Niin hyvin se tarttui päähän, että pikkuveli vielä vuosia myöhemmin luetteli numerot tanskaksi, kun ne kaikilta toisilta olivat jo unohtuneet. Pikkuveli viestitti myös isoveljensä koulunkäynnin hankaluuksia äidille. Ymmärtä-mätön opettaja kai halusi kitkeä nopeasti pois kaiken tanskalaisuuden po-jan käytöksestä ja varmaan tämäkin aiheutti ahdistusta pienessä koululai-nessa.

Ruokasäännöstelyn loputtua Tanskan pakettienkin tulo loppui. Kir-jeenvaihtokin väheni tyrehtyen viimein joulutervehdyksiin. Mutta hyvät muistot ovat tallella. "Pojallani oli Tanskassa ihanat vanhemmat", äiti to-

teaa. Sodan jälkeen tällä kahdeksan lasta synnyttäneellä äidillä riitti työtä ja aherrusta, mutta nyt sitä aikaa muistellessa se tuntuu sittenkin rikkaalta ja elämisen arvoiselta. Hänen lapsistaan kasvoi kelpo aikuisia ja perhesiteet ovat kaikkien kohdalla tiiviit ja lämpimät. Yhteiset hetket ovat monesti yhtä juhlaa.

Toteutuiko tässä lapsen paras? Siihen on kai mahdotonta vastata. Mitä olisi tuonut tullessaan muu vaihtoehto? On kuitenkin sotalapsia, joiden kokemukset vieraissa tai myöhemmin kotitantereella ovat jättäneet sen verran syvät arvet, etteivät omalla kohdallaan pysty hyväksymään lastensiirtojen olleen ainakaan hänen parhaakseen.

Sotalapsena olo oli elämys sekkin

Laila Salosen haastattelu Koillishäme-lehdessä

Olin sotalapsena Ruotsissa hieman yli kaksi vuotta. En antaisi millään pois sitä aikaa elämästäni. Se oli ihaninta lapsuusaikaani, sanoo jämsäläinen Laila Salonen. Häntä harmittaa, että sotalapsista kertovassa televisio-ohjelmassa ja kirjassa on annettu pelkästään kielteinen kuva lasten sijoittamisesta naapurimaahan. Myös myönteiset kokemukset olisi pitänyt tuoda esille. Laila Salonen lähti kaksoissiskonsa Annikin kanssa kuusivuotiaana Ruotsiin. Silloin elettiin jatkosodan aikaa, vuotta 1944. Viipurin maalaiskunnasta sotaa pakoon lähtenyt perhe oli asettunut Arvajalle.

Isä kuoli vuonna 1943 ja äidille jäi viisi sotaorpoa. Isosisko keksi ensimmäisenä ajatuksen, että jos laitettaisiin nuorimmat Ruotsiin, hän kertoo. Lapsijoukko lähti Jämsästä koppikuorma-auton lavalla. Laila Salonen muistaa, että lähtö jännitti häntä, muttei pelottanut. Hän ei muista edes itkeneensä, sillä hänellä oli turva siskossa. Turussa odotettiin laivaa nukkuen lattialla sanomalehtien päällä. Laiva lähti pimeässä ja matkustajat pelkäsivät, että se ajaa miinaan. Laivassa lapsia alkoi itkettää ensimmäisen kerran, kun juomavettä ei ollut riittävästi. Eri puolilta maata kerääntyneet lapset joutuivat lääkarintarkistukseen ja vanhat vaatteet luovutettiin pois, ettei Ruotsiin olisi salamatkustanut täitä.

Laiva tuli Tukholmaan ja meidät vietiin yöpaitasillaan tavarataloon. Kyllä siinä silmät aukenivat, kun siellä oli hienoja vaatteita henkarit täynnä, sanoo Laila Salonen. He saivat leninkejä, hameita, puseroita ja kenkiä. Pienen odottelun jälkeen Laila ja Annikki pääsivät uusiin koteihin kiviselle Hönön kalastajasaarelle, joka on Göteborgin edustalla. Heidät sijoitettiin aivan naapuritaloihin. Laila pääsi kalakauppias Algot Hanssonin ja hä-

nen vaimonsa Judithin perheeseen, jossa oli kolme poikaa ja yksi tyttö. Annikki oli perheessään kahdeksas lapsi.

Muistan, että itkin kun pääsin perille. Minua ei pelottanut, mutta se suretti, että jouduin eroon siskosta. Minulle oli ostettu nukke ja kaunis olkalaukku. Setä ja täti yhrättivät lohduttaa. En osannut silloin selittää, miksi itkin, kertoo Laila Salonen.

Hanssonit olivat aivan ihania ihmisiä. He kuuluivat vapaakirkkoon, Annikin perhe luterilaiseen kirkkoon ja toinen naapuri helluntaiseurakuntaan. Kaikki elivät sulassa sovussa ja ystävytydessä. Minäkin olen saanut siitä esikuvan ja hyväksyn kaikki uskontokunnat. He sanoivat, ettei heillä ole oikeutta pyytää sanomaan heitä äidiksi ja isäksi. He terottivat koko ajan siitä, ettei saa unohtaa Suomessa olevaa äitiä ja sisaruksia.

He halusivat kuitenkin, että olisimme saaneet jäädä. Molemmat perheet pyysivät meitä myöhemmin ottolapsiksi, mutta äiti ei suostunut siihen. Laila Salosen mielestä yhteydenpito kotiin oli hyvin arvokas asia. Hän kävi ensimmäisen luokan kansakoulua Ruotsissa ja ehti unohtaa suomenkielen. Kirje kotiin syntyi tikkukirjaimin ruotsiksi. Ja Arvajan koulun opettaja suomensi sen. Hänet olisi voitu aivan hyvin sulauttaa ruotsalaiseen yhteiskuntaan. Osa sotalapsista jäikin naapurimaahan.

Koti-Suomeen annettiin jatkuvasti apua pakettien muodossa. Laila ja Annikki saivat myös koulutovereistaan hyviä ystäviä, eikä heitä koskaan syrjitty millään tavalla. Heitä ei nimitelty yhtään kertaa finneiksi. Koulutovereilta tuli myöhemmin joulupaketteja ja kortteja. Hanssoneilla oli iso, kaunis talo. Muutenkin elintaso oli Ruotsissa erilainen. Oli appelsiineja, kahvia ja purkkaa. Hampaista pidettiin hyvää huolta. Molemmille tytöille ostettiin aina samanlaiset vaatteet, koska he olivat kaksosia. Toisen maailmansodan loppua juhlittiin pienen saaren kujilla ja kallioilla. Tytöille hankittiin Suomen liput, joita he heiluttivat. He saivat lisää aikaa olla Ruotsissa, mutta lopulta oli lähdettävä kotiin ja ero tuntui haikealta. Kotiin oli kuitenkin hyvä palata ja Arvajan koulussa suomenkielikin palautui pian mieleen.

Minä tunnen kiitollisuutta siitä, että äiti laittoi meidät Ruotsiin. Saimme sieltä hyvän kodin ja tervetullutta apua, sanoo Laila Salonen. Hän piti jatkuvasti yhteyttä sota-ajan vanhempiinsa. 13-vuotiaina molemmat tytöt olivat koko kesän Hönössä. Toisen kerran hän kävi siellä miehensä Paavo Salosen ja heidän vanhimman tyttärensä kanssa vuonna 1965. Nyt molemmat Ruotsin vanhemmat ovat kuolleet ja heidän lapsistaankin elää vain tytär.

Minä koin ajan Ruotsissa hyödyllisenä. Minulla on nyt iso perhe, seitsemän lasta ja kymmenen lastenlasta. Olen saanut perustan lasten kasvat-

tamiseen omalta äidiltäni ja Ruotsin vanhemmiltani. Muistan, että kasvatuksen suunta oli siellä sama kuin äidilläni. He ajattelivat asioista samalla tavalla. Täällä alkanutta pyhäkoulua jatkettiin Ruotsissa. Pois lähtiessäni täti sanoi viimeksi asemalla, että muista Laila iltarukous.

Minä käsitin, että se pitää muistaa ruotsiksi ja luin vielä 13-vuotiaaksi asti joka ilta Levolle lasken Luojani, Isä meidän ja Herran siunauksen ruotsiksi. Siinä oli aikamoinen työ. Laila Salonen arvostaa Suomen sota-aikana saamaa apua ja hänestä tuntuu pahalta, ettei rikastunut Suomi halua nyt ottaa pakolaisia. Nykyään päättäjät ovat olleet sota-aikana lapsia. Siitä huolimatta pakolaisasiasta on tullut kilpalaulanta, jolla tehdään politiikkaa ja kerätään irtopisteitä, vaikka sen pitäisi olla yhteinen asia. Suomen ja Ruotsin välinen ystäväkuntayhteistyö täyttää tänä vuonna 50 vuotta. Yhteydet syntyivät talvisodan lopussa, kun ruotsalaiset kunnat alkoivat ottaa suomalaisia kummikunnikseen. Avun turvin rakennettiin terveystaloja, saatiin rakennustarvikkeita, huolehdittiin palotorjunnasta, lapsista ja lapsiperheistä ym. Yli 70 000 sotalasta sijoitettiin ruotsalaisiin perheisiin sotaa pakoon. Avustus jatkui 50-luvun alkuun asti. Sen jälkeen on kulttuuriyhteistyö tullut tärkeämmäksi. Ystävyystoimintaa hoitavat nyt kunnat ja Pohjola-Norden.

Sotalapsuuden aikaa ei voi unohtaa

Pauliina Lampikoski Pirkkalasta lähetti oheiset äitinsä **Aili Naukkarisen** kertomat muistelmat sodan ajoilta. Tytär muistaa, että äidin sotalapsuus koettiin perheessä hyvin merkittävänä asiana. Hän ilmoitti myös, että äiti vakavasti sairaana ja tyttärensä tuella vaivoin jaksoi vastata kyselylomakkeen kysymyksiin (sotalapsi Aili Naukkarinen kuoli 5. 8. 1998).

Juna jyskytti hitaasti ja tasaisesti eteenpäin. Talviset maisemat vilahtelivat ohitse loputtomana juovana, jonka joskus katkaisi jokin talo ja asemat, jolle juna aivan kuin henkäisi levähtämään. Helmikuun päivä oli kirkas ja lunta oli paksult pohjoisen radan varsilla. Maisemat eivät nyt kiinnostaneet matkustajia. Juna oli matkalla tuntemattomaan ja vaunu oli täynnä lapsia, jotka istuivat jännittyneinä eteensä tuijottaen pienenpien torkkuesa toisiaan vasten, joidenkin itkiessä äitiään.

Siinä nyt olin matkalla minäkin kuunnellen junan tasaista jyskytystä. Välillä ääni kiihtyi ja ajattelin sen jostain vihastuneen. Mietin kaikenlaista, etten olisi muistanut kotiväkeä ja äitiä, joka jäi asemalle huiskuttamaan

naapurin tädin kanssa. Näin heidän selvästi pyyhkivän silmiään junan lähtiessä liikkeelle.

Oli talvisota. Meidät oli evakuoitu pois Karjalasta omasta kodistamme. Asuimme nyt Kempeleellä pienessä mökissä, jossa seinän takana asui toinen perhe evakkoja myöskin.

Sotaa pakoon olin kai menossa taaskin. Nyt tein lähtöä innoissani, olihan sotalapsi aivan jotain erikoista ja jännittävää. Sitä paitsi meninhän nyt Ruotsiin. Olin kymmenvuotias ja sain tehtäväni. Naapurin neljävuotias Pentti ja kaksivuotias Heino, jotka tiiviisti istuivat vierelläni olivat tulleet holhottavikseni.

Matka kului alussa mukavasti poikien katsellessa kaikkea uutta ja ihmeellistä, mutta vähitellen ikävä ja uni yllättivät. Samoin monet pissareisut. Onneksi olin kotona joutunut hoitamaan pienempiä veljiäni Marttia ja Mattia, jotka nyt tulivat taas mieleeni. Huokaisin raskaasti, tunsin sisälläni jotain painavaa. Muistin äidin joskus sanoneen, että on kuin sydän halkeaisi ja se oli aina silloin kun hänellä oli paha mieli, varsinkin nyt evakossa ollessa.

Heräsin ajatuksistani junan pysähtyessä jollekin asemalle ja pian taas jatkaessa tasaista menoaan. Hoivailin poikia parhaan kykyni mukaan, vaikka jännitys ja pelko hiipi itsellekin kaikesta tulevasta. Pojat olivat viimein torkahtaneet viereeni. Seurasin matkatätiä touhuja heidän hyssytellessä ja ruokkiessa pienimpiä. Joukossa oli myös paljon ikäisiäni, mutta tutustuminen ei nyt luonnistunut... Katselin valkoisia lappuja kaulassamme. Ne vaikuttivat aivan vauvojen ruokalapuilta, joihin oli kirjoitettu nimet ja osoitteet. Matkan pitkäväteisyys vaivasi jo minuakin ja välillä muistin taas kotiväen. Junan yksitoikkoinen meno toi mieleeni matkan jonkin aikaa sitten.

Oli kauhean kylmä ja ihmisiä tungeksi kaikkialla nyytteineen ja tavaroineen. Kuljimme tavaravaunussa pois sodan jaloista. Söimme käsin uunipuuroa, jonka äiti oli hädissään laittanut paperipussiin ja minun koulu-reppuuni. Oli tullut käsky lähteä heti asemalle. Mukavasti se puuro lämmitti selkääni. Meistä lapsista se oli jännittävää, mutta vanhempien ilmeet olivat vakavat. Isä oli saanut lomaa jostain työkompaniasta ja lämmitteli saunaa, mutta sinne se sauna jäi lämpiämään meidän kiirehtiessä asemalle. Isä tosin tuumi, että jospa se olisi lämmin kun palaamme, mutta tuossa sanonnassa ei ollut nyt leikkipuhetta, vaikka isä olikin sellainen.

Olin mietteissäni junan pysähtyessä asemalle. Tornio, luin asemahuoneen seinältä. Katselin ulos ikkunasta, lunta sateli suurina hiutaleina hämärään iltaan. Junamatkamme päättyi ja meidät vietiin linja-autoon, joka

kuljetti meitä johonkin suureen rakennukseen. En ollut koskaan ollut sairaalassa, mutta nyt olimme varmasti sellaisessa. Siellä meidät pestiin isoissa paljuissa ja valkotakkinen setä tutki meitä. Saimme myös ruokaa, mutta nyt ei se maistunut, tuskin tiesin mitä lautasella oli. Jännitys ja ikävä, jota matkalla olin pidättänyt laukesi. Koti oli jossain kaukana... Nieveskelin kyyneleitä matkan jatkuessa autolla. Oli pimeää saapuessamme erälle koululle. Istuimme pulpeteissa, kun luokkaan tuli oudosti puhuvia naisia. Minusta tuntui kuin he olisivat tarkastaneet kenet meistä valitsevat. Arvasin meidän nyt olevan Ruotsissa. Vaistomaisesti pidin poikia kädestä kiinni, koska kaksi naista tuli tahtoen ottaa heidät.

Selitin itkien, etten eroa pojista, mutta suomalainen matkatäti sanoi poikien pääsevän hyviin koteihin ja aivan lähekkäin. Istuin siinä, tunsin olevani ihan yksin vieraassa maassa. Sillä hetkellä minä en pitänyt yhtään Ruotsista. Enkä myöskään äänestä, jonka kuulin vierelläni sanovan: "Lähdetkös tädin pikku-piiaksi". En myöskään pitänyt sanasta piika, sillä olinhan tullut sotalapseksi. Jotenkin vaistosin, että lähdettävä oli.

Ajoimme pikkuautolla, en tiennyt minne. Olin väsynyt ja ikävissäni. Ero pojista tuntui pahalta. Perille tultuamme tajusin vain, että tänne minun olisi nyt totuttava. Sänkyyn päästyäni nukahdin kuitenkin sikeästi. Aamulla heräsin pienen pojan katsellessa minua ihmeissään sänkyäni vierellä. Hän oli talon puolitoistavuotias poika Gosse, pyöreä kuin pulla. Tutustuin häneen pian. Setä oli nuori ja puhui ruotsia. Täti kertoi olevansa Aavasaksalta kotoisin, hänen kanssaan puhuin suomea.

Vaitonaisesti kerroin heille kotioloistamme ja itsestäni. Evakkomatka ja suuri perheemme kiinnosti heitä myös kovin. Ennemmin en ollut ajatellut perheemme suuruutta, vaikka meitä olikin yksitoista lasta. Kuulin kyllä äidin usein huokaavan ruoan puutetta. Suomessa oli sota ja pula kaikesta. Kaipa minä juuri siksi olin täällä, koska kotona oli puutetta.

Gösta-setä kävi työssä tehtaassa sorvarina. En tiennyt mitä se oli. Heillä oli lehmä, jota täti hoiti, hän oli koti-äiti. Se tuntui kotoiselta, sillä äidilläkin oli lehmä. Moni muu asia oli vierasta. Mukavaa oli, kun varpaita ei palellut lattialla kuten kotona. Ruokaa oli tarpeeksi ja miten hyviä olivat keksit, joita kotona ei koskaan saanut.

Jonkin päivän kuluttua lähdimme läheiselle koululle Signe-tädin kanssa. Siellä oli muitakin suomalaisia lapsia kuunteluoppilaina. Lähdin mielelläni, olinhan joutunut lopettamaan koulun kesken. Ujona ja peloissani seisoin nyt kuitenkin kaikkien katseltavana. Mielestäni olin hieno uudessa mekossani. Kävimme tädin kanssa ostamassa sen aivan koulua varten. Siinä oli valkea kauluskin, jota täytyi ihailla oikein peilin edessä. Kou-

lussa oli muuten mukavaa, mutta emme voineet lukea, ainoastaan laskimme ja piirtelimme. Sain tovereita ja opettajan Britta-tytöltä sain kuvankin.

Kotiin kirjoitin heti perille tultuani. Kerroin kuinka en voinut pitää pojista huolta, se vaivasi minua kovasti. Sain pian kotiväeltä kirjeen. Oli hienoa saada aivan omalla nimellä osoitettu kirje. Siinä luki: Koululainen Aili Kaipainen, Kalix, Nyborg, Sverige. Se oli paikka, jossa asuin Pohjois-Ruotsissa. Katsoin sen koulukartasta. Sain myös pienen valokuvan kotiväestä. Katselin sitä aina ikävän yllättäessä. Tädin tehdessä töitään hoivailin minä Gossea. Hän sanoikin ottaneensa minut, koska näki miten minä huolehdin koululla pojista. Muiden tyttöjen leikkiessä vapaasti täytyi minun pitää poika mukanani. Se oli rasittavaa. Matkan jouduttamiseksi kannoin häntä paljon, mutta Gosse painoi ja minä olin hento. Täti sanoikin minua esinäkemältä laihaksi lapseksi ja surkutteli, etten syönyt tarpeeksi. Gösta-sedän ansiosta pääsin joskus leikkimään naapurin suomalaisten Maijan ja Pirkon kanssa. Kerran keksimme leikkiä hammaslääkärinä, koska Maijan etuhampaat heiluivat pahasti. Minä tiesin miten ne voi ottaa pois. Olihan isä minulta ja veljiltäni niitä nyppinyt ja sanonut vain: ”Avaahan suusi”, ja kiertänyt vain langan hampaaseen ja niin oli hammas yhtäkkiä poissa. Niinpä minä sain olla lääkäri ja nyhtäisin Maijalta hampaan. Mukavaa se minusta oli, muttei Maijasta. Talonväeltä sain kiitosta urheudesta ja sekin oli tietysti mukavaa.

Alkukesällä opettelini ajamaan pyörällä. Sitä taitoa en voinut opetella kotona, koska oli vain isän ainoa pyörä ja hänen työkulkuvälineensä. Ainoastaan velipojat uskalsivat sillä ajella. Istuin Gossen kanssa ulkona rapulla. Oli kaunis kesäpäivä, kun posti toi kirjeen kotoa, jossa äiti kertoi heidän lähtevän takaisin kotiin Karjalaan. He olisivat siellä jo juhannuksena. Silloin minut valtasi sellainen ikävä, että en voinut ajatella kuin entistä kotia ja kuinka kaukana olisinkaan nyt kotiväestä. Iltaisin itkin sängyssäni ja rukouksiin liitin – suojele kotiväkeä ja vie minut pois täältä. Ikävääni en voinut selittää kenellekään, en ainakaan tädille. Olisin kai ollut kiittämätön, koska hän usein mainitsi, kuinka hyvä minulla oli heidän luona. Sain ruokaa ja vaatteita, mutta ne eivät nyt merkinneet mitään. Mietin miksi en pääsisi lähtemään jos sotaa ei enää ole. Arvelin heidän vain pitävän minua Gossen vahtina. Kuulin myös heidän usein riitelevän, mutta en tiennyt mistä, he kun puhuivat ruotsia. Pelkäsin ja itkin sängyssäni, mutta he sanoivat etteivät he tarkoita minulle pahaa. Riidat sattuivat usein silloin kun setä oli myöhään poissa.

Ilmat olivat kovin muuttuneet. Ulkona ei voinut leikkiä. Täti sanoikin syksyn tulleen. Eräänä päivänä hän ilmoitti minulle lapsien lähtevän takai-

sin Suomeen ja haluanko minäkin lähteä. He kyllä ottaisivat minut omak-sikin. Tädin suostutteluihin en sortunut. Iloitsin heti lähdöstä ja odotin lähtöpäivää, etten vain jäisi pois.

Olin matkalla junassa kotiin. Muutamia lapsia oli menossa samaan suuntaan. Olimme vieraita toisillemme. Yhteistä olivat nuo laput kaulas-samme. Matkasimme jo toista päivää. Yön vietimme jossain sairaalassa, jossa meidät taas tutkittiin. Nukuimme sairaalan sängyissä. Kuu paistoi isosta ikkunasta, etten oikein saanut nukutuksi, mutta tuntui ihmeen tur-valliselta päästä kotiin. Juna kolisteli hitaasti ja puiset penkit tuntuivat ko-vilta istua. Välillä kyyristyin nurkkaan ja torkahdin. Matkan pituus vaiva-si ja ajattelin, ettei se lopu koskaan. Saavuimme viimein kuitenkin Sorta-valan asemalle, jonne odotin kotiväen tulevan.

Pettymykseni oli suuri; minua ei ollut kukaan vastassa. Siinä minä sei-soin syksyisessä kylmässä itkua tehden, matkatätien lukiessa lapustani ni-miä ja osoitettani. Muistin kuitenkin äidin kirjoittaneen, että veljeni Eino on Sortavalassa juoksupoikana Itä-Karjala -liikkeessä. Niin minut vietiin sinne. Siellä sitten istuin tavaravarastossa odottaen veljeni kotiin lähtöä il-lalla. Oli jo myöhäinen ilta saavuttuamme Kuokkaniemen asemalle. Tuuli ja satoi, valoja oli niukasti. Erilaista kuin Ruotsissa. Täällä oli pienempää. Kuljin vaitonaisesti veljeni vierellä. Hän oli kovasti kasvanut, melkein vie-rastin häntä. Kysyin häneltä, miksi kaikki on niin outoa. Hän selitti sen johtuvan siitä, kun täällä on ollut sota ja pula kaikesta ja että sotaa käydään yhä kaukana Karjalassa. Sota ei minua nyt kuitenkaan kiinnostanut. Aste-limme kantamuksinemme pimeää tietä. Oli vain niin turvallista siinä vel-jen vierellä.

Saavuimme viimein kotiin pieneen ja köyhään, jonne olin kovasti ikä-vöinyt. Kotiväki yllättyi kovasti tulostani. Junien epäsäännöllisistä ajoista johtuen heillä ei ollut tarkkaa tietoa saapumisestani. Se ei enää ollut tärke-ää. Sinä iltana nukahdin siskoni Kertun viereen onnellisena ja rukouksee-ni liitin:

”Kiitos, että toit minut kotiin!”

Hei, me oltiinkin sotalapsina Tanskassa!

Pauli Lampinen

Sotien aikana rahdattiin lähes 4000 suomalaislasta Tanskaan. Annu Edvardsen-Liikkanen ilmoittaa Lappu kaulassa-kirjassaan Tanskaan jääneen sotalapsen Marianne Larsenin laskelmiin perustuen lukumääräksi 3870, mihin sisältynevät ne 93 sotalasta, jotka olivat matkassa jo talvisodan aikana. Jyväskylän seudulta näyttää lähteneen Tanskaan 43 lasta.

Kaksi tanskankävijää Kirsti Strömberg Tampereelta ja Anna-Liisa Penttimikko Jyväskylästä kertovat omat kokemuksensa sotalapsuudestaan.

Kirsti Strömberg on Suomi-Tanska-yhdistyksen puheenjohtaja (ääni-te Keski-Suomen sotalapset ry:n tilaisuudesta Jyväskylässä 12. 4. 1999).

Kirsti lähti hieman vanhemman veljensä kanssa Tanskaan vuonna 1942. Hän oli itse tuohon aikaan 7-vuotias. Hän sanoo usein kummastelleensa sitä, että Saksan miehittämä maa halusi auttaa suomalaisia lapsia. Syynä tanskalaisten myötätuntoon voisi olla se, että Tanska oli Suomen lailla historian aikana kokenut kovia suurvallan naapurina.

Kirsti oli kotonaan Tampereella ollut ankarassa keuhkokuumeessa ja lääkäri oli suositellut hänen lähettämistään ulkomaille hoitoon. Koska ”Ruotsin kiintiö oli täynnä”, hänet ohjattiin Tanskaan lähtevien joukkoon. Kotiväki vannotti veljeä pitämään hyvää huolta pikkusiskostaan. Isoveli sijoittuikin Vähän Beltin rannalle samalle seudulle kuin Kirstikin. Hän haluaa erityisesti painottaa, ettei sota-aika Tanskassakaan aina ollut helppoa. Suoranaista nälkää ei toki nähty, mutta useat tavarat olivat säännöstelyn piirissä. Suomen auttamisessa toteutettiin kuitenkin sitä viisautta, että hyvä antaa vähästäänkin, paha ei anna paljostaankaan.

Tyttö pääsi ihastuttavaan perheeseen, jossa setä oli omenapuutarhuri ja täti opettaja. Vastaanotto perheessä kuten lähiympäristössä oli lämmin. Kirsti mainitsee erityisesti naapurin tytön, joka jo ensimmäisenä iltana otti häntä kädestä kiinni ja vei leikkimään. Tämä ystävyys onkin jatkunut vuosikymmenien ajan tähän päivään asti.

Kirsti oli jo ennättänyt aloitta koulun Tampereella, ja nyt opettajatäti vei hänet oikopäätä tanskalaiseen koululuokkaan. Hän muistelee oppineensa tanskan kielen muutamassa viikossa.

Suomen sotatilanteen helpottuessa vuonna 1943 useat kodit kutsuivat lapsiaan takaisin Suomeen. Niinpä Kirstikin palasi isonveljen kanssa jo vuoden kuluttua kotimaahan – päätyäkseen myöhemmin jälleen entiseen

sijoituspaikkaansa Tanskaan. Seilaaminen kahden maan välillä aiheutti sen, että hän toisinaan kävi koulua Suomessa, toisinaan taas Tanskassa. Vielä 17-vuotiaana hän kävi tanskalaisen kansanopiston.

Tuntui jotenkin siltä, että koti olisi ollut molemmissa maissa. Koke-muksia Kirstille kertyi yllin kyllin. Niinpä hän uskaltautui vuonna 1987 antamaan lehtihaastattelun, joka aiheutti puhelujen ja kirjeitten tulvan: ”Hei, minäkin olin sotalapsena Tanskassa!” Kirsti rekisteröi yhteydenotot ja kutsui kokoon palaverin, jossa päätettiin perustaa Suomi-Tanska-yhdi-sys. Tanskassa olleet sotalapset ovat olleet merkittävä osa yhdistyksen jäse-nistössä, mutta siihen voivat kuulua sellaisetkin, joilla on ollut muita kon-takteja Tanskaan tai jotka haluavat tehdä Tanska-nimistä ystävällistä poh-joismaata tunnetuksi Suomessa.

Kirstin ajatukset palaavat kaiken aikaa sotalapsuusajan kokemuksiin. Enimmäkseen hän kehuu tanskalaista vieraanvaraisuutta ja ystävällisyyttä, unohtamatta kuitenkaan tiettyjä kriittisiä asioita. Hän muistuttaa pa-himmasta uhasta mitä Tanskaan siirrettyjen suomalaisten osalle saattoi koitua, mahdollisuudesta päätyä saksalaisiin keskitysleireihin. Tämän estä-miseksi tanskalaiset polttivat kaikki suomalaislapsia koskevat arkistot. Sak-salaiset olivat valmiit käyttämään hirveitä peukaloruuveja, jotta Suomi ei olisi tehnyt rauhaa Neuvostoliiton kanssa. Kriittisiin muistoihin Kirstin mielestä kuuluu sekin, ettei taloja talvisin lämmitetty riittävästi, joten jos-kus väristiin kylmästä.

Sijaiskodin rakkaus ja huolenpito saattoi myös toimia kaksiteräisen miekan tavoin: Tanskan äiti alkoikin tuntua läheisemmältä kuin Suomen äiti. Tosin Kirsti uskoo, että monet tanskalaisvanhemmat muistivat koros-taa sotalapsille ja itselleen, että paluu ”oikeaan kotiin” vielä joskus on edes-sä. Kirstin mielestä Tanskaan siirrettiin niin vähän sotalapsia, nimen-omaan Ruotsiin verrattuna, että tanskalaiskotien laatutaso pysyi melko korkeana.

Kirsti sai Tanskassa elää aika turvatussa ympäristössä, johon sodan traaginen puoli ei paljon näkynyt. Kontrasti Suomeen, johon hän aika ajoin palasi, oli tavattoman suuri. Vasta myöhemmin hänelle kerrottiin tanskalaisen vastarintaliikkeen toiminnasta, aseiden kätköstä, Kööpenha-minan Tivolin polttamisesta... Kirstille kehittyi kahden maan identiteetti, joka tuntui siten, että hän Suomessa ikävöi Tanskaa ja Tanskassa hän kai-pasi Suomea. Mielessä kytee kiitollisuus sekä Tanskassa saamastaan avusta ja kohtelusta että monista ystävyyssteistä, jotka ajan aallokossa ovat kestä-neet tähän päivään saakka.

Sotalapseksi Tanskaan

Anna-Liisa Pentinmikko

Syksyllä 1941 lähdimme sotalapsiksi Tanskaan. Matkamme alkoi Kurikan asemalta. Kotoa lähtiessäni vilkaisin vielä taakseni: sinne jäi pieni harmaa mökki, rappusilla vilkutti Kerttu-sisar. Tuntui niin ihanalta, kun olimme saaneet uudet vaatteet matkaa varten. Asemalla meitä oli 14 lasta laput kaulassa. Junaan noustessani kuulin äidin hätääntyneen huudon: ”Liisa, pirä mukuloosta huolta!” Sisareni oli neljä, veljeni kaksi ja minä yhdeksän vuotta. Yritin täyttää äidin pyynnön huolehtimalla pienemmistä. Laivassa innostuin pesemään monen muunkin lapsen pylyt, joten oli siinä lotilla ihmettelemistä.

Kööpenhaminaan päästyämme olimme muutaman päivän lastenkodissa, jossa meillä oli lääkärintarkastus. Sieltä meitä sitten alettiin jakaa eri puolille Tanskaa. Olimme siinä ryhmässä, jotka lähetettiin Möenin saarelle. Meille löytyi kodit Stegen kaupungista. Sisareni pääsi tuomari Pederse-nille, veljeni värikauppias Jensenille. Minä sain kodin Stegen pappilasta. Asuimme kaikki lähekkäin, joten näimme toisiamme usein. Heti rupesin kirjoittamaan kuulumisiani äidille: ”Kyllä täällä on hyvä olla, olen saanut jo omenan ja nenäliinan.” Paljon oli oppimista, elämä poikkesi täysin koti-oloista. Pian me kuitenkin mukauduimme uuteen elämään.

Heti seuraavan vuoden alusta aloitin koulun. Ensimmäisenä koulupäivänä opettaja toi jokaisen oppilaan eteeni ja minun piti sanoa opettajan perässä heidän nimensä. Tietenkin lausuin ne täysin väärin, joten koko luokka ratkesi nauruun. Kävin kasvattivanhempieni kanssa usein kirkossa ja pitämässä seuroja vanhainkodeissa, joista löysin paljon uusia ystäviä. Iltaisin tuli välillä ikävä ja haikea olo, mutta Suomen koti oli kuin kaukainen uni.

Viimein tuli tieto, että lapsia lähetetään takaisin Suomeen, vaikka olosuhteet olivatkin huonot kotimaassa. Vaikeata oli oppia puutteeseen, mutta äidin ja isän rakkaus voitti kaikki vaikeudet. Suomen kieli oli vajavaista, joten puhuttiin mitä osattiin. Opettajilla oli ongelma, kun meitä tuli sekä Ruotsista että Tanskasta. Meidän annettiin ymmärtää, että nyt loppuu vieraat kielet, taikka teidät piiskataan. Oppimisen kautta tuli suomenkieli takaisin.

Me tytöt kotiuduimme, mutta veljemme jäi kokonaan Tanskanmaalle. Kasvatusvanhemmat eivät luopuneet hänestä.

Ilolla muistan sotalapsuusaikaani ja ilolla olen säilyttänyt tanskan-kielen.

Olavi Korhosen tarina

Pauli Lampinen

Olavi Korhonen 3 1/2-vuotiaana 1941. Isä kaatui talvisodassa ja Olavi viipyi Ruotsissa 3 1/2 vuotta.

Minulla on ollut ilo tutustua Olavi Korhosen tarinaan. Olavi oli suomalainen sotalapsi, joka joulukuussa 1941 saapui 3 1/2-vuotiaana Ruotsiin, ja elokuussa 1945 hänet palautettiin 7-vuotiaana Suomeen.

Tarina perustuu ääninauhoihin, jotka rouva Kaisu Heinonen ja hänen veljensä Kalle Mirkkola, Olavi Korhosen tuttavat, ovat ystävällisesti antaneet käyttööni. Ääninauhat kuuluvat haastattelusarjaan, jonka Kalmarin radio lähetti marras-joulukuussa 1989. Toimittaja Bo Alvemo haastatteli Olavi Korhosen kasvatusäitiä, Margareta Nilssonia, joka alun alkaen oli kotoisin Pohjois-Ruotsista, mutta sittemmin muutti Degerhamniin Öölantiin. Jonkin verran on Olavi Korhonen itsekin ollut paikalla.

Rouva Nilssonilla on kokemuksia sekä sotalapsista että pakolaisista, joita hänen kotiseudulleen tuli laumoittain syksyllä 1944. Hän muistaa mm. "Pikku Rovaniemi" -nimisen pakolaiskeskuksen, jonne sijoitettiin

1800 suomalaista pakolaista. Hän kertoo lukuisista suurista sotalasten keskuksista, joissa lapset saivat tarpeelliset lääkärintarkastukset ja täipuhdistukset.

Suomen auttaminen katsottiin sodan aikana ruotsalaisten kansalaisvelvollisuudeksi: "Finlands sak är vår". Tästä toivotettiin mm. kaikissa lehdistä. Toivottiin, että kodit ottaisivat kuudeksi kuukaudeksi huostaansa suomalaisia ressuksia. Rouva Nilsson oli saattamassa suomalaisia lapsia Etelä-Ruotsiin, määrääseminä mm. Jönköping ja Malmö.

Margareta Nilsson halusi miehensä kanssa ottaa itsekin hoidettavakseen sotalapsen. Toivomuksena oli 4–5 -vuotias tyttö. Mutta kun pojat eivät käyneet yhtä hyvin kaupaksi kuin tytöt sijoitusperheissä, he joutuivat tyttymään 3 1/2-vuotiaaseen poikaan, Olavi Korhoseen.

Olavi oli tavattaessa nälkiintyneen ja apaattisen oloinen. Hän ei edes jaksanut vilkaista ihmisiä, jotka kääntelivät hänen kaulalappuaan. Toiset lapset näyttivät itkeneiltä ja hermostuneilta. Nälästä puheenollen Olavi muistaa ensimmäiset oppimansa ruotsinkieliset sanat: "Ge han en smörgås", joka tarkoittaa "anna hänelle voileipä". Oli kuullut toisten näin sanovan, ja niin hän sai voileivän.

Nilssonit veivät Olavin kotiinsa ja kylvettivät hänet yhdessä naapuriiin tulleen suomalaistytön kanssa. Vaatteita ja muita tarvikkeita oli hankittu etukäteen. Ja jo puolentoista viikon perästä, jouluna, Olavi näytti virkeämmältä ja iloisemmalta. Hän puhalsi joululahjaksi saamaansa torvea, ikään kuin hän olisi kuvannut pommien ääniä. Ja kuin turvaa etsien hän alkuaikoina halusi nukkua kasvatusvanhempiensa sängyssä.

Nilssonit eivät tienneet lapsen taustasta juuri mitään, mutta Hjälpkommitténin avulla he saivat lapsen äidille Turkuun tiedon, että Olavi oli tullut heidän kasvatukseensa. Myöhemmin he saivat erilaisia teitä käyttäen selville, että Olavin äiti oli menettänyt miehensä talvisodassa, ja että hän oli sittemmin mennyt uudelleen naimisiin ja muuttanut miehensä vanhempien luo "Venäjän rajalle".

Olavi sai viettää ihanaa lapsuutta Nilssonin kodissa, ensin luvattu puoli vuotta, ja sodan aina vain jatkuessa yli kolme vuotta. Ruotsalaistuneella Olavilla ei paljon muistikuvia Suomesta ollut, mutta kasvatusvanhempia alkoi piinata ajatus Olavin menettämisestä. Suomi varmaankin joskus halusi takaisin lapsensa. Ja vihdoinkin tämä tuskallisesti vastaanotettu kutsu tulikin loppukesällä 1945.

Rouva Nilssonin mieleen tuli, että hän halusi saattaa Olavin biologisen äidin luo ja katsoa, millaisissa oloissa Olavi joutuisi elämään. Hän sai-

kin vaihdettua roolia erään kuljetuslotan kanssa. Mutta Suomen puolelle siirtyminen edellytti passia ja viisumia, ja niiden hankkiminen oli varsin vaikeaa. Hän sai sen käsityksen, että Suomi ei huolinut enempää ruotsalaisia kasvatustavanhempia kuin lottiaakaan. Jopa sana ”lotta” oli Suomessa kielletty.

Kaikki vaikeudet voittaen hän kuitenkin pääsi Olavin kanssa Tornioon, jossa hän tapasi suomalaisia saattajia mm. Impi Mirkkolan, josta tuli Margaretan elinikäinen ystävä.

Olavista oli mielenkiintoista matkustaa ”tuff-tuff”-junassa, koska hän oli Ruotsissa nähnyt vain sähköjunia. Enimmäkseen Olavi söi eväitään ja nukkui tuolla pitkällä matkalla. Keskusteltiin myös siitä, millä tavoin Olavi kohtaisi biologisen äitinsä. Hän lupasi halata ja pussata äitiään, mutta aivan toisenlaiseksi tuo tapaaminen lopulta muotoutui. Junan ikkunasta katseltiin myös lohduttomasti pommitettuja kaupunkeja. Taloista oli jäljellä usein vain savupiippu.

Haapamäen kautta saavuttiin Jyväskylään, jossa Impi Mirkkola kutsui Margaretan ja Olavin kotiinsa. Täällä he tapasivat myös entisiä tuttuja, kaksi suomalaista sotilasta, jotka aikaisemmin olivat palanneet Suomeen. Impi Mirkkola lupasi lähteä saattamaan vieraansa Olavin biologisen äidin luo Lieksaan Tiensuun kylään, jonne sotilapsen saapumisesta oli viety sana.

Yksinäisellä junapysäkillä oli vastassa nukkavieru vanhus, joka osoittautui Olavin isäpuolen isäksi. Käveltiin ensin toista kilometriä rataa kiskoja myöten ja sitten kinttupolkuja pitkin maalaamattomalle hirsimökille keskelle metsää. Äidin halaamisesta ei tullut mitään, sillä Olavi alkoi itkeä ja halusi välittömästi ”kotiin”.

Vieraat joutuivat yöpymään tässä alkeellisessa pirtissä, jossa torakat ja ulkona ulvovat koirat eivät antaneet mahdollisuutta ummistaa silmiä. Aamulla oli eron hetki, ja vaikka Olavi oli surullinen, hän yritti lohduttaa kasvatustaiteaan. Raskasta oli jättää rakkaaksi käynyt Olavi noihin alkeellisiin oloihin. Nilssonit lähettivät seuraavina kuukausina Olaville lukuisia paketteja, jotka sisälsivät vaatteita ja kuivamuonaa ja toisinaan kahvipaketinkin äidille. Valitettavasti viranomaiset olivat asettaneet rajoituksen pakettien sisällölle ja koolle.

Matkan aikana Margareta ja Impi Mirkkola sopivat keskenään jatkuvasta kontaktista. Impi kirjoitti kerran, että hän oli käynyt katsomassa Olavia. Tiensuussa häntä ei otettu kovin hyvin vastaan. Tietynlainen kireys leimasi tuota vierailua. Kävi myös ilmi, ettei Olavia ollut pantu edes kouluun, liekö syynä kielimuuri vai kuuden kilometrin koulumatka. Olavi näytti laihtuneelta ja henkisesti apeatla.

Olavin kasvatusvanhemmat päättivät kesällä 1946 tulla DKW-autolla katsomaan poikaa. Impin puhetaidon avulla saatiin lupa viedä Olavi viikoksi ”lomalle” Jyväskylään. Olavi näytti tavattoman iloiselta ja Margareta kuvaakin tuota lomaa sanoin ”Allt var frid och fröjd.” Synkkätunnelmaisella paluumatkalla Margareta päätti ehdottaa, että Olavi aloittaisi koulunsa Ruotsissa, mutta viettäisi kesät Suomessa. Ajatus aiheutti Tiensuun-kodissa riidan, mutta loppujen lopuksi alettiin Olavin ja saattajaksi lupautuneen äidin matkaa Ruotsiin valmistella.

Äiti kävikin seuraavan kolmen vuoden aikana aika ajoin katsomassa Olavia. Tämän jälkeen hän erosi miehestään ja ympäristöstä, jossa hän ei koskaan ollut viihtynyt. Hän tuli ensin töihin Olavin kasvatuskodin lähelle ja myöhemmin Uppsalaan.

Olavi kasvoi ja kehittyi Nilssonien luona, kävi koulunsa hyvällä menestyksellä ja siirtyi sitten Uppsalan yliopistoon. Siellä hän osin äitinsä tuella valmistui filosofian ja teologian kandidaatiksi. Parin vuoden työ pappina saamelaisalueella johdatti hänet perehtymään saamelaiskulttuuriin, josta hän myöhemmin väitteli tohtoriksi. Hän julkaisi mm. saamelais-ruotsalaisia sanakirjoja ja täydensi pätevyyttään mm. saamen ja suomen kielen opinnoilla. Hänestä tuli saamen kielen ja kulttuurin professori Uumajan yliopistoon.

Olavi kertoo itse keskustelleensa äitinsä kanssa sodanaikaisista ongelmista, erityisesti siitä, kuinka vaikeata äidin oli lähettää oma lapsi vieraisiin oloihin. Hän oli yrittänyt miehensä kaaduttua yksin hankkia pommitusten keskellä elantoa itselleen ja lapsilleen, mutta katsoi sitten parhaimmaksi lähettää lapsi turvallisempiin oloihin. Lasta hän yritti motivoida lähtöön sillä, että Olavi pääsisi ”mukavalle huvimatkalle”.

”Pääseekö Pulmu tänne kouluun?”

Daisy Holopainen

Dagens Nyheterissä oli tammikuussa 1942 kirjoitus suomalaisten sotalaisten koulunkäynnistä Ruotsissa. Esimerkitapauksina olivat jyväskyläläistyttöset, Helga ja Pulmu. He olivat tulleet Tukholmaan samalla junalla ja mahdollisesti ystäväystyneet silloin. Kungsholmenin kansakoulun tiloissa Helga oli sitten nähnyt Pulmun uudelleen ja halusi tietää, jääkö hänen matkakumppaninsa samaan opintahjoon.

”Pääseekö Pulmu tänne kouluun?” Kaksikymmentä silmäparia kääntyy kysyjään päin. ”Mitä hän sanoo? Mitä hän tahtoo? Opettaja, hän haluaa ehkä mennä ulos?”

"Vad var det du ville säga, Helga?"

"Pääseekö Pulmu tänne kouluun?" Opettaja hikoilee yhdessä koko luokan kanssa saadakseen selville, mitä tämä 9-vuotias koululainen yrittää sanoa.

"Kom hit, Helga."

Punastuen Helga lähtee lähemmäksi opettajaa, mutta toistaa taas kysymyksensä. "Pääseekö Pulmu tänne kouluun?" Tilanne laukeaa, kun Helgan ruotsalainen sijaisäiti hakee suojattinsa ruokatauolle. Hän pystyy tulkitsemaan Helgan kysymyksen. Yksinkertaisen kysymyksen, johon Helga on yrittänyt saada vastausta koko aamun.

Kaikin voimin he yrittävät käsittää käsittämätöntä

Lehti jatkaa: "Sadat suomalaiset lapset istuvat näinä päivinä ruotsalaisilla koulunpenkeillä ja tuijottavat toisia lapsia ja opettajia, jotka puhuvat kiel-tä, josta he eivät ymmärrä hitustakaan. Hiljaisina ja kärsivällisinä he siellä istuvat ja yrittävät kaikin voimin käsittää käsittämätöntä. Ja opettaja, rou-va Nets lisää, ettei tosiaankaan ole helppoa opettaa lapsukaisia, jotka eivät ymmärrä sanaakaan mitä sanotaan, jotka vaan tuijottavat loukkaantuneen näköisinä. Oikeastaan pitäisi kaikki suomalaislapset koota suomenkielisen opettajan johdolla yhteen opettelemaan kaikkein ensimmäiset tarvittavat sanonnat. Opetus tahtoo muuten viivästyä, sillä ei ole sydäntä jättää näitä pieniä olentoja istumaan äänetönnä tunnista tuntiin. Jo muutaman viikon jälkeen he kyllä pystyisivät seuraamaan opetusta. He ovat virkeitä ja valp-paita lapsia, jotka oppivat uskomattoman nopeasti."

Pääsikö Pulmu samaan kouluun? Todennäköisesti. Lehti kertoo vielä kuinka ihastunut sijaisäiti oli tyttöönsä. Ihastus taisi olla molemminpuolista ja taisi Pulmu olla koko asuinkorttelinsa lemmikki päätellen hänen saamas-taan lahjamäärästä. Pulmu ei enää halunnut takaisin Suomeen. Ruokakin oli niin hyvää täällä. Äidillä ei sellaista ollut. Sijaisäiti taisi kuitenkin ajatella pa-luuta kotimaahan. "On hyvä että he oppivat ruotsinkielen", hän sanoo, "Sillä siitä on heille hyötyä koko elinajaksi." Lehti ei tarkemmin lausetta erittele.

Varmaan meistä moni on todellakin hyötynyt toisesta lapsuudenajan kielestä, joko ruotsin- tai tanskankielestä. Yhtä monella saattaa kuitenkin ehkä olla tuskaisia muistoja tilanteista, joissa ei tullut ymmärretyksi. Saa-vuimmehan sankoin joukoin ummikkona Suomeen. Ja ummikkoja ei aina ymmärretty eikä hyväksytty, kuten ei erilaisuutta aina tänäkään päivänä hyväksytty. Löysimmekö edes Helgan tavoin sukulaissielua koulun pihalta?

Matti sulautui yhteisöön

Kirjailija Daga Nyberg kirjoitti tämän tarinan kirjaamme varten. Hän oli Matti Pylvisen kasvatussisar. Tekstin on kääntänyt Matti Pylvinen.

”Matti oli paras kaveri”, sanoo Erik Magnusson, joka oli Matin luokkakaveri ja yksi hänen parhaimmista ystävistään Skärvångenissa. ”Meillä olo paljon hauskaa yhdessä, kun Matti tuli takaisin kettutarhan hoitajaksi Nybergille. Pyöräilimme usein Vallruniin, Åkersjöniin ja Föllingeen n. 20–30 km:n päähän noin vain. Joskus oli `osuuskaupan Bertil` mukana, kylän osuuskauppiaan poika. Hän oli myös meidän luokkatoveri. Joskus saimme lainata Ollen autoa ja mennä vähän kauemmaksi tanssimaan”.

Kun kuulin, että Matti oli saanut lainata isän autoa, ymmärsin kuinka paljon isä arvosti häntä ja luotti häneen. Luulen, että minä en koskaan olisi saanut lainata hänen autoaan.

Erik jatkaa kertomustaan, että hän ja Matti saivat myös lähteä mukaan Bakvattnetiin, perheen kalastusparatiisiin lähelle Ansätten tunturia. ”Kallastimme harrilaudalla, emme saaneet paljoakaan kalaa, mutta hauskaa oli”.

”Matti oli niin fantastisen etevä, miellyttävä ja kiltti”, sanoo luokkatoveri Bertil Eriksson, josta myöhemmin tuli Östersundin Stadskällaren hovimestari. ”Muistan Matin ensimmäisen päivän koulussa. Hän oli ollut kylällä vasta muutamia päiviä eikä osannut yhtään ruotsia. Oli kylmä, hänellä oli myssy syvälle alasvedettynä päässä ja hän oli huolestuneen näköinen. Pidin hänestä heti alusta alkaen. Luulen, että kaikki pitivät Matista. Meillä oli hyvin hauskaa yhdessä. Lauantaisin pelattiin Monopolia. Joskus siinä meni aamupuolelle yötä”.

Lähin naapurini Hjalmar muistaa Matin hienotunteisena, hiljaisena ja kilttinä. Hjalmar oli minun nuorimman veljeni paras kaveri. Hän palasi takaisin kylälle päästyään eläkkeelle tullivirkailijan virasta. Hjalmar muistaa kuulleen, että isä ajoi ojaan, kun Matti oli mukana. Auto pyöri ympäri. Siitä en ollut kuullut koskaan, ehkä siitä ei saanut kertoa.

Matti oli sievä ja hienostunut, sanoo hyvä ystäväni Ada Hansson Norra Skärvångenista, se oli hänen näkemyksensä.

Ada omistaa maata, jossa on kaksi kuuluisaa kalliomaalausta kivikaudelta, vuoripolulla Skärvången-järven päässä. Ne osoittavat, että täällä on asuttu, metsästetty ja kalastettu ainakin 6000 vuotta sitten.

"Ukko Nooa, Ukko Nooa, oli kunnan mies.

Itse istui pyttyyn, pani housut myttyyn,

Ukko Nooa, Ukko Nooa, oli kunnan mies".

Nämä rivit opin Matilta. Se oli luultavasti heti Matin alkuaikoina meillä. En muista tarkkaan, osasiko hän silloin selvittää, mitä nämä sanat tarkoittivat, mutta hän näytti olevan siitä iloinen ja tyytyväinen, että arvasin sisällön suunnilleen. Luulen, että Matista olisi tullut hyvä opettaja, jos olisi saanut siihen koulutuksen. Hän oli aina positiivinen ja vaikutusvaltainen ympäristöönsä. En muista, että hän olisi koskaan ollut epäystävällinen ketään kohtaan. Nyt kun muistelen häntä, niin muistan hänet veljenä, jonka kanssa tulin hyvin toimeen. Ehkä tällä on jotain tekemistä suomalaisen luonteen kanssa. Ollessani 20 vuotta merillä, minulla oli työtovereita useista eri kansallisuuksista, mutta parhaat työtoverit olivat suomalaisia ja ruotsalaisia. On vaikeaa kuvata tätä lähemmin, mutta luulen että pitää elää heidän kanssa voidakseen näin sanoa.

Edellä olevan kirjoitti nuorin veljeni Arnold, joka on nykyisin kauppa-puutarhurina Saksassa. Olen veljeni kanssa sataprosenttisesti samaa mieltä Matista. Kun ajattelen Mattia, tulee itselleni mieleen heti pari episodtia. Ensimmäisenä tulee mieleen ensitapaaminen, kun hän tuli meille tunturikylään Skärvångeniin. Toinen mieleen painuva tilanne oli Matin puhe äidille hänen 90-vuotispäivänään, jota vietimme Skanssenilla Tukholmassa.

Olen kirjoittanut näistä molemmista muistoista kirjassani "Isoäidin-kirja". Kirja on kirjoitettu viidestä viimeisestä vuodesta äitini kanssa. Muutin takaisin lapsuuteni kotiin äidin luokse eläkkeelle siirtyessäni. Kun luin muutamia kohtia kirjastani paikallisradiossa, sain harvinaisen paljon palautetta. Tässä luvussa käsittelin Mattia.

Halusimme viettää äidin 90-vuotispäivää kunnolla ja hänen ansaitsemallaan tavalla. Veljeni Tore joka asuu Tukholmassa oli tilannut herkullisen päivällinen Skanssenin herraskartanoon. Paikalle saapuivat kaikki lapset lapsenlapsineen. Myös äidin 95-vuotias veli saapui Östergötalandista.

Juhlista muodostui harmoninen, ja ihanaa ruokaa oli kauniisti tarjotuna. Ei ollut liian montaa eikä pitkää puhetta, mutta ne tulivat sydämeistä. Siellä oli Matti Jyväskylästä ja hänen vaimonsa Eira. Matin puheesta muistan ytimekkäät sanat puhtaalla kauniin sointuvalla suomanruotsilla esitettynä.

Hän kertoi, että elämänsä onnellisinta aikaa hän vietti luonamme ja äitini hoivissa, kun samaan aikaan Suomessa oli sota. Oli vähän herkkä tunnelma ja kyöneleet virtasivat 90-vuotiaan äitini poskilta, kun hän skoolasi Matin kanssa. Matti oli meidän veljemme.

Muistan kun Matti tuli meille. Hän oli kalpea ja laiha, pitkä ja rasittava matka takanaan. Punainen Risti oli ottanut lapset haltuun Östersundissa. Sain myöhemmin tietää, että kun oli tarjottu luumukiisseliä jälkiruuksi, oli syntynyt melkoinen kalabaliikki, kun kaikki sairastuivat ripuliin.

Kun se kalpea ujo poika tuli meille sisään suureen maalaiskeittiöön, joka oli täynnä ihmisiä ja pöytä katettuna – näin hänen livahtavan ulos eteiseen. Menin perässä, hän oli piiloutunut oven taakse ja kyyneleet valuiivat. Halasin häntä, niin kuin isosisko haluaa. En ole koskaan muistini mukaan puristanut omia sisaruksiani. Tämäntapaiset tunteenilmaisut eivät olleet yleistä täällä Norrlandissa.

Meillä on ollut kolme sotalasta, joista kaksi suomalaista ja yksi tšekki. Ensin tuli Matti, joka oli samanikäinen kuin nuorin sisareni. Kun Saksa oli miehittänyt Norjan, oli Ruotsin armeija kutsunut miehiä ylimääräisiin kertausharjoituksiin. Niitä sotilaita oli meidänkin kylällä kun asuimme Norjan rajan tuntumassa. Siskollani Inger-Brittillä ja Matilla oli hauskaa, vakoillessaan minua, kun minä nuorena Lottana tapailin erästä upeaa vänrikkiä.

He menivät välittömästi siitä juoruamaan isälleni ja sattui, että tiukka isäni asteli pitkin askelin ohitsemme eikä ollut meitä näkevinään.

Sekä Matti ja toinen sotalapsemme Terttu ovat elämässään onnistuneet sosiaalisesti paremmin kuin me sisarukset. Meistä yksi toimi lastenhoitajana, yksi kauppapuutarhurina, yksi metsänvartijana, yksi toimittajana ja yksi insinöörinä.

Terttu on ollut ulkoministeriön palveluksessa lähetystösihteerinä ja matkustellut ympäri maailmaa Etelä-Amerikassa, Etiopiassa ja Keniassa. Hänen kohdallaan on varmasti käynyt niin, kuin monien muidenkin sotlasten osalla, että hän ei ole enää tuntenut Suomea kotimaakseen. Hän on hankkinut asunnon Malmöstä ja muuttanee sinne heti kun pääsee eläkkeelle.

Matti työskenteli kotikaupunkinsa Jyväskylän nuorisotoimenjohtajana ja sitten 22 vuotta lääninhallituksen esittelijänä. Tämän lisäksi hän on toiminut Keski-Pohjola-projektin vaativassa sihteerin tehtävässä. Keski-Pohjola projekti on kehittänyt lähempiä suhteita Suomen, Ruotsin ja Norjan keskipohjolan kulttuurin ja talouden alueella.

Matti piti säännöllisesti yhteyttä lähinnä äitiin. Tuli maisemakortteja eripuolilta maailmaa ennen avioliittoa ja naimisiin menon jälkeen. Oli työmatkoja itään ja aurinkomatkoja aina Thaimaahan asti. Matkat antavat näköaloja. Oppii ymmärtämään itseään ja mahdollisuuksiaan ja ymmärtämään paremmin toista.

Kirjallisuusarvostelijana Länstidningenissä Östersundissa olen saanut useita kirjoja arvosteltavaksi, jotka ovat olleet maahanmuuttajien kirjoittamia. He kirjoittavat kulttuuritörmäyksestä, vaikeuksista ja sopeutumisesta ja halusta samalla säilyttää juurensa vanhaan kulttuuriin. Millainen identiteetti minulla on? Kuka minä olen?

Luulen, että Matin sopeutuminen niin hienosti yhteisöömme johtui hänen turvallisesta suomalaisesta lapsuudestaan. Varmasti auttoi myös se, että Jyväskylä ja Skärvången sijaitsevat suunnilleen samalla maantieteellisellä leveysasteella sekä ilmastollisesti että kulttuurillisesti.

Komero eli kotiinpaluun tuska

Juhani Kuustie

Kotiinpaluuni kynnyksellä kirjeenvaihto oli vilkasta Ruotsin kodin ja Suomen kodin välillä. Vaihdettiin mielipiteitä siitä, jääkö Ruotsiin vai palaanko kotimaahan. Suomen hallitus oli päättänyt vuonna 1946, että Suomesta ulkomaille lähetetyt lapset oli palautettava. Minunkin oli siis lähdettävä, vaikka en ymmärtänyt miksi.

Kaikkea sitä mitä ystäväpiiri ja kasvatusvanhempani tunsivat lähdön hetkellä en osaa sanoa. Jälkeenpäin olen käynyt Ruotsin kodissa ja kasvatusvanhempani ovat käyneet Suomessa. Kasvatusvanhempani ovat kertoneet, että he surivat lähtöäni, sillä he olivat hoitaneet minua kuin omaa poikaansa ja olivat huomanneet, että minäkin oli kiintynyt heihin. Pian lähtöni jälkeen kasvatusvanhemmilleni syntyi pieni tyttö, joka paikkasi minun poistumistani. Pappa oli silloin 50-vuotias ja mamma hieman nuorempi, ja he iloitsivat siitä, että vanhoilla päivillä oli tullut vielä perheenlisäystä.

Olin ollut Ruotsissa neljä vuotta ja palatessani Suomeen olin täyttänyt kahdeksan. Laivalla tulin Uumajasta Vaasaan ja sieltä junalla Jyväskylään. Vaasassa tunsin jonkin epämiellyttävän hajun, joka on tähän päivään asti jäänyt mieleeni.

En tuntenut ketään vanhassa kotimaassani ja vastaanottajani olivat minulle vieraita. Ahdistus ja pelko täytti sieluni. Asuinpaikkani oli toisenlainen kuin mihin olin tottunut. Ruotsin paikkakunta oli ollut pieni ja olin ollut ainut sotalapsi koko kylässä. Kavereita oli ollut viitisen kappaletta. Suomessa jouduin isoon tehdasyhdyskuntaan, jonka asuinalueella oli satakunta lasta. Meno ja hälinä oli minulle täysin uutta. Äitiin ja isään tutustuin jotenkuten, mutta suhde sisaruksiin ja muihin sukulaisiin jäi etäiseksi.

Isä oli kotoisin Vaasan seudulta, ja hän oli alkujuuriltaan suomen-ruotsalainen. Häntä minä odottelin töistä palaavaksi komerossa, johon vetäydyin puntaroimaan tilannettani. Hän oli ainut, jonka kanssa oli mahdollista puhua ruotsia. Tosin muistan, että hän puhui suomenruotsia töksähtelevästi. Minä kuulemma lauloin riikinruotsia.

Ruotsalaiset vanhempani lähettelivät minulle paluun jälkeen ja joulun tienoilla rahaa sekä paketteja, jotka sisälsivät vaatteita ja ruokaa. Yleensä kaikki jaettiin perheen kesken. Se minua pännii vieläkin, että minulle tarkoitetut rahat ja tavarat menivät yhteiseen käyttöön.

Kaveripiireihin oli vaikea päästä. Tuntui siltä, että olin silmätikkuna sekä vaatetukseni että suomenkielen puutteeni perusteella. Aluksi yritin kertoa Ruotsissa oloistani, mutta kun huomasin, ettei se ketään kiinnostanut, lopetin nämä höpinät. Koulussakin kieli tuotti vaikeuksia. Minua ei ymmärretty, kun puhuin suomea ja ruotsia sekaisin. Muista oppilaista se oli naurun aihe. Eivätkä kaikki opettajatkaan näyttäneet tajuavan tunteitani. Kaikki tuntuivat käsittelevän minua kuin härskiä muukalaista. Niinpä eräskin naisopettaja komensi minut ylös, naputti minua sormuksella päähän ja tivasi: "Etköhän ala kakistella ulos sanottavaasi!" Jatkuvia ja vielä pahempia ristiriitatilanteita syntyi, mutta jääkööt ne kertomatta.

Tuskaiset tunteet ja kokemukset viitoittivat pitkään elämäni polkua. Toisinaan olen miettinyt, kuinka toisenlaiseksi elämäni olisi muodostunut, jos olisin saanut jäädä Ruotsiin. Olisinkohan eri persoona kuin se, joka vasten tahtoani kerran raahattiin Suomeen?

Komero, johon yksinäisyydessäni ja peloissani käperryin, kuvanee parhaiten sitä ahdistusta ja tuskaa, jossa pitkän aikaa elin paluuni jälkeen. Muovaan lopuksi nämä tunnelmat eräänlaisen runon muotoon:

*Koittaa vuosi nelkytkuus, komento on Suomes uus.
Hallitus kai lain sääti, joka minut kotiin hääti.
Mihin kotiin sainkaan tulla? Vieraat ympärillä mulla!
Olot ei oo hunajaiset, oudot kasvot, kummajaiset.
Poissa syli Selma-mamman, sekä hymy Artur-papan.
Mieleen Svanten hepo juuttuu, Maj-Britt-siskon nauru puuttuu.*

*Kaikki pilkkaa minun kieltä, ylennä ei lainkaan mieltä.
Koulu on nyt painajainen, olen niin kuin muukalainen.
Komerossa istun salaa, että isä kotiin palaa.
Isä taitaa ruotsin kieltä, turvaa tuo ja nostaa mieltä.
Sieluun jäävät monet haavat, hiljaa opin Suomen kaavat.*

Käynti koti-Suomessa

Daisy Holopainen

On lähtöä edeltävä ilta. Yleensä, kun minulla on paha olla, itken itseni unen ja aamulla sitten ei enää itketä yhtään. Mutta nyt en jaksakaan enää itkeä. On oikeastaan jännittävää päästä matkalle. Minkähänlaista siellä Suomessa on? Ja mennäänkö taas laivalla junamatkan jälkeen? Parhaimpia vaatteita ei saa laittaa matkalle. Ne ryvetyvät. Mutta uudet alusvaatteet odottavat tuolilla. Ne on ostettu ihan äsken. Paita ja housut ja sukkanauhaliivit. Ja tietenkin sukat. Alusvaatteet ovat kaikki vaaleanpunaiset. Oli kaupassa valkoisiakin, mutta minä halusin vaaleanpunaiset. Illalla kylvettiin keittiön lattialla olevassa puusoikossa. Kaikki on niin puhdasta. Vieläkin saippua tuoksuu tukassa.

Aamulla on sitten hirveä hosuminen. Onko nyt kaikki varmasti mukana? Kun hosuu, ei tarvitse ajatella kyyneleitä. Kaikilla ne kuitenkin kiiltää silmissä, vaikka aikuiset yrittävät olla urhoollisia. Sitten tulee papin auto. Kellään muulla ei autoa ole. Pappi on luvannut viedä meidät kaupunkiin asemalle. Olen kerran käynyt pappilassa. Siellä ei ole papin rouvaa eikä lapsia, vaikka se on hirveän iso talo. Siellä on taloudenhoitaja. Elsa on taloudenhoitajan ystävä. Elsan kanssa menimme sinne päiväkahville. Pappikin tuli pöytään. Minä röyhtäisin pitkään mansikkamehun ja pikkuleipien jälkeen. Pappia nauratti, mutta Elsa moitti. Kotimatalla kysyin:

- Elsa, onko röyhtäiseminen syntiä?
- Ei, mutta se on sopimatonta, sanoi Elsa.

Nyt pappi ei näy muistavan minun sopimatonta röyhtäisyäni. Minäkään en muista mitään. Kaikki menee vain eteenpäin. Sitten ollaan kotiasemalla. Ei sillä, mistä lähdettiin vaan pääasemalla. Onko äiti vastassa? Mistä tunnen äidin? Kuin aavistaan epävarmuuteni sisko kysyy:

- Tunnetko sinä äidin?
- Tottakai, vastaan.

Asemalaiturilla on paljon ihmisiä, naisia. En minä äitiä näe. Tartun siskon käteen. Olemme jo vaunun rappusilla. Silloin joku tempaisee meidät alas. Äiti! Äidillä on kyyneleitä silmissään. Hän sanoo jotain, rutistaa taas. En vaan ymmärrä, mitä hän puhuu. Siskoa hän rutistaa enemmän kuin minua. Niin on hyvä. Minähän olen jo iso tyttö.

Astumme kotiin. Se tuntuu tutulta. Siellä on keittiö ja kammari. Vesi-hanaa ei ole. Vesisanko on nostettu ylös hellan kupeeseen. Hellakin on erilainen kuin Ruotsissa. Puut laitetaan hellan päällä olevasta aukosta. Kaikki on niin siistiä. Äiti on kattanut pöydän. Yritän käyttäytyä kohteliaasti niin kuin Ruotsissa on opetettu. Onkohan nyt oikea ruoka-aika? Ruotsissa on luultavasti elva-kahvit. Nyt vaan on muutakin ruokaa pöydässä, mutta ei perunoita ja kastiketta. Elva-kahvilla ei tarvitse lukea ruokarukousta, mutta oikean ruoan aikana pitää. Ehkä on parasta nyt kuitenkin siunata. Annan siskolle merkin. Panemme kädet ristiin ja luemme pöytärukouksen. Äiti katsoo kummissaan, mutta ei sano mitään. Sitten tulee toinen pulma. Pitääkö kiittää kädestä pitäen, vai riittääkö niiaaminen? Otamme varman päälle. Menemme äidin luo ja ojennamme kätemme.

– Tack för maten.

Missä ovat iso- ja pikkusisko? En näe heitä. Ulkona on kyllä paljon lapsia. Niitä on aidalla ja pihlajapuussa. Pojat nauravat ja näyttävät pitkää nenää. Tytöt katselevat totisina ja hiljaisina. Illalla äiti vie saunaan. Sauna on jotain hirveän hyvää. Täällä on Yläsauna, Alasauna ja junanradan toisella puolella vielä Helinin sauna. Yläsauna on paras. Kaikki katsovat meidän hienoja alusvaatteitamme, jotka pitää ripustaa naulaan. Saunassa on kaikenlaisia ihmisiä. Nuoria, vanhoja ja ihan vauvoja. Vauvat itkevät, mutta eivät äidit siitä välitä. Niitä hakataan vastalla ja pää saippuoidaan noin vain. Saunassa on kylvettäjä. Hän käy välillä miestenkin puolella. Hänen valkoisen leningin alta näkyvät rinnat ihan selvästi, kun leninki on kastunut. Miten hän voi mennä miesten puolelle? Sitten minä säikähdän hirveästi, kun lauteiden alta tulee kamalat määrät verta. Myöhemmin minä ymmärrän, että siellä on kuppari ja veri näyttää niin paljolta, koska se sekoittuu veteen. Saunassa voisi olla vaikka kuinka kauan ja läträtä veden kanssa ja katsella ihmisiä.

Sitten olen koulussa. En vaan tiedä oikein olevani. Koulupiha on suuri ja pelkään juoksevia ja temmeltäviä lapsia. Minulla ei ole kavereita. En ymmärtäisikään heitä. Opettaja on hirveän vanha. Niin vanha, että hän aina uskoo, kun pyydän päästä kotiin. Keksin, että vatsaan koskee. Kerran sanoin, että nyt koskee jalkaan. Senkin hän uskoo. Kummallista! Äiti ei usko. Hänelle minä sanon, että Anja Vyyryläinen jäi laiskaan. Me muut pääsimme pois. Vähän äitikin ihmettelee, mutta onneksi hänellä on paljon muutakin ajateltavaa. En mene koskaan kotiin koulusta ennen kuin on syöty. Kouluun pitää viedä omat eväät, mutta velli tulee koulusta. Se maistuu eri hyvälle voileipien kanssa.

Istun jossain isossa salissa lattialla. Lattia on täynnä istuvia lapsia. Aurinko paistaa ikkunasta. Opettaja puhuu jotain. Aurinko nukuttaa. On uninen olo. Joku nykäisee hihasta.

– Hei se on sinun siskosi. Hän saa stipendin.

Isosisko menee opettajan luo. Hänelle taputetaan. Stipendi. Mikähän se on? Saan oman todistukseni käteeni. En ymmärrä siitäkään mitään. K-a-u-n-o-k-i-r-j-o-i-t-u-s...4, tavaan. Sitten siinä on paljon 5 numeroita ja joitain muitakin. ”Siirretään toiselle luokalle”, lukee äiti kotona.

Sota jatkuu. Talvella pelotti hirveästi, kun pommikoneet lensi taivaalla. Ne tulivat usein yöllä, kun oli pimeää. Meidän ikkunaamme ja seinäämme jyskytettiin. ”Valo ei saa näkyä, valo ei saa näkyä”. Ja kuitenkin meillä oli pimennysverho ja äiti laittoi vain pienen kynttilän kammarin uunin ja seinän väliin. Hän ei olisi muuten nähnyt pukea meitä, kun hälytyssireenit ulvoivat. Emme me koskaan ennättäneet minnekään suojaan. Kun kaikki olimme saaneet vaatteet päällemme oli hälytys ohi.

– Herätä nyt lapset kesken uniaan ja kisko heidät ylös. Ja onhan jotain pantava päällekin tällaisella pakkasella, vaikeroi äiti.

– Nukkukaa vaatteet päällä, neuvoi naapuri.

Piti meidän joskus nukkuakin, kun oli niin kylmä. Keittiössä jäätyi maito pöydällä olevassa maitokannussa.

Mutta nyt on kesä. Olen oppinut uimaan. Suomessa ei tarvitse kysyä lupaa edes uimiseen. Minulla on paljon kavereita. Meillä niin kiirettä, että tuskin ennätämme syömään. Suomessa ei ole ruoka-aikoja. Ei aina ruokaakaan. Silloin tilsimme marjoja vattulehtien päälle ja syömme ”leivoksia”. Pommikoneet kuitenkin pelottavat. Jos äiti on kotona menemme ruokakomeroon ja laitamme peltisen lastenvannan päämme päälle. Minä ruokailisin Jumalalta apua ja turvaa, mutta äiti ei sellaiseen usko. Miksi et, äiti, usko?

– Me emme kuulu kirkkoon. Teitä ei ole kastettu.

Tuosta minä en ymmärrä yhtään mitään. Illalla supisen iltarukouksen aivan hiljaa. Onkohan Jumala vihainen, kun en ole joka ilta muistanut rukousta? Missähän Suomessa on kirkko? Nukahdan ja näen pelottavaa unta.

– Isä!

Isä on tullut kotona käymään. Hän on ihan isän näköinen. Silmälasit tekevät hänet niin viisaaksi. Ei hän ole yhtä iso kuin Erik mutta hän on kylä hyvin rohkea. Siltä minusta tuntuu. Isä on vain hetken kotona. Yhden yönkö vain? Hän tuo tullessaan jotain imelää leipää. Eikö siellä sodassa ole

puutetta ruoasta? Pöydällä on vielä jotain muutakin, mutta välitän nyt vain isästä. Hän yrittää naurattaa meitä kaikkia.

– Ei minulla mitään hätää ole. Minä tulen taas, kun saan lomaa. Ja sitten isä on poissa.

Me lähdemme takaisin Ruotsiin. Tällä kertaa isosiskokin tulee mukaan. Isosisko on onnellinen. Hänkin saa hienoja vaatteita ja saa matkustaa junassa ja isossa laivassa. On helpompaa lähteä matkalle, kun isosisko on mukana. Hän on niin järkevä.

Sotalapsi 7071:n paluu Suomeen

Pauli Lampinen

Minut palautettiin helmi-maaliskuun vaihteessa 1946 oltuani ensin Tukholman seudulla ja myöhemmin Länsigötanmaan Härlundassa yli neljä vuotta. En olisi halunnut palata, koska olin viihtynyt jokaisessa paikassa missä minua pidettiin, sairaalassa, lastenkodissa ja etenkin pienessä maalaistalossa, jossa minusta huolehtivat farmor ja farfar, molemmat noin 70 vuoden ikään ehtineitä. Vasta vuosia myöhemmin ymmärsin, miksi minun oli pakko palata Suomeen, vaikka tuhannet jäivät sille tielleen. Kotimaa tietenkin halusi lapsensa takaisin, ja toisaalta olosuhteet Ruotsin kodissa muuttuivat viimeisen talven aikana dramaattisesti: farmor sairastui vakavasti, ja myös farfar katsoi saavuttaneensa sellaisen iän, että maalaistalon pidosta oli luovuttava.

Ruotsalaistuin nopeasti ja huomaamatta. Suomalaisuuteni ei kiinnitetty alkuesittelyä lukuun ottamatta huomiota kotona eikä koulussa, jota kävin lähes neljä luokkaa. Kotona puhuttiin enemmän Saksan muodostamasta uhasta kuin Suomesta. Toki näin lehdestä kuvia suomalaisista pakolaisista, joita rekisteröitiin Haaparannassa yli 56 000. Koulussa luin Ruotsin historiaa, mutta ”Ruotsi-Suomen” käsitettä en kyllä muista.

Tiesin, että paikkakunnalla oli toinenkin suomalainen sotalapsi, joka oli minua paljon nuorempi eikä sen vuoksi minua kiinnostanut. Sain kotimaasta koko aikana vain yhden kirjeen, mutta senkään sisällöstä en ymmärtänyt mitään. Minun aikani kului talon askareissa, koulussa sekä jalkapallossa ja muissa lasten leikeissä. Suomesta vieraannuin täysin, sillä vaikka minulla oli muistikuvia aikaisemmasta elämästä, nämä kadottivat ajanmittaan terävyytensä, kiinnostavuutensa ja merkityksensä. Olin saanut ruotsalaisen identiteetin. Siksi paluu Suomeen kielimuureineen, ihmissuhdeongelmineen ja elintasokuiluineen oli minulle kova pala.

Kielimuuri

Alkuaikoina en ymmärtänyt sanaakaan siitä, mitä ympärillä Suomen kodissa puhuttiin. Eräänä iltana tuotiin paikalle ”tulkki”, joku vuosikymmeniä sitten kouluruotsia lukenut henkilö. Minusta hänen kielenkäyttönsä oli huvittavan vanhanaikaista ja jäykkää. Tulkki ei puolestaan näyttänyt käsittävän minun käyttämästäni Länsigöötanmaan murteesta paljon mitään.

Rohkenen väittää, että Suomen koululaitos ei ollut lainkaan valmis ottamaan vastaan ruotsalaistuneita sotalapsia. Jos ei opettaja sattunut osamaan yhtään ruotsia, tilanne sotalapsen osalta oli todella vaikea. Minulta meni, kuten monilta muiltakin, kielen takia yksi kouluvuosi hukkaan. Professori Eila Räsänen toteaa väitöskirjassaan vuodelta 1988, että toistakymmentä prosenttia hänen lähes 400 sotalapsen populaatiostaan jätti kansakoulun kesken kielen takia.

Ihmissuhdeongelmat

Olen ymmärtänyt, etteivät kaikki palaavat sotalapset tunteneet itseään tervetulleiksi Suomeen. Vanhemmat, joista kaikki eivät edes lapsistaan vieraantuneina olisi halunneet ottaa lapsiaan vastaan, saattoivat tuskastua havaitessaan näiden pitävän Ruotsin tai Tanskan oloja parempina kuin Suomen. Identiteetti oli pitkään vieras niin kielen kuin tottumusten osalta. Äkinäinen ”suomalaistuminen” johti aluksi törmäyksiin.

Minun on kiitollisena todettava, ettei isompia törmäyksiä sattunut. Sensijaan nousi esiin eräs kummallinen seikka, joka minua vaivasi vuosikausia. Ilmeni, ettei yksikään siitä porukasta, johon jouduin, ollut sellainen henkilö, joksi minulle oli luuloteltu. ”Äiti” osoittautui mummoksi, kaksi ”sisarta” osoittautuivat tädeiksi ja kaksi ”velimiestä” osoittautuivat enoiksi. Kun kielitaidon kartuttua kyselin oikeista vanhemmista, kävi ilmi että nämä olivat alusta alkaen laistaneet velvollisuuksistaan. Aikanaan asia tuli esille käräjillä, jossa porukan ulkopuolelta määrättiin holhooja. Pysyväksi tunteeksi minulle on jäänyt, että ”vanhemmuuden” arvonimen voi ansaita vain elämällä vastuullisesti yhdessä lapsen kanssa.

Elintasokuilu

Vaikka monet suomalaiset sotalapset pääsivät korkeampaan yhteiskuntaluokkaan kuin mistä olivat lähtöisin, näin ei minun kohdallani käynyt.

Kahden maanviljelijäperheen elintaso, esimerkiksi ruokapöytä, oli kuitenkin täysin erilainen.

Olennaista oli, että porukka, johon minut palautettiin, oli edelleen paikolaisena omassa maassaan. Evakkoperhehän oli toistamiseen karkotettu kotiseudultaan Karjalasta. Vuonna 1946 asuttiin ensin jossain muonamiehen tuvassa Aurassa, sitten elettiin jonkun nurkissa Lahden seudulla. Elämä ahtaudessa ja vailla yksityisyyttä tuntui alentavalta. Keväällä 1947 itsetunto koheni, kun tutustuttiin ”omaan tilaan”. Se oli kylmä tila eli pelkkä metsänkappale ilman peltoa ja rakennuksia. Ensimmäiset rakennelmat olivat havumaja, joka suojasi sateelta, ja riuku, joka markkeerasi käymälää. Mielestäni lähelle muuttanutta evakkoperhettä oli onnistanut enemmän, kun heidän maalleen oli osunut heinälato.

Alun toisella kymmenellä ollut sotalapsi törmäsi pariin eriskummalliseen seikkaan. Ensinnäkin totesin sen eläimellisen elintason, jossa oma porukkani eli. Yksinpä tavallisista talousesineistä oli puute, koska sellaiset olivat viimeisen paon yhteydessä jääneet Karjalaan tai hävinneet matkalla. Mutta kun vierailin hämäläisessä maalaistalossa, siellä oli kaikki hyvin, ja hyvin kerrottiin eletyn koko sodan aikana. Läskipottia oli syöty, sahtia juotu ja pitsiä nyplätty. Ei, ei ollut partisaaneja, pommituksia tai evakkoreisuja koettu. Totesin, että kovin eri tavoin eri kansalaispiirit olivat sodan taakkansa kärsineet.

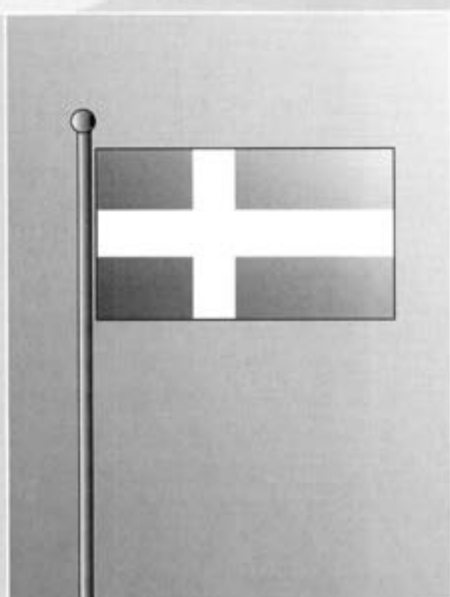
Toinen tekemäni havainto oli yhtä räikeä. Vaikeissa oloissa monet ihmiset osoittivat suurta ahkeruutta pyrkien samalla auttamaan muita, joilla oli vielä vaikeampaa kuin heillä itsellään. Toisaalta törmäsin sellaisiin ihmisiin, jotka tuntuivat nauttineen laiskuudesta ja toisten hyväksikäyttämisestä. Kuulin kerskumisia, että oli onnistuttu pinnaamaan työvelvollisuus- ja säännöstelylaeista. Oli kuulemma helppoa harhauttaa kansanhuollon tarkastajia ja näin saada elintarvikkeista mustassa pörssissä hyvät rahat. Vaikeat ajat näyttävät jalostavan eräitä ihmisiä mutta turmelevan toisia.

Tässä kuvattuna yhden sotalapsen paluu Suomeen. Sain Ruotsissa sitä hoivaa ja hellyyttä mitä lapsi kaipaa. Palasin sodanjälkeiseen Suomeen ruotsalaistuneena ja vieraantuneena. En tiedä oliko vieraantumiselle ketään syyllistä, mutta periaatteessa vieraantumisesta tulisi keskustella enemmän.

Muilla sotalapsilla paluu Suomeen on saattanut olla vaikeampaa tai helpompaa. Totuuksia taitaa olla yhtä monta kuin sotalapsiakin.

10

Svensk
sammanfattning

Svensk sammanfattning

Denna bok har bearbetats under två år av en studiegrupp vid medborgarinstitutet i Jyväskylä. Ledare och guide har varit skolans rektor, doktor Olli Kaikkonen.

Syftet har varit att belysa krigsbarnens erfarenheter och upplevelser. Informanterna är främst från Mellersta Finland.

Bokens titel "Ta hand om ungarna" kan tolkas som moderns bön och anmodan till fosterföräldrarna att sköta hennes barn så varsamt och omsorgsfullt som möjligt. Å andra sidan hänvisar titeln till ett fall i boken, där den äldre systemen fick uppgiften att ta hand om de mindre syskonen under färden.

I INLEDNINGEN av boken granskas först barntransporterna från Finland under vinter- och fortsättningskriget. Särskild uppmärksamhet fästes vid barnens rekrytering från hembygden. Man koncentrerar sig på den lokala krigsbarnsombudsmannen Impi Mirkkolas uppoffrande och förtjänstfulla verksamhet.

I inledningens andra del skildras diskussionen och forskningen om de finska krigsbarnen. I detta hänseende riktas härmed ett varmt tack till Kai Rosnell, som har samlat en omfattande lista över krigsbarnslitteraturen. Man har först betraktat den så kallade myndighetslitteraturen på 1940-talet under rubriken "Finlands barn tackar Sverige och Danmark", även om barnen själva inte ännu hade förmåga att yttra sig. För det andra har man behandlat det flitiga och kritiska skrivandet som krigsbarnen själva började på 1970-talet. Detta skede, som betecknas med titeln "Allt var så fel, så fel", påbörjades av Annu Edvardsen. Den tredje linjen, som heter "Det finns ingen svartvit sanning" påbörjades av Pertti Kavén år 1985.

Till slut har man samlat en lista över saker som neutralt borde undersökas. Man borde till exempel bättre utreda krigsbarnens antal, i synnerhet de inofficiellt skickade barnens antal samt sådana barns öden som stannade kvar i Sverige eller Danmark.

I HUVUDDALEN AV BOKEN ANALYSERAS 133 F D KRIGSBARNS SVAR PÅ GRUNDVAL AV FRÅGEFORMULÄREN.

I kapitlet SOTALAPSEN LÄHTÖKOHDAT granskas krigsbarnens omständigheter före avfärden. Barnen kom från olika delar av landet och deras medelålder var under sex och ett halvt år. De flesta hade sin mor i livet, men fadern hade stupat i 13 % av fallen. Mamman var 22–49 år gam-

mal. Största delen av barnen kom från arbetarhem. Nästan hälften bodde i hyrda och ömkliga bostäder. Hälften av försökspersonerna anser också att familjens levnadsstandard var ytterst låg. Mamman måste ofta slita hårt för familjens levebröd.

Kriget berörde barnen på många olika sätt. Vart tionde barn har erfarenheter av evakueringar och en stor del har upplevelser av bombningar. En tredjedel upplevde hemmets atmosfär ändå såsom varm medan lika många kände en viss spänning på grund av de svåra yttre omständigheterna.

Kapitlen MATKANTEKOA/ UUTEEN MAAHAN beskriver avfärden och ankomsten till det nya landet. Barnen kom med olika transportmedel till någon station med mamma. Där blev de kontrollerade och fick en lapp om halsen. Innan tåget avgick, tog de ett sorgset avsked från mamma. Lottorna försökte nog trösta, lugna och sköta barnen på bästa möjliga sätt. På tåget delades matväskans innehåll kristligt, och "ämneshälsningen" sköttes. Det blev ibland dröjsmål t.ex. på grund av bombardemang. De som färdades via Haparanda kände resan som en evighet. Andra lastades i Åbo under däckat på en ångbåt.

I varje fall kom barnen någonstans, liksom Israels barn till det förlovade landet. De svenska lottornas vänlighet kunde på en gång inte avlägsna barnens ångslan, misstro och tårar. Då barnen inte ens förstod språket, var det skrämmande att deltaga i lusrensningar och läkarundersökningar. Håret och egna kläder försvann, så förlorades även syskon och bekanta.

Rädslan försvann inte heller i situationer, då möjliga fosterföräldrar valde sig fosterbarn. Till Danmark for ju så få barn, att det var lättare att finna ett fosterhem där. Men å andra sidan kom ju dessa barn vid slutskedet i stor fara, då tyskarna hotade transportera dem till Tyskland.

Kapitlet MUU MAA MANSIKKA skildrar placeringen av barnen i det nya landet. Sex informanter kom aldrig till något privathem, utan levde flera år i barnhem. Därtill levde tre personer några månader i barnhem innan de fick en egen familj. En del levde en tid i "transitohem" eller kretsade en längre tid från hem till hem.

Ett krigsbarn kallar gallringssystemet för "kreatursauktion". Barn hade forslats till påseende från mottagningsläger, barnhem och dylikt till Folkets Hus, kyrka, järnvägsstation osv. Vid valet syns väljarnas egen levnadssituation och barnets utseende ha spelat en viss roll. På en del gårdar och kök behövde man gratis arbetskraft och därför blev lite äldre flickor lätt valda. Utan vidare kommer nog majoriteten av krigsbarnen till den slutsatsen, att valet av krigsbarnet skedde på grund av etisk eller religiös övertygelse: Krigsbarnet ansågs som en lidande medmänniska som behövde hjälp.

I denna undersökning fick över 40 % av barnen ett lantbrukarhem, en tredjedel fick ett tjänstemanna- eller affärsmannahem, och bara en tiondel kom till en arbetarfamilj. Medelåldern av fosterföräldarna var 40–50 år, så att deras egna barn var stora eller hade redan lämnat hemmet. Om man jämför situationen i det finska hemmet upplevde krigsbarnen en avsevärd social höjning.

När man frågade hur krigsbarnen upplevde bemötandet i fosterhemmet meddelade 80 % att de var nöjda och av dessa ansåg en betydande del (34 av 133) att de hade blivit älskade i fosterhemmet. På några ställen tukrades barnen men vederligtvis utan skador. Många barn ansåg att de fick en god uppfostran med lagom mycket arbete, god disciplin och gott uppförande.

Cirka 70 % meddelar, att familjeidentitet uppstod ganska tidigt, medan 12 % ansåg, att de aldrig riktigt kände sig höra till familjen. Den senare gruppen motiverar sin åsikt med kort vistelse, ansträngande arbete och hård disciplin.

En intressant fråga är hur krigsbarnen lärde sig språket. Cirka 80 % syns ha lärt sig svenska/danska språket ganska snabbt, medan 10 %, särskilt sådana, som bodde i barnhem eller finskspråkiga familjer, inte lärde sig det. Till följd av inläringen av det nya språket glömde en stor del av krigsbarnen bort sitt finska modersmål.

Omgivningen, till exempel skolkamrater och grannar, ställde sig enligt svaren positivt (70 %) till krigsbarnen, men här finns en grupp igen, som ansåg, att omgivningen – åtminstone vissa människor – inte förhöll sig välvilligt.

Krigsbarnens upplevelser innehåller både roliga och tråkiga angelägenheter. Faktiskt kan en fjärdedel inte minnas några tråkiga saker. Av besvärigheterna nämns främst rädslan att bli skickad tillbaka hem. De yngre barnen hade kanske ingen som helst aning om vad ”det riktiga hemmet” betydde. De flesta barn hade däremot en lång lista över roliga minnen. Till dem hörde bl.a. utflykter, lekar, fester och gåvor.

Att bo enbart på barnhem var mera vardagligt, men fem av sex barnhemsbarn anser, att de även där blev sakligt eller bra bemötta. I inget fall får man av detta material den bilden, att barnhemmen skulle ha varit ”straffanstalter”. Man försökte nog ta hand om barnen, och på flera barnhem var t o m finskspråkig personal på plats.

Svaren ger en lite tvetydig bild av kontakternas mängd mellan de två hemmen. En femtedel av krigsbarnen hade postkontakter till Finland, och en del besökte ju hemlandet själva. Men nästan en tiondel är säker på att

det inte fanns några kontakter. Dessa barn blev faktiskt "bortglömda". Största delen minns, att brev kom och skickades, men av vem brevväxlingen sköttes, det kan åtminstone de yngre barnen inte specificera. Vi ska komma ihåg att majoriteten av barnen kom till Sverige/Danmark före skolåldern, och de som gick i skola började skriva på svenska/danska och glömde bort finskan.

Kapitlet PALUU SUOMEEN handlar om återkomsten till hemlandet. Informanterna fick svara på frågan "Visste du att du var endast ett lånebarn?" Frågan innehåller tanken att vistelsen utomlands var tillfällig och det riktiga hemmet fanns borta i Finland. Två tredjedelar meddelar, att de var medvetna om det, men för 10 % blev avfärden en fullständig överraskning. En del säger, att de tillbakavisade hela tanken som orealistisk.

Ville barnen resa till sina biologiska föräldrar? Cirka 17 % ville nog resa och 43 % ville inte, resten ställde sig ambivalent till resandet. Från den finska synvinkeln var detta ju en tragedi: En betydande del av krigsbarnen stannade utomlands, och av dem, som man fick tillbaka, ville bara en sjättedel egentligen komma tillbaka.

Vid avskedets stund kände cirka 10 % lättnad, men 80 % beskriver stämningen som mycket mörk och sorglig. Resten har inte minnesspår av avskedet.

Medan barnen har en massa minnen från utresan, så har många ingenting att berätta om returrejan. Det som man vill säga berättas mycket kortfattat. Detta är förvånansvärt, eftersom barn under vistelsen utomlands hade blivit äldre. Mest uttrycker sig de, som måste göra återresan med tåg via Haparanda. För dem blev de bombarderade och nedbrunna husen längs järnvägen en verklig chock. En person kristalliserar sina känslor så här: "Liksom i sagan 'Björken och stjärnan' kom vi hem från fjärran land vägleda av änglar."

Anpassningen efter hemlandets förhållanden blev svår för många. De yngre hade kanske ingen som helst föreställning av sitt f d hem. Familjer, särskilt de evakuerade, hade flyttat till andra orter. Det var vanligt att man bodde trångt: i en bostad på 20 kvadratmeter bodde kanske fem-sex personer och t o m sådana som inte hörde till familjen. Pappa hade stupat och mamma hade gift om sig. Nya syskon hade fötts och några äldre syskon var borta. I några fall var båda föräldrarna döda.

Det uppstod olika slags sociala problem. "Skolan och allt annat gick åt helvete", konstaterar ett krigsbarn. Det finska skolväsendet var inte redo att ta emot krigsbarnen som hade blivit främmande och inte ens kunde tala finska. Enligt Eila Räsänen klarade över 10 % inte ens folkskolan. I vis-

sa hem och i skolor vidtog man tvångsåtgärder för att "utrota svenskheten".

Frågan "Ville du resa tillbaka till Sverige/Danmark?" gav ungefär lika många jakande som nekande svar. En tredjedel utformade svaret så, att man i början ville resa tillbaka, men så småningom blev man van vid de finska omständigheterna, och saken förlorade sin aktualitet.

Kapitlet SOTALAPSUUS OSANA ELÄMÄNKÄARTTA behandlar "Krigsbarnstiden som en del av levnadstiden". Lämnade krigsbarnstiden något positivt eller negativt, något bestående i människans själ och beteende? Det är tydligt, att krigsbarnstiden har betytt en positiv erfarenhet för flertalet, men för några kommer än idag negativa traumor i förgrunden. Man hoppas att man aldrig behöver komma i en situation, där man är tvungen att skicka sina egna barn bort från hemmet och fäderneslandet.

En stor del har behållit det svenska eller danska språket samt en vänskaplig förbindelse med det andra hemmet. Somliga säger, att de under krigstiden fick anpassningsförmåga, förståelse för andra kulturer, initiativförmåga, t o m en modell för en god uppfostran. Många tackar ödmjukt för all omvårdnad och kärlek som de en gång har fått. En del f d krigsbarn har i dag intresserat sig för internationell verksamhet, särskilt nordiskt kulturutbyte. De har rest med sina familjer till forna hem och lekplatser och i allmänhet blivit väl mottagna. Hos många har krigsbarnstiden upplevts som en rikedom.

Avdelningen RUNOJA, ESSEITÄ, KOHTALOITA (dikter, uppsatser, öden) innehåller intervjuer samt en del material som har skickats av f d krigsbarn.

Dikter har medtagits ett par stycken. Sointu Nurmelas känsliga dikt **Steg till tystnaden** lodar ett litet krigsbarns själsliv från avskedsstunden till återkomsten. Stora broderns uppgift var att ta hand om lilla systemen, vilket visade sig vara omöjligt. Lilla systemen blir isolerad i tystnaden bakom smidjärnsporten, där hennes själ alltjämt tärs av längtan till hemmet och till egen "byråmamma". – En annan dikt, Eino Huimasalos **Mot livets väg**, avspeglar också krigsbarnets känslor, med humoristiska drag. Skämtsamt avslutas dikten: "Mamma där uppe, kasta bort sorgen, allt i livet bra nu går/ inga bekymmer, stress eller traumor, sonen din fyller ju sexti år!"

Referat och intervjuer har medtagits på följande sätt: Tidningen Koilishäme har intervjuat Laila Salonen från Jämsä med rubriken **Krigsbarnstiden var en upplevelse**. Laila berättar, att fosterföräldrarna hade velat adoptera henne, men hon ville själv resa tillbaka till Finland. Hon kän-

ner tacksamhet för vistelsen i Sverige. Förbindelserna avbröts så småningom, men på sistone har fosterhemmets barn velat skicka pengar åt henne, då de hade sett bilder av finska brödköer i svenska tidningar.

Berättelsen om **Impi Mirkkola, vännen till krigsbarn från Mellersta Finland** grundar sig på en intervju som gjordes med krigsbarnsombudet Impi Mirkkolas två barn. – **Berättelsen om Olavi Korhonen** grundar sig på ljudmaterialet från Kalmar radio, men nog har man haft direkt kontakt med Olavi också. Hans otroliga berättelse omfattar några år som krigsbarn, svåra förhållanden efter återkomsten i en avsides trakt, flyttningen tillbaka till Sverige, där han blev präst och expert på den samiska kulturen och slutligen professor vid Umeå universitet.

Stycket **Krigsbarnstransporterna och karantänlägren** berättar om barnträdgårdslärarinnan Meri Ahonens verksamhet som barnens följeslagare under resorna samt skötare på mottagningslägren i Sverige. Om vistelsen i Danmark finns två texter, **Kirsti Strömmers** och **Liisa Pentinmikkos**.

Pauliina Lampikoski har förmedlat sin mor Aili Naukkarinens tankar **Krigsbarndomens tid glömmar man aldrig**. När Aili berättade för sin dotter om vistelsen i Sverige, var hon redan allvarligt sjuk och insomnade några veckor senare i den eviga sömnen.

Daisy Holopainens uppsats **Kommer Pulmu in i skolan** har sitt ursprung i en artikel, som Dagens Nyheter publicerade i januari 1942. Den behandlar finska barns skolgång i Sverige. Att börja skolan var ju inte lätt vare sig det gällde läraren eller barnet, som ännu inte kunde landets språk. – Daisy intervjuade också modern till ett krigsbarn under rubriken **Barnets bästa**. Där skildras moderns känslor när hon i samband med svält och bombardemang överväger vad som skulle vara barnets bästa. När hon förlorar sitt yngsta barn beslutar hon skicka det äldre barnet till Danmark. Avskedet var pinsamt trots att hon ansett, att hennes handlingssätt är bäst för barnet.

Autobiografiska uppsatser finns några. – Matti Pylvins memoar **Att bege sig ut på egen hand** berättar om, att några mognare jvaskyläpojkar själva tog initiativet och på det sättet fick en chans att resa till Sverige. Mattis fosterhem var en stor lantgård, där Matti hittade en hel del aktiviteter och dit han otaliga gånger styrde sin resa efter kriget. Hur fosterfamiljen ställde sig till Matti, det har familjens dotter Daga Nyberg skrivit om i artikeln **Matti smälte in i gemenskapen**. – Några tusen finska barn kom till Finland men skickades senare på nytt till Sverige eller Danmark. Daisy Holopainen skriver hur det kändes **Att besöka hem-Finland**.

För många krigsbarn som under åren hade rotat sig i andra förhållanden blev just återfärden en tröskel av ängslan. Hemlandets verklighet kunde i vissa fall vara t o m värre än aningar. Om detta skriver Pauli Lampinen med rubriken **Ett krigsbarns återkomst till Finland**. Där betraktas krigsbarnets erfarenheter från språkmurens, sociala relationers och levnadsstandardklyftans synvinklar. Också Juhani Kuustie skriver i sin uppsats **Garderoben eller återkomstens ängslan**, hur han bragtes till främmande omständigheter, där hans enda möjlighet i rädslan och ensamheten var att låsa in sig i en garderob. Från garderoben vågade han komma ut först när han hörde sin pappa komma hem från jobbet på kvällen.

- Tilastoja
- Kyselylomake
- Sotalapsia koskevaa kirjallisuutta

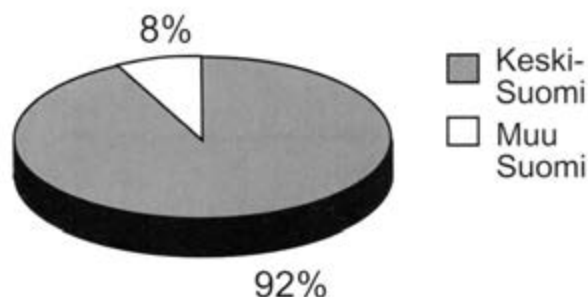

SOTALAPSEN LÄHTÖKOHDAT – luvun tilastot

Asetelma 1. Lähtijät sukupuolen mukaan

miehiä	48
naisia	85
vastauksia yhteensä	133
lähetetty lomakkeita	230

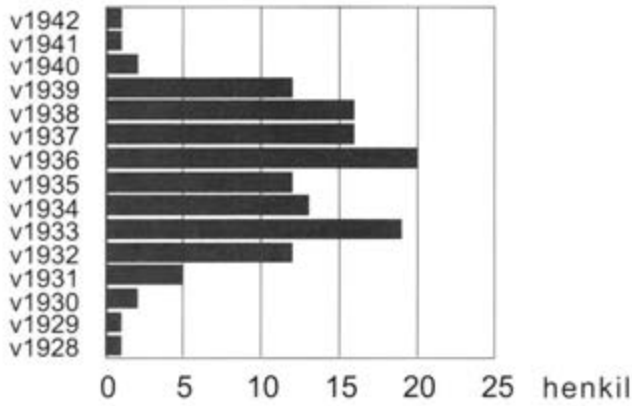
Kuvio 1. Vastaushetken asuinseutu

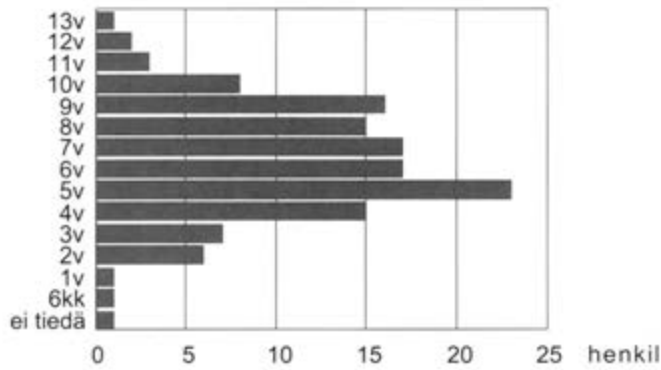
Kuvio 2. Keski-Suomessa syntyneet – asuinpaikka vaihtaneet

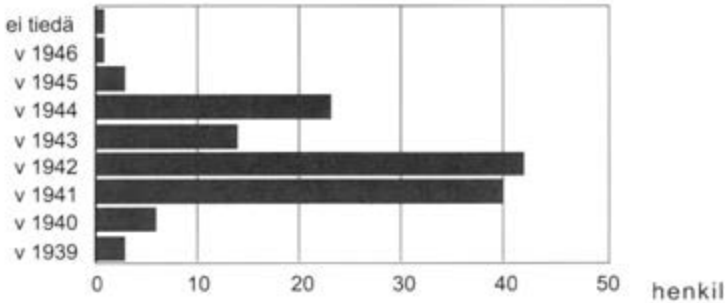
Kuvio 3. Syntymävuosi

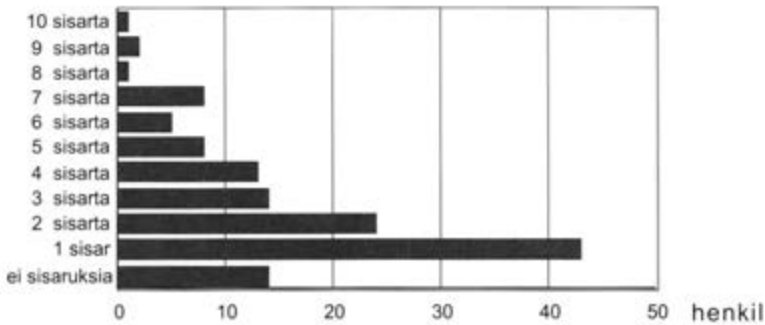
Kuvio 4. Lähtöikä

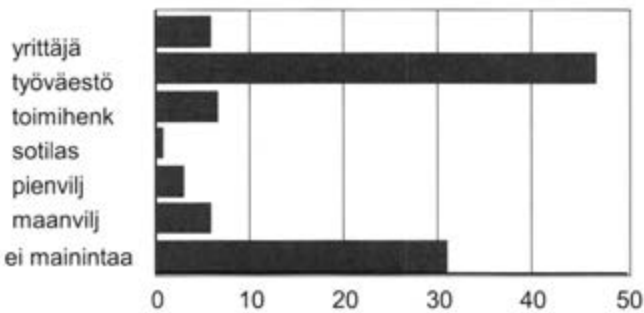
Kuvio 5. Lähtövuosi

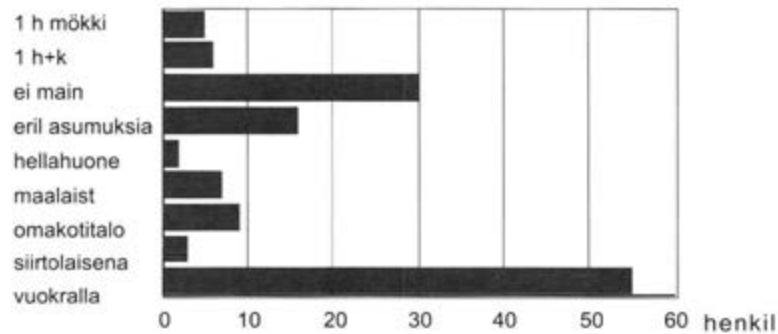
Kuvio 6. Sisarten lukumäärä

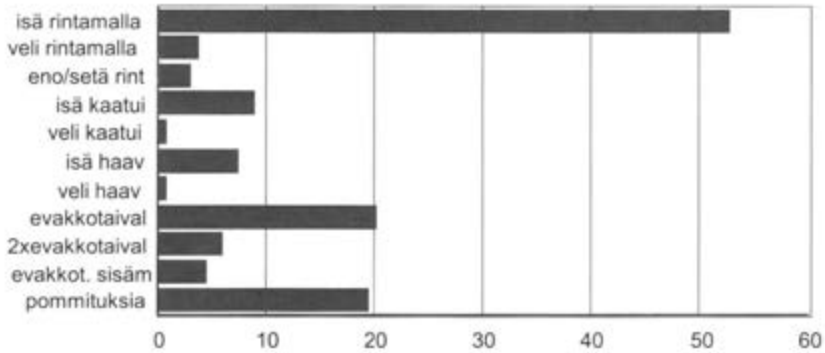
Kuvio 7. Isän ammatti (%)

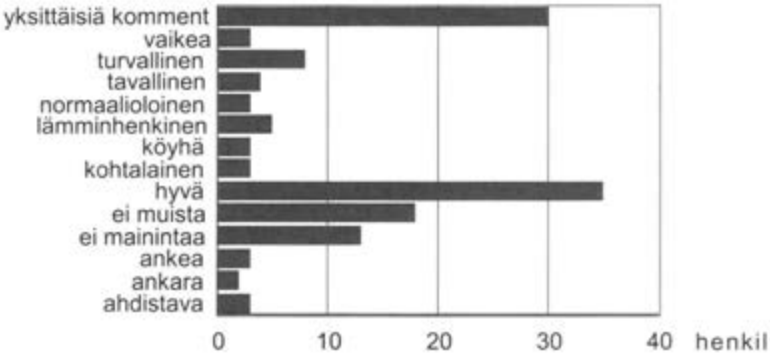
Kuvio 8. Asuminen

Kuvio 9. Sotakokemukset (%)

Kuvio 10. Kodin ilmapiiri

Kyselylomake Sotalapsikirjaa varten

Kirjoittajan nimi suotava (käsitellään luottamuksellisesti)

1. OLOSUHTEET ENNEN LÄHTÖÄ

Sukupuoli: _____ Syntymävuosi: _____

Lähtöaika: _____ Lähtöpaikkakunta: _____

Ikä lähtiessä: _____ Mihin maahan: _____

Montako kertaa olit matkalla: _____

2. LÄHTÖYMPÄRISTÖ

Perheen koostumus: ikä, ammatti, asuminen.

Elintaso: hyvä, kohtalainen, heikko (saiko perhe ulkopuolisia avustuksia?)

Sotakokemukset: oliko isä rintamalla, evakkotaival, pommitukset, kaatumiset/haavoittumiset?

Minkälaisena koit kodin ilmapiirin?

3. LÄHTÖ SOTALAPSEKSI

Valmistelu: miksi luulet joutuneesi matkalle, kuka hoiti paperisodan, innostettiin vai syyllistettiin?

Mitä muistat juuri lähtöhetkestä: millä lähdit, kuka saattoi, pelottiko vai oliko seikkailumieltä?

Mitä muistat itse matkalta: ruokailu, nukkuminen, WC-käynnit, kurinpito?

4. TULO VIERAALLE MAALLE

Kuka/ketkä olivat vastassa? Tunnelmat alkuaikoina?

Miten suhtauduit lääkärintarkastuksiin, täipuhdistuksiin, uusiin vaatteisiin, valikointiin perheisiin tai lastenkotiin?

Hoidettiin sinua sairaalassa: miksi, kuinka kauan?

Jäikö sinulle mitään omia tavaroita?

5. VIERAALLA MAALLA kohta A/perheessä ollut, kohta B/lastenkodissa ollut

A) Kuvaile perhettäsi: perheen koostumus, iät, ammatit, asuminen?

Miksi jouduit juuri tähän perheeseen?

Miten sinua kohdeltiin perheessäsi? Rakastettiin/välitettiin?

Oliko kasvatuksellisesti eroa nykypäivään?
Kuinka opit uuden kielen?
Olitko koulussa? Oliko suomenkielisiä kouluja? Muita suomalaisia lapsia?
Oliko sinulla ongelmia perheessäsi? Käytettiinkö sinua hyväksi esim. työhön, seksuaalisesti, uskonnolliseen toimintaan?
Milloin tunsit kuuluvasi perheeseen?
Ikävimmät ja hauskimmat kokemukset?
Saitko joulu-, syntymäpäivä-, tai muita lahjoja?
Miten ulkopuolinen ympäristö suhtautui sinuun?

B) Miksi jouduit lastenkotiin? Siirryitkö lastenkodista perheeseen?
Minkälaisia ihmisiä työskenteli lastenkodissa? Oliko suomalaisia hoitajia?
Lastenkodin ruoka?
Kävitkö koulua ja jos kävit niin suomen- vai ruotsinkielistä?
Oliko kieliongelmiä?
Muistatko saamiasi lahjoja?
Ikävimmät ja hauskimmat kokemukset?

6. KOTIINPALUU

Oltiin/olitko kirjeyhteydessä Suomeen?
Tiesitkö olevasi vain "lainassa"?
Odotitko pääsyä kotimaahan, halusitko palata?
Mitä muistat kotimatkastasi?
Mihin palasit? Oliko koti muuttunut? Ketä oli kodissa?
Miten sopeuduit kotiin/Suomeen/kaveripiiriin/kouluun?
Haluttiin/ko sinut nopeasti suomalaistaa?
Halusitko kenties palata Ruotsiin/Tanskaan?

7. NYKYTILANNE?

Miten tänään suhtaudut sotalapsiaikaasi?
Onko sotalapsiaikasi heijastunut myöhempään elämääsi hyvässä ja huonossa?
Onko yhteys säilynyt Ruotsiin/Tanskaan?
Vaikuttaako/vahvistaako sotalapsuusaikasi kuulumista pohjoismaiseen yhteisöön?

HUOM! Kirjoita tarinasi noudattaen tekstissäsi kyselykaavakkeessa annettua järjestystä. Näin helpotat kirjoitusten purkamistyötä. Älä kuitenkaan jättä mainitsematta erityispiirteitä, joista ei kyselykaavakkeessa ole mainintaa.

Sotalapsia koskevaa kirjallisuutta

(Kirjallisuusluettelon on laatinut Kai Rosnell)

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Ahlqvist, Dora – Björkman, Elsa:** Vi var också med. Barnen i finska kriget. Natur och Kultur, Stockholm 1940.
- Andersen, Erik:** Finlandshjaelpen. Beretning fra Centralkomiteen for Finlandshjaelpen 1941–49. København 1949.
- Andersson, Lilian:** Migration i Norden: Älvsborgs län: in- och utvandring, säsongarbete, arbetsvandringar, finska krigsbarn, gårdfarihandel m m, litteraturförteckning. Borås stadsbibliotek 1996.
- Antikainen Kirsti:** Suomalaiset sotalapset Ruotsissa talvisodan aikana. Historian pro gradu-työ, Joensuun yliopisto 1989.
- Bruun, Elsa (toim.):** Suomen lasten kiitos Ruotsille. 1943. Ruotsinkielinen versio: Med 40 000 finska barn i Sverige. En folkvandring i smått. 1943.
- Bruun, Elsa – Ståhlberg Aune:** Lastensirrot Ruotsiin 1941–48.
- Båsk, Katja:** Finländska krigsbarn i Sverige. Forskningsprojektet. 1976. (Sarja Migrationen Finland-Sverige)
- de Geer, Eric:** Finländare i Göteborg II. Rapportti suomalaisen sisun näytelmästä. 1980.
- de Geer, Eric:** De finländska krigsbarnen i Sverige 1941–1948. Stockholm 1986.
- Edvardsen, Annu:** Suomen kieli Ruotsissa. Suomalaiset sotalapset Ruotsissa. Stockholm 1985.
- Eneberg, Kaa:** Hela Sverige ställde upp för de finska flyktingbarnen. Teoksessa ”Tidningen och världen”. Juhlakirja Olof Svantenssonille. DN, 1998.
- Eronen, Jussi A.:** Lasten siirrot poliittisena kysymyksenä jatkosodan alun Suomessa. Poliittisen historian pro gradu-tutkielma. Helsinki 1996.
- Evans, Alvin L.:** Ero ja lapset. Mannerheimin lastensuojeluliiton lapsiraportti A 44. Helsinki 1984.
- Fagerlund, Bengt (toim.):** Sotaa ja leikkisotaa. Sota-ajan kuopiolaisnuoret muistelevat. Juva 1994.
- Freud-Burlingham:** War and Children. New York 1943/1973.

- Hallinder, Annika:** Flykting i går och i dag. (Pia Risanin kanssa). Artemis, Skellefteå museum 1993.
- Heikkola, Leena:** Lapin historiaa. Rovaniemi 1982.
- Heydemann, Irma** (toim.): MLL:n juhlakirja 1992. Arvo Ylppö kertoo sotalapsista otsikolla: Onneton lasten siirtäminen.
- Hietanen, Silvo:** Kahden kodin lapsuus – suomalainen sotalapsi. Teoksessa ”Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli”. Valtion Painatuskeskus, Opetusministeriö. Helsinki 1992.
- Hildebrand, Karl-Gustaf – Lagercrantz, Olof:** Finlands sak är vår. Stockholm 1939.
- Holm, N. E.:** Finlands sak var vår. Strängnäs 1968.
- Häggström, Nils:** När finländarna kom. Migrationen Finland-Sverige efter andra världskriget. 1990.
- Häggström, Brogegård & Rosander:** Migrationen Finland-Sverige. Kulturhistoriska undersökningar, Nordiska Museet. Stockholm 1974.
- Jalo, Margit:** Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin vuosina 1941–46. (Sosiaalinen aikakausikirja 1950:44.)
- Jalo, Margit:** Statistik över barnflyttningen till Danmark åren 1939–44, gjord för Mannerheimförbundets danska utskott.
- Janfelt, Monica:** Svensk krigsbarnsverksamhet 1919–1924. I Historisk tidskrift för Finland, 1990.
- Janfelt, Monica:** Barn av ett krig. Krigsbarnsverksamhet som humanitär instans i Sverige och Danmark efter första världskriget. Lic-avhandling, historiska institutionen vid Åbo Akademi 1994.
- Janfelt, Monica:** Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917–24. Åbo Akademi 1998.
- Johansson, Alf:** Finlands sak. Svensk politik och opinion under vinterkriget 1939–40.
- Jonsson, Paula:** Att vara barn till ett finskt krigsbarn: en andragenerationsstudie. Lunds Universitet, vol 10, nr 12, 1996.
- Kainulainen, Martti:** Oi Suomi synnyinmaa. 1991. Kansakunta sodassa. Helsinki 1992.
- Kallioniemi, Jouni:** Lapin sota. 1989.
- Kavén, Pertti:** 70 000 pientä kohtaloa. 1985. Ruotsinkielinen versio: 70 000 små öden. 1994.
- Kinnunen, Carin:** Om ett antal finländska krigsbarn i Danmark. Laudaturavhandling.
- Kivitie – Heino – Marttinen:** Suomen lapset kiittävät. Helsinki 1949.
- Kontu, Rauni:** Lapsi sodan seassa. 1996.

- Korppi-Tommola, Aura:** Ystävyyttä yli Pohjanlahden. Vammala 1982.
- Korppi-Tommola, Aura:** Terve lapsi – kansan huomen. Mannerheimin lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920–1990. 1990.
- Korppi-Tommola, Aura:** Sotalapset. Tutkimusraportti. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Helsinki 1996.
- Kostamo, Eila:** Lapsinainen. Porvoo 1978.
- Knuutila, Jarmo – Levola, Kari:** Sotalapsi ei unohda. Tammi 2000.
- Kruse, Ethel:** Berättelser om finländarna i Nordberg 1944–86. 1986.
- Laakso, Sirkka:** Elämää edestakaisin. Karjalaisten evakkotaival 1939–1944. Etelä-Karjalan museo. Lappeenranta 1994.
- Lagnebro, Lillemor:** Finska Krigsbarn. Doktorsavhandling 1994.
- Liikkanen, Annu:** Lappu kaulassa (Med lapp om halsen), 1995. Löytyy kaunokirjallisuuden kohdalta nimellä **Annu Edvardsen**.
- Liljeberg, Karin:** Yks pari kenkiä. Käytännön lastensuojelutyötä sotienjälkeisessä Suomessa. 1994.
- Lomfors, Ingrid:** Förlorad barndom – återvunnet liv. Om den judiska "Barnkvoten" 1938–39, doktorsavhandling 1996.
- Lomu, Juhani:** Lastensiirtokomitea ja sen arkisto 1941–1949. Julkaisematon kirjoitus ylempää arkistotutkintoa varten 1. 10. 1974, Kansallisarkisto.
- Malmberg, Bertil:** Lapsi vaihtaa kieltä / Ett barn byter språk. Serien Finska språket i Sverige. 1984.
- Matvejevna, Siiri:** Välkommen till Sverige. Material från Riksarkivet, Stockholm. Akaki Books 1996.
- Nyberg, Bertel:** Pohjoismaiden avun Suomen Keskuksen toiminta 1939–40. Kappale sodanaikaisen lastensuojelun historiaa. Sosiaalinen Aikakausikirja 34/1941.
- Persson, A.:** Finlands sak var vår. Stockholm 1979.
- Pulma, Panu – Turpeinen, Oiva:** Suomen lastensuojelun historia. Kouvo-la 1987.
- Pykäläinen, Päivi:** Sotalapset. Tutkimus sotalasten kokemuksesta ja elämänaiheesta. Turun terveydenhuolto oppilaitos 1996.
- Raatikainen, Eila:** Evakkotaival. 1974.
- Rautanen, Elina:** Centrala Finlandshjälpen ja Tiukulan säätiö. 1998.
- Rung, Grete:** Barn i ett fremmed land – Finska barn på Roskildeegen fra 1941. Årsskrift för Roskilde Museum 1984–85.
- Runtti, Susanna:** Naapuriin evakkoon. Keuruu 1994.
- Räsänen, Eila:** Finska krigsbarn. Separationsupplevelser i barndomen och konsekvenser i vuxenålder. 1990.

- Salmi, Tuula:** Kansakunnan lesket. Helsinki 1986.
- Schildt, Mila – Arne Runeberg** (toim.): *Finlandsbarnen i Danmark*. Helsingfors 1960. *Lapsemme Tanskassa*. Helsinki 1961.
- Selkinen, Laila:** ”Olin sotalapsi”. Aikuisen sotalapsuudelleen antama merkitys. Helsingin Yliopisto, Pro gradu-tutkielma, 1998.
- Sourander, Bertel:** Kokemuksia suomalaisten lasten siirroista Ruotsiin talvella 1941–42. 1942.
- Syrjö, Maria:** Perheellisen virkanaisen selviytymisstrategia sota-ajan Suomessa. Pro gradu. Helsingin Yliopisto 1997.
- Tarkiainen, Kari:** *Finnarnas historia i Sverige*. Jyväskylä 1993.
- Tarkiainen, Kari:** Sotalapsiarkistot Ruotsin valtionarkistossa. *Arkistoviesti* 3/95.
- Tuunainen, V.:** Sotien aikana Ruotsiin lähetettyjen lasten mielenterveydestä. Pro gradu, Helsinki 1982.
- Uusitalo, Aarre:** Katsaus Mannerheimin Lastensuojeluliiton 40-vuotiseen toimintaan. Helsinki 1961.
- Vainio, Antti:** Turun Vapaan huollon keskuksen avustustyö talvisodan ja välirauhan aikana 1939–40. Turku 1992.
- Wallenius, Erkki:** Kansankodin kuokkavieraat. Toisen maailmansodan jälkeen Ruotsiin muuttaneet suomalaiset kaunokirjallisuuden kuvaamina. Åbo Akademi 1998.
- Wallin, K.:** Att vara invandrarbarn i Sverige. Stockholm 1978.
- Wallin, K.:** Vallonsmeder och krigsbarn: Historier om Pojo-bor under tre sekel. Pojo lokalhistoriska arkiv. 1995.
- Vasala-Fleischer, Maria:** Finnebörn – ett stycke Danmarkshistorie. *Studia Historica in honorem Vilho Niitemaa*. Turun historiallinen arkisto 42. Tammissaari 1987.
- Vasama, Yrjö:** Viisikymmentä vuotta lastensuojelutyötä. Helsinki 1972.
- Westling, Achilles:** Juurettomana omassa maassa. Aikakausilehdessä *Lapsi ja nuoris* 1956:15/1. 1956.
- Westling, Achilles:** Om kriminella efterverkningar av krigstidens barnförflyttningar. *Nordisk Tidskrift för Kriminalvård* 1960:48.
- Viio, Matti:** Följden av att bli förbannad. Stockholm 1997.
- Vilkuna, Kustaa:** Sanan valvontaa. *Sensuuri* 1939–1944. Keuruu 1962.
- Prins Wilhelm:** Hur Sverige hjälpte Finland genom Centrala Finlandshjälpen. Stockholm 1940.
- Ylppö, Arvo:** Lastensiirto Ruotsiin. Elämäni pienten ja suurten parissa. 1964.
- Ylppö, Arvo:** Onneton lasten siirtäminen. Irma Heydemannin teoksessa: *Suomen lasten pitkä marssi*. Porvoo 1980.

KAUNOKIRJALLISUUS JA MUISTELMAT

- Björkstén, Ingmar:** Krigsbarnet. En Helsingforsroman. 1991.
- Bönner, Gunilla:** Impi från Suomussalmi. Finlandsbarn i Sverige 1944–1945. Bilderbok. 1999.
- Christoff, Eila** (toim. ja haastateltava): Sotalapsen kertomaa. Kuopion Pohjola-Norden. 1990.
- Dahlström, Eva** (toim.): Möten med Sverige (antologia). En bok för alla. 1997.
- Hietamies, Heikki:** Äideistä parhain. 1992.
- Edvardsen, Annu:** Det får inte hända igen. Finska krigsbarn 1939–45. 1977. Suomennettu: Sotalapset. Uusi laitos: Med lapp om halsen (1995). Nykyään nimeltään **Annu Liikkanen**.
- Emtö, Solveig:** Krigsbarn 13408. 1986.
- Emtö, Solveig:** Tulivaunut. 1990.
- Erving-Odelberg, Helmi:** Hälytys. Ord & visor förlag, Skellefteå 1998.
- Fagerholm, K. A.:** Puhemiehen ääni. Helsinki 1977.
- Fahlander, Erik:** Det brinner hos grannen. 1982.
- Haakana, Anna-Liisa:** Kotiinpaluun yö. Jyväskylä 1995.
- Tauno Kalske** (toim.): Tapahtui Suomen Turussa. Muistoja sotavuosilta 1939–1944. Turku 1987.
- Kehusmaa, Pertti:** Kivionkalo. 1996.
- Kehusmaa, Pertti:** Korpijärvi. 1997.
- Kilpi, Eeva:** Elämää evakkona. 1983.
- Kilpi, Eeva:** Talvisodan aikana. 1989.
- Knuutila, Jarmo – Levola Kari:** Sotalapsi ei unohda, Helsinki 2000.
- Kovács, Magdolna** (toim.): Olin sotalapsi. Kokoelma tarinoita. Siirtolaisinstituutti Turku 1995.
- Konttinen, Aili:** När Inkeri kom hem. Suomennettu: Inkeri palasi Ruotsista. Porvoo 1947.
- Krohn, Aarni:** Kun viisitoista vuotta vaan. 1983.
- Lahtela, Markku:** Yksinäinen mies. 1976.
- Lehtiranta, Leila** (toim.): Matkalla kodista kotiin. Sotalapset muistelevat. Vantaan Pohjola-Norden ry. 1996.
- Leo, Veronica:** Ekorögon (Oravansilmät). Lasten- ja kuvakirja. 1990.
- Lindh, Urban:** Kainos Sång. Teater & Musik, Stockholm. 1989.
- Lönnström, Else – Magnusson, Terttu:** Med krigets vindar. 1991. (Oma-kohtainen kertomus.)

- Nyström, Ruben:** Pirkko från Palosaari. Uppsala 1945. (Palosaaren Pirkko. 1946.)
- Ortmark Almgren, Sinikka:** Du som haver barnen kär. 1989.
- Seppä, Soile:** Ikävä kotiin. 1994.
- Sandelin, Singa:** Gäst i eget hem. Schildts, Helsinki 1982.
- Sandman Lilius, Irmelin – Böckman, Heddi:** Hand i hand. Schildts 1997.
- Strömberg, Sonia:** Sinikka. Författares Bokmaskin, Stockholm 1988.
- Suikki, Toivo:** Ihmisiä, vuosia, tapahtumia.
- Thor, Annika:** En ö i havet. 1996. (Kertomus kahdesta juutalaisesta tytöstä, jotka tulevat Göteborgin saaristoon 1939.)
- Tyni, Anja E.:** Finnungen. Ärlans förlag. 1998.
- Welin, Ulla:** Naisen kaaret, Runogalleria, Helsinki 1997. (Runoja osittain sotalapsuusmenneisyydestä.)
- Vesterberg, Sinikka:** En gång krigsbarn. Seaview Press, Australia 1998.
- Westö, Kjell:** Leijat Helsingin yllä. 1996.

KIRJAN 1. PAINOKSEN (2000) JÄLKEEN ILMESTYNYTTÄ SOTALAPSIKIRJALLISUUTTA

- Ekholm, Timo:** Krigsbarn 40, Stockholm 2003
- Luttinen, Kaija:** Jäi hyvä maku suuhun Kust.osuuskunta Muusa 2002
- Luttinen, Kaija (toim.):** Kaksi maata – monta kotia. Länsi-Suomen sotalapset 2003
- Kyllönen, Sulo:** Kajaanin sotalapset muistelevat (omakust.) 2001
- Kujala, Erkki:** Sodan pojat. Väitös Jyväskylän yliopistossa 2003
- Paaso, Eeva:** Rakas isä, Kära pappa (omakust.) 2002
- Salin, Virpi:** Tyhjä syli, WSOY 2002
- Salminen, Heikki:** Suomalaiset sotalapset ja Ruotsi. Lisensiaattityö Turun yliopistossa 2001
- Wahlberg, Lauri:** Ett krigets barn, (omakust.) Torshälla 2003
- Westergård, Sirkka-Liisa:** Tacka nu vackert, Sahlgrens 2002
- Täydennettyjä uusintapainoksia on ilmestynyt Vantaan Pohjola-Nordeenin (toim. Leila Lehtiranta) kirjasta ”Matkalla kodista kotiin”(2003) ja Pertti Kavenin kirjoista ”70.000 pientä kohtaloa”(2004) ja ”70.000 små öden”(2003).

*9-vuotias Anna-Liisa Pienimäki
lähetettiin syksyllä 1941 Kurikasta
sotalapseksi Tanskaan yhtäikaa
4-vuotiaan Toini-siskonsa ja
2-vuotiaan Vilho-veljensä kanssa.*

*Koko menomatkan ajan
Anna-Liisan korvissa soivat äidin sanat:
”Pirä mukuloosta huolta!”*

*Onneksi sisarukset pääsivätkin lähi-
taloihin Möenin saarelle, jonne Vilho
myöhemmin adoptoitiin.*

*Aina ei huolenpito vastaavissa
tapauksissa onnistunut, koska sisarukset
saatettiin sijoittaa hyvinkin kauaksi
toisistaan.*

Pitäkää mukuloista huolta on kirja nykyisin Keski-Suomessa asuvien entisten sotalasten kokemuksista vieraissa oloissa sekä heidän paluustaan Suomeen, josta jotkut olivat ehtineet vuosien varrella vieraantua.

Kirjan tärkein lähteistö ovat olleet kyselylomakkeet, joihin vastasi 133 sotalasta. Tutkimusta täydentävät mm kokoelma sotalasten kirjoituksia, runoja ja haastatteluja sekä toistaiseksi laajin painettu luettelo sotalapsia koskevasta kirjallisuudesta.

ISBN 952-91-2513-5

9 789529 125135

Keski-Suomen Sotalapset ry